

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XI. évfolyam

2001/1.

A TARTALOMBÓL

A honvédelem és a haderőreform
főbb kérdései

A BV-fegyverek leszerelésének
ellenőrzése

Globális és regionális elrettentés

Veszélyes-e a meddő (könnyített) urán?

A hirodó és az informatikai rendszerek
védelme

Civil kontroll és rendvédelem

A határőrizeti rendszer korszerűsítése

A menekültügy történetéből

Pályázati felhívások

A társasági élet közleményei

A Hadtudományi Bizottság üléséről

Doktoranduszok V. világtalálkozója

A tanulmányok szerzői

Czoller Ernő mk. ezredes,
HM osztályvezető

Dr. Csabai György alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Gubicza József hőr. alezredes,
PhD

Dr. Halász László mk. ezredes,
az MTA doktora

Kassai Károly őrnagy,
doktorandusz

Krejgyin, Sz. V. orosz szakíró

Kuti Ferenc alezredes,
doktorandusz

Dr. Nagy Pál ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Móricz Lajos nyá. ezredes,
az MTA doktora

Dr. Pataky Iván nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Pekó József nyá. ezredes,
egyetemi docens

Solymárné Szócs Andrea mk. őrnagy,
doktorandusz

Dr. Solymosi József nyá. mk. ezredes,
az MTA doktora

Szabó József alezredes,
HM osztályvezető

Varga Mihály nyá. alezredes,
újságíró

Dr. Zachar József ezredes,
az MTA doktora

Zsigovits László hőr. alezredes,
doktorandusz

A társasági élet rovat
összeállításában részt vett:

Dr. Padányi József

Dr. Pekó József

Ványa László

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:

SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke

A folyóirat szerkesztőbizottsága

Elnök:

NAGY LÁSZLÓ,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:

Ács Tibor,
Barna Géza,
Bertalan György,
Gáspár Tibor,
Kovács Tibor,
Opál Sándor,
Pataky Iván,
Pekó József,
Turák János,
Várhegyi István.

Szerkesztőbizottság és kiadó:

1581 Budapest,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 432-9000/29-684 mellék
A mellék HM vonalon
közvetlenül hívható.

Levélcím:

1581 Budapest, Pf. 15.

Internetcím:

<http://www.zmne.hu/kulso/mhht>

Nyomdai előkészítés
és gondozás:

BAUSZ Kft.

Nyomtatta:

Nagy és Társa Kft.

ISSN 1215-4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XI. évfolyam

1. szám

2001. március

Tartalomjegyzék

HADERŐREFORM

Szabó József	A honvédelem reformjának egyes kérdései	3
Czoller Ernő	Az euroatlanti integráció hatása a magyar haderőstruktúrára	18
Pekó József	A haderőreform stratégiai alapkérdéseiről	33

HADTUDOMÁNY–HADÜGY

Halász László–Solymárné Szőcs Andrea–Solymosi József	A biológiai és a vegyi fegyverek leszerelésének ellenőrzése (verifikációja)	49
Solymosi József	A meddő urán hasznosításának katonai-műszaki áttekintése	57
Krejgyin, Sz. V.	Globális és regionális nukleáris elrettentés: a rendszer alapelvei és kritériumai	69
Csabai György	Katonai technológiai trendek a 21. század elején . . .	78

VEZETÉS–KIKÉPZÉS

Kuti Ferenc	A civil kontroll és gyakorlatának egyes kérdései a rendvédelmi szerveknél	82
-------------	--	----

gyar pszichoanalízis történetéről és jelenéről, illetve jelent, hiszen a szokásos értelmezésről közösségen kívülről szembesíti az analitikusszakmát saját múltjának némely tapasztalatával.)

RENDVÉDELEM

A határozati javaslat a korszerűsítéséről

2.

Zsigovits József Attila valamikor 1931-ben írt a Rapaport Samu pácienséről Lengyel 1996, 75-99

A költő és analitikusa kapcsolata az első időkben meglehetősen szoros és összetett volt, jóval túllépett a szokásos páciens-orvos kapcsolaton. József Attila egyebek közt pszichoanalitikus szakirodalmat is kapott orvosától. Ez a gyakorlat egészen pontosan az Imago egyik, irodalmárokat is érdeklő száma – hozta össze Rapaportot és Németh Andort. A megismerkedésről

FÓRUM

Zachar Zoltán kéri meg el tőle. Amikor meg írtam a világról a kezdetekről, Rapaport Samut. Előad-
tam neki a kérelmemet, amit hosszabb beszélgetés követett, amelynek során Rapaport

Gubics József mondta, hogy énám is rá férne egy kis analízis, s ő szívesen elfogad páciensének” (Németh 1973, 94-99). A fizetség kérdése ugyan nem volt gond, hiszen Némethnek ekkoriban sem

SZEMLE

Pataky Erika azt a kis pénzt, ami az orvosnak fizet. Így hát belemennem az inkubá, és azonnal meg-
kezdtem az analízisbe járást” (Németh 1973, 649.).

Móricz Mihály re a rendelkezésünkre álló adatokból kikövetkeztethető, az analízis valamikor 1932 tavaszán

Varga Mihály kezdődött. Erre vall legutóbbis, hogy: 1. az Imago Kaiser-Kafka-tanulmányát is tartalmazó
száma 1932 februárjában József Attilánál volt kölcsönben (26-án levélben kérte, hogy küldjék

TÁRSASÁG BESZÁMOLÓJA maradt könyveit, így a Rapaporttól kölcsönként Imago-példányt is
(Lengyel 1996, 77.). A költő olvasmányélményéről ezután számolhatott be Némethnek, s az

Padányi József bizonyára ekkor került kapcsolatba Rapaport Samuval. Rapaporttól. Németh 1935

Pekó József dorhoz, 2. Némethnek az a novellája, amelyet az analízis során közösen elemeztek, A kegy-
szerkeskedő, 1932. március 20-án írtam meg A Földben. Azt ugyan nem tudjuk, hogy ez a no-
vella az első, analízis során elemezett szöveg volt-e, de valószínűleg nem véletlen, hogy az ana-

Ványa László lizisben önmagával szembeállított Némethben a szembeállításnak, ez az élménye maradt meg
beszámoló, vezetőleg választó üléseim.

Úgy vélem tehát, ez az epizód is az 1932. tavaszi analíziskezdetet valószínűsíti.

Pályázati ülések megkezdést, az analízis befejezését is csak kikövetkeztetni tudjuk. Maga 1939

A társaság beszámoló és vezetőleg választó küldöttváltása. E két esztendő
során sok minden kiderült tőlem, sok mindent megtudtam, amit nem tudtam magamról.” (Né-
meth 1973, 650.) Egy másik alkalommal kb. másfél évnnyi analízisről beszél (Németh 1989, 83.).

Mindebből, ha az analízis kezdetét jól határoztuk meg, az következik, hogy az analízis 1933

Az Imago X. évfolyam 4. füzetében. Bizottságának üléseiről

Pályázati felhívások Az analízis – legalábbis kezdetben – reggelenként zajlott; Németh egyik emlékezése sze-
rint délelőtti kilenckor kezdődött; „közvetlenül Attila után” (Németh 1973, 650.), s analitikus-

A doktori és orvosi egyetem világtalálkozója emlékezésében (Németh 1989, 83.) az időpontot a 44

rábbra teszi, eszerint nyolckor kezdtek. Ez a differencia lehet az emlékezet játéka, de az is

lehet, hogy menet közben időpontot módosítottak. Az analízis gyakoriságáról Németh nem

beszél, így nem tudjuk, heti hány alkalommal került rá sor. De ha csupán heti egy alkalommal

számolunk (ami nagyon szerény föltételezés), a csaknem két éves analízis során győztesen kb.
100 analitikus óra, amely minden valószínűség szerint inkább több volt; akár háromszoro-
sával is számolhatunk. Ez önmagában is figyelemre méltó fejlemény, s jelzi, hogy gyors és át-

HADERŐREFORM

űtő sikert a kezelés nem hozott. (Van analitikus, aki szerint, ha 10-15 „óra” nem hoz eredményt, a hosszan elnyúló analízis már nem is fog. Ugyanakkor tudjuk, hogy az egykorú analitikusgyakorlat hosszú kezeléssel számolt. Rapaport tehát itt csak a szokásos gyakorlatot követte.) A kezelést maga Németh eredménytelennek tartotta: „Az analízis voltaképpeni célját, hogy kedvem legyen dolgozni, mégpedig komolyan dolgozni, nem értük el. Most már azt is értem, hogy miért. Egyszerűen azért, mert az orvosommal [...] nem tudtam megérteni, hogy tulajdonképpen mit akarok elérni” (Németh 1973, 650.).

Szalai József: „Gaza volt-e. S hogy csakugyan Rapaport értetlenségén múlt-e a siker elmaradása.

A válasz (amely József Attila analízisének megítélése szempontjából is ol. fontos lenne) meglehetősen szűkszavú. Erről Nemeth Andor emlékirataiban (Művelődésügyi Minisztérium, Budapest, 1960) olvasható.

A válasz (amely József Attila analízisének megítélése szempontjából is oly fontos lenne) megilletően nem lehetett. Nem én, Andor emlékeztetőimre, legfőképpen önmagára lehet. Szerencsére van egy-két olyan szöveg, amely bevonható az elemzésbe, s kiegészíti, egyben ellenőrizhetővé teszi az emlékeztést.

[illegible]

A dolgot természetesen kétféleképpen lehet megközelíteni, ahogy ezeken a beszélgetéseken Német nyelvű feltevéseket, az elbeszélő történetének alapjait megfogalmazta, és az elbeszélő, mikor a beszélő értelmezte. Az elbeszélő nem ad, nem adhat felvilágosítást minden utólagos leírás, mint például a *venitionem* értelmezés, mint például az *azaz* megfogalmazása a leíró (értelmező) külső nézőpontját, miközben a leírt a megtörténtnek csak egyik – érdekesnek, fontosnak ítélt – részét tartalmazza. Az utólagos rekonstrukció tehát már-már elvileg is elképzelhető. Am az elvileg is lehetetlen teljes rekonstrukció helyett, ha szerencsénk van, s ha forrásszolgáltatásunk lehetővé teszi, megadhatunk páciens és orvosok dialógusának egy-egy helyi csomópontját. S ez nem kevés körül: Tény az azonban, hogy a rekonstrukciók azonos korai szakaszában a politikai erők igye-

[illegible]

erdekes, mert ez a disztinkcio, amit Nemeth az analízis – s az analitikus – között megfogalmaz, igen problémamatematikusan, legfőképpen félig-meddig, mint korszpecifikus álláspont, megfogalmazható. A mai hermeneutikai álláspont az olvasásnak éppen aktív, kreatív oldalát hangsúlyozza; az analízisnek ez a kognitív funkció igazán az analízis és az értelmezés közötti szoros kapcsolatban mutatkozik meg. A Rapaport nem is értele, de hol voltam az aktivitástól, a nem külső kényszerűségtől hajtott, hanem belső szükségéből fakadó aktivitástól? Ez az utóbbi volt az, amit Rapaport már

gyar Honvédség Parancsnoksága szervezetének kialakítása. Az irányítási és vezetési szervezetek alapvetően politikai indíttatású szétválasztásával egyidejűleg azonban nem történt meg a feladat- és hatáskörök, illetve a hozzájuk kapcsolódó jogkörök szétválasztása funkcionális alapon. Már 1990-ben több kísérlet történt a feladatok elkülönítésére jogszabályokkal, melynek legjelentősebb állomása az 1993-ban kihirdetett CX. – a honvédelemről szóló – törvény és a hozzá kapcsolódó végrehajtási jogszabályok megjelenése volt.

A minisztérium és a parancsnokság önálló szervezeteinek létrehozását követően rövid időn belül feszültségek keletkeztek a minisztérium és a legfelső szintű katonai vezetők között, melyet végül az Alkotmánybíróságnak kellett feloldania. Ezzel párhuzamosan a két szervezet együttműködési színterein is több – a hatékony működést negatívan befolyásoló – zavar lépett fel, amelyek előrevetítették a két szervezet újbóli integrálásának megvizsgálását, és kedvező vélemény esetén annak végrehajtását.

A politikai vezetés álláspontja szerint a Magyar Honvédség kormányzati felelősségi körben történő irányítását ebben a rendszerben nehéz megvalósítani, a törvényességi felügyelet gyakorlása nehézkessé vált, a döntés-előkészítés folyamatában indokolatlan párhuzamosságok jöttek létre, nőtt az „áttételek” száma, ezáltal jelentősen megnőtt a döntés-előkészítéshez szükséges időtartam. Ezzel szemben a honvédség legfelső katonai vezetése úgy ítélte meg, hogy a minisztérium túlzottan beavatkozik a honvédség mindennapi életébe, és nemcsak irányítási, hanem vezetői jogköröket is gyakorol felette. Ezeket az anomáliákat felismerve már az első kormányzati ciklus végén jelentős tervező-előkészítő munka folyt a vezető szervek újbóli integrációja érdekében, amely azonban nem valósult meg.

Ezzel szemben azonban megkezdődött a Magyar Honvédség szervezetének, állományának „HADERŐREFORM”-nak nevezett, kifejezetten az állami költségvetés érdekeit szolgáló csökkentése. Ennek a „reformnak” a szellemében a honvédelemre fordított költségvetési források mértéke reálértékben zuhant, a honvédség felélte még meglévő tartalékait, létszámcsökkentéseket hajtott végre, ugyanakkor az alkotmányban és más törvényekben meghatározott feladatai nem változtak.

Az 1994–1998 közötti időszakban ismételten napirendre került az integráció kérdése. Folyamatosan jelentek meg különböző elemzések, tanulmányok és kiadványok, de a vezető szervek integrációja megmaradt elméleti szinten, a felső szintű irányítás-vezetés rendje alapvetően változatlan maradt. Nem változott az alapvetően költségvetési érdekeket kiszolgáló „reformfolyamat” sem, a honvédség létszámleépítése folytatódott, a honvédelmi tárca lehetséges tartalékai – beleértve a honvédség tartalékait is – kimerültek. A HM tárca összlétszáma az 1998. évinek 40%-ára csökkent, ugyanakkor a törvényekben megszabott feladatai továbbra is változatlanok maradtak. Egyre nyilvánvalóbbá vált az a felismerés, hogy a tényleges HADERŐREFORM tovább már nem halogatható, a honvédelem teljes struktúrája lényegi átalakításra szorul. Serkentette a reformfolyamat haladéktalan beindítását – illetve ennek kényszerét – a Magyar Köztársaság küszöbön álló csatlakozása az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez.

1998-ban a rendszerváltás utáni harmadik kormány programjában célul tűzte ki a honvédelem – beleértve a honvédséget – rendszerének átfogó reformját, a rendszernek és a hozzá tartozó szervezeteknek a reális szükségletekhez, a kor követelmé-

nyeihez, színvonalához és nem utolsósorban a megváltozott biztonsági környezet-hez igazítását.

A jelenleg folyamatban lévő átalakítás megkezdésének alapját a kormányprogram alapján a következő megállapítások képezik:

- *A kormány „vállalja a NATO tagságból fakadó valamennyi kötelezettséget és meg fogja teremteni a NATO védelmi tevékenységébe történő teljes értékű bekapcsolódáshoz szükséges feltételeket, a haderő polgári irányításának kialakításától a NATO-ban történő katonai együttműködési képesség kialakításáig.”*
- *„A kormány biztosítja a hadsereg polgári irányítását és ellenőrzését, megteszi az ehhez szükséges szervezeti intézkedéseket. E célok szerint sürgősen a Honvédelmi Minisztériumba integrálja a Honvéd Vezérkart, megerősíti a polgáriak jelenlétét és befolyását a biztonságpolitikai döntéshozatalban mind a Honvédelmi Minisztériumon belül, mind az Országgyűlés Honvédelmi Bizottságában.”*
- *„Hosszú távon (2010-ig) a kormány célja, hogy az ország felzárkózzon a NATO-tagállamok védelmi felkészültségének átlagos szintjéhez.”*

Véleményem szerint az előzőekben idézett programcélok magukban hordozzák a folyamatban lévő reform lényegi tartalmi elemeit. A továbbiakban a reform egyes területeiről – ezen belül kiemelten a vezetés kérdésköréről – kívánom véleményemet, észrevételeimet, esetleges javaslataimat vázolni. Mindenekelőtt azonban néhány gondolat a környezetről, amelyben ez a folyamat lezajlik.

Út a NATO-tagsághoz

Az 1980-as évek végén, illetőleg az 1990-es évek elején Európában mélyreható társadalmi és politikai változások kezdődtek, melyek napjainkban is folytatódnak, bár intenzitásuk csökkenő tendenciát mutat. Amikor 1990-ben lezajlottak az első szabad demokratikus választások, ezzel csaknem egyidejűleg megkezdődtek az útkeresések, melyek a Magyar Köztársaság leendő helyének és lehetséges szerepvállalásának meghatározását célozták meg a kialakulóban lévő új világrendben. Miután a rendszerváltás folyamatában a magyar társadalom – nagymértékű társadalmi konszenzussal – a polgári demokratikus politikai intézményrendszer és ezzel összhangban a piacgazdaság kiépítése mellett döntött, ennek egyenes eredményeként vezetett az út ahhoz a felismeréshez, hogy a kialakuló nemzetközi kapcsolatok új rendszerében Magyarország jövőbeni fejlődésének egyik legfontosabb biztosítéka: csatlakozás az európai, euroatlanti közösséghez.

Ezt a társadalmi akaratot követve, minden, rendszerváltás utáni kormány programjának meghatározó elemét képezte az euroatlanti intézményekhez történő mielőbbi csatlakozás érdekében az erőfeszítések összehangolása és menedzselése.

Meg kell említeni, hogy közvetlenül a rendszerváltást követően számos politikai erő célja a semlegesség megteremtése volt. Némely politikai szerveződés ezt a semlegességet az ország önerejével, mások a kinyilvánított semleges státusz nagyhatalmak általi garantálásával akarták – illetve időnként napjainkban is akarják – megvalósítani.

Az új biztonsági rendszerben való helykeresés időszakában azonban közvetlen környezetünkben új típusú biztonsági kockázatok jelentek meg. Egyre súlyosabb formát öltöttek a szomszédos délszláv térséget látszólag kibékíthetetlenül megosztó

etnikai és területi konfliktusok, melyek végül Jugoszlávia széteséséhez és a térség tartós destabilizálódásához vezettek. Ez a folyamat, illetve ennek a folyamatnak a kiértékelése jelentős, aminek tiszta megértése nélkül nem lehetne a történelmi folyamatok, amelyek a háború utáni Európában a nemzetállamok közötti viszonyok alakítására irányultak, értelmezni. A háború utáni Európában a nemzetállamok közötti viszonyok alakítására irányultak, amelyek a háború utáni Európában a nemzetállamok közötti viszonyok alakítására irányultak.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A Magyar Köztársaság biztonságát, egészségét, közérdekeit, egyéni és nemzeti biztonságát, másfelől az euróatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

[illegible]

A biztonságos környezet újradefiniálása, a számtalban véhető biztonsági kockázatok értékelése befolyásoló tényezőként kívánt az analitikus beteg általi „analízisenek” kockázattól megkülönböztetése, az Európában és a világban végrehajtott változások feltételeit indó-

Nemethi Andor azonban – betegségetelmezése tanúsága szerint – igazában valami mást igyekezt, a NATO és ezzel a parnuszamos, illetve snufek reszeket a Magyar Közfarsa-
ság honvedelmének reformját.
Egyesek valószínűsítik a reformot: nemigen vonzza. Szerinte ugyanis a „valóság”, amelyből

Magyarországnak, mint a NATO teljes jogú tagjának, természetesen a reform

Taggal való tisztos és szabatos megismerés mellett kell verni a mérleget, és meg kell állapítani, hogy az állatok az érdekeikért, de nem a szűkebb gazdasági érdekekért kell-e megőrizni a természetet, és ha igen, milyen módon, és milyen feltételek mellett.

melőzöttyek, de keményen fogus, és dögös, és ez a természet a főnökünk szágúrcsúgytörő prioritás. Most meg én a kósnálve Államok a deklaráció márvány enyémének maszkjai, a deklarációk a so-

[illegible][illegible]

Az előzetes jogállás alapján a honvédelmi rendszer – ennek részeként a nem akarnak látni, ami megadódik, mikor alapulokba menekültek volt, szélid megadással, hadsereg reformját a következő tényezők figyelembevételével kell megtervezni:

a társadalom jobboldalát bizva magukat, így bizonyosnak ügyelgettyünk, alvajáros szélid-
szegek modorra a nepek számlájára a penitencia, a látnokban bódítogató, ütemű 1035, 150, 5 ezzel
a gyűlölet a fogvatartottak közötti konfliktusok, a magyarság, Európa és az európai kultúra közötti

[illegible]

A kortárs életviteli képességek, készségek és tudások szerepe a hátrányos helyzetű fiatalok munkaerőpiaci integrációjában és a társadalmi egyenlőség megvalósításában

[illegible]

ben – valamint a természetben is – az ember önmagával való azonosításának a paradox for-
mában való kérelmezése; ezért lehet, valami alatomos, költőiség, leteremtése

Nem kétséges, az az értelemszerű végso soron Nemeth Andor, onkológusként, életvitelileg szökevénynek is fontos feladatát teljesítve, a vándorkezelésre a vándorokra történő társadalomhoz való viszonyának indirekt igazolása. Egyben azonban nagyon erős kor-

kritika is. Gyán attitűdűt amelyek Rapaport Samu egyáltalán nem értett meg, ám József Attila gondolkodás-fejlesztését kerestem tovább a 21. század eleji fegyveres erőknek a társadalmi, ipari

és természeti katasztrófák következményeinek csökkentésére, felszámolásukban történő aktív, hatékony részvételre irányuló képesség megerősítése.

Természetszerűleg az előzőekben vázolt feladatokon kívül még számtalan más feladat is grémistába vehető, de véleményem szerint fentiek alapján a legmarkánsabb

A feladat is számtalosa lehet, de véleményem szerint fentiek jelenleg a legmarkánsabbak. Dery Tibor: *Nemethi Andorról*. In: *Nemethi*. 1973. 5-11.
 A feladat megfogalmazhatóak ezeknek az új kiadások alapján is, bár 1981-
 1982-ig még beszélgetéseszerűen történtek meg az új kiadások.

örökéletben szisztematikusan a Kiváltságok és Közvetlen Stoll Béla, Bp.: 1984
 Lengyel András: *A modernitás antinómái: füzet Attila-tanulmányok*; Bp.: 1996.
 az elővezető követelményeihez igazítása. Természetesen a reform hosszabb távú fo-

lyemat, melyek egyeztetés után a közéleti és a tudományos életben együttes hatás befolyásol-
Németh Andor: *Árnyékban*, Budapest, 1973.

[illegible][illegible]

körülmények megteremtése stb. Tekintettel a rendelkezésre álló erőforrások korlátozott voltára, a reformfolyamatot csak lépésről lépésre lehet következetesen végigvinni.

A reformnak az alábbi területekre mindenféleképpen ki kell terjednie:

- *a honvédelem jogszabályi környezetének átfogó reformjára, figyelembe véve a szövetségi feladatok végrehajtásából adódó jogharmonizációs feladatokat is;*
- *a honvédelmi vezetés rendszerének reformjára, beleértve a politikai, a közigazgatási és a felső, illetve középszintű katonai vezetés szervezeti és működési reformját.*

Természetesen a honvédelmi rendszer átfogó reformját ennél lényegesen több területre célszerű kiterjeszteni, ezen területeket a Magyar Honvédség hosszú távú átalakításáról szóló 61/2000. (VI. 21.) OGY számú határozat részletezi.

A honvédelem jogszabályi környezete

A honvédelem jogszabályi környezetét az alkotmány, a törvények, a végrehajtásukra kiadott (kormány-, illetve miniszteri) rendeletek, továbbá az egyedi kormányrendeletek alkotják. A rendszerváltás időszakának sajátossága volt, hogy a demokratikus értékrendnek megfelelő jogszabályok kimunkálására általában kevés idő állt rendelkezésre, a törvényalkotók megelőző hasznosítható tapasztalatokkal nem rendelkeztek. A demokratikus hagyományokkal rendelkező országokban meglévő tapasztalatok adaptálására tett kísérletek a rendszerváltó Magyarország politikai viszonyai közepette nem mindig vezettek eredményre.

Véleményem szerint ennek tudható be, hogy Magyarországon egy túlszabályozott, sok átfedéssel – ebből adódóan a többféle értelmezés lehetőségével – bíró, a végrehajtót sok esetben indokolatlanul gúzsba kötő és sok felesleges egyeztetést igényelő jogszabályi környezet keletkezett. Bonyolítja a képet, hogy az elmúlt években – az alkalmazás során felismert zavarok kiküszöbölése érdekében – a jogszabályok nagyobbik részét többször módosítani kellett. Bekövetkezett az a paradoxon, hogy egy-egy területet több jogszabály és ezzel párhuzamosan több alacsonyabb szintű szabályzó is szabályoz egyidejűleg, ami a döntés-előkészítés különböző szintjein dolgozóktól már-már kivétel nélkül jogászai képzettséget követel a szükséges szakmai képzettség mellett.

A fentiekből következően az ország honvédelmi rendszerének sikeres reformja elképzelhetetlen a jogszabályi környezet átfogó – az eltelt tíz esztendő során szerzett működési tapasztalatokra épülő –, a jelen nemzetközi környezettel harmonizáló reform nélkül. Azt mindenki könnyen belátja, hogy a jogszabályi környezet reformját lehetetlen egy lépésben, rövid idő alatt végrehajtani. Ki kell alakítani egy honvédelmi jogalkotási ütemtervet, melyben a jogszabályalkotást a reform üteméhez kell igazítani. Fő szempontként kell kezelni, hogy az aktuális jogszabály kerüljön megalátásra a reform soron következő fázisa előtt.

A jogszabályokat a módosításhoz, esetenként az újraszabályozáshoz egy változatban a következőképpen csoportosíthatjuk:

- *a honvédelmi rendszer működéséhez szükséges általános jogszabályok, beleértve a szövetségi kötelezettségekből adódó jogharmonizációt;*
- *a honvédelmi rendszer irányításához, az irányító, vezető szervek, továbbá a honvédség működéséhez szükséges jogszabályok;*
- *a humánerőforrás-gazdálkodáshoz, ezen belül az oktatás-képzéshez szükséges jogszabályok.*

Természetesen a honvédelmi rendszer átalakításának folyamatában a csoportosítás nem lehet kötött, azt a reformtörekvések megvalósítása során a körülményeknek megfelelően lehet, esetenként kell vagy célszerű változtatni. Tudomásul kell venni, hogy a jogszabályi környezet alakítása erősen politikafüggő, mindenkor determinált a parlamenti erőviszonyoktól, illetve érdekektől. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a honvédelem nemcsak a szlogenek szintjén, hanem a maga teljes valójában az aktuális politikai érdekek felett álló nemzeti ügy, ezért azt ennek megfelelően kell kezelni. Ez lehetne a garanciája a hosszabb távú tervezés lehetőségének. A hosszabb távon tervezhetőség igénye viszont megköveteli a parlamenti politikai erők állandó és a napi politikai csatározásoktól független, magas szintű kompromisszumkésztségét.

Nem lehet elfogadni azt a sajnálatos módon jelen lévő – és többek által képviselt – álláspontot sem, amely a meglévő jogszabályok állandó és kisleptékű módosításaival tartja csak elképzelhetőnek a reform jogi hátterének biztosítását. Ennek a nézetnek az elfogadása csak tovább bonyolítaná az eddig is eléggé kusza helyzetet a döntés-előkészítések, a hatékony végrehajtás és az ellenőrzés folyamatában. Az érvényben lévő jogszabályokat igenis felül kell vizsgálni, azokat – amennyiben módosításuk csak tovább bonyolítaná őket –, ha kell, radikálisan újra kell alkotni.

Pusztán figyelemfelkeltés végett néhány – az eredményes haderőreform érdekében – kisebb-nagyobb mértékben módosításra szoruló törvény:

- az 1949. évi XX. – a Magyar Köztársaság alkotmányáról;
- az 1993. évi – a honvédelemről;
- az 1996. évi XLIII. – a fegyveres erők és rendvédelmi szervek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról;
- az 1996. évi XLIV. – a hadköteles katonák szolgálati viszonyáról;
- az 1996. évi – a katonai és rendvédelmi felsőoktatási intézmények oktatóinak és hallgatóinak jogállásáról;
- az 1997. évi XXXII. – a határőrségről szóló törvény.

Természetesen a fentiek kívül még számos jogszabály kisebb-nagyobb módosítása szükséges a letisztult jogszabályi háttér kialakításához.

A vezetés reformja – az integrált HM és az MH

A fejlett polgári demokratikus hagyományokkal rendelkező országokban a haderő (a honvédelmi rendszer egyik alrendszeréként) folyamatos és mindenre kiterjedő polgári demokratikus ellenőrzés, más kifejezéssel élve „folyamatos civil kontroll” alatt áll. A demokratikus jogállam ismérvein alapuló országok számára alapvető követelmény, hogy fegyveres erői szervesen illeszkedjenek az ország állami intézményrendszerébe, és tevékenységükben tükrözzék annak kinyilvánított politikai értékrendszerét. E követelmény megvalósítása a haderő demokratikus polgári irányításán és – ennek keretében – ellenőrzésén keresztül, az irányítási jogkörök (jogosultságok) következetes gyakorlásával biztosítható.

A haderő polgári demokratikus irányítása és ellenőrzése tehát azt jelenti, hogy a védelempolitika kialakítását és formálását, valamint a fegyveres erőket általában a Parlamentbe beválasztott tényezők irányítják és felügyelik. A haderő polgári vezérlésének csődjét jelentheti, amennyiben a védelempolitikát közvetlenül befolyásolni

képes politikusok (a politikus az én értelmezésem szerint minden esetben civil politikus jelent – a szerző) nem tudnának közvetve – némely esetben közvetlenül – beavatkozni a védelmi szükségletek meghatározásának, az ennek alapján történő védelmi tervezésnek, valamint a haderő működtetésének bármelyik mozzanatába.

A demokráciák működésének alapfeltételei közé tartozik, hogy a demokratikus választások útján hatalomra került mindenkori kormány felelős a honvédelemért, a fegyveres erők ennek a politikának egyik – bár meghatározó – eszközét képezik. A honvédelem irányításának rendszerét azonban úgy kell felépíteni, hogy a felelősséget meg kell osztani a törvényhozó (működési keretet teremtő), illetve a végrehajtó ág között. Ennek a feladatnak a hatékony végzéséhez mindkét ágnak (törvényhozónak és a végrehajtónak is) szüksége van szakértői csoportokra (melyek egy része nem szükségszerűen a haderő tisztjeiből kerül ki) annak érdekében, hogy független információkhoz, értékeléshez és tanácsokhoz juttassák a döntéshozatal politikai (kormányzati) szintjét katonai kérdésekben.

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy sok, egymást átfedő terület található, ahol a „civil” és a katonai terület irányítóinak közösen kell viselni a felelősséget a védelempolitika alakításáért, illetve a honvédelmi rendszer működtetése során elengedhetetlen döntésekért. Ez a felelősségmegosztás úgy alakult és fejlődött ki az alapvetően demokratikus hagyományokkal bíró országok esetében, hogy a felelősség területei a „civil” politikusok és a katonák számára jól definiálhatták, de nem megváltoztatatlanná váltak. A felelősségmegosztás definiálható továbbá, mint a gyakorlati és folyamatos munkamegosztás a politikai és a katonai vezetők között a honvédelem társadalmi céljainak megvalósítása érdekében, miközben folyamatosan biztosítják a fegyveres erők civil kontrollját anélkül, hogy megengednék a pártok befolyásának érvényesülését.

A konkrétan meghatározott és megosztott felelősség nem jelenti a politikai vezető jogainak egyszerű átruházását, de a katonák korlátozás nélküli jogosultságát sem. A megosztott felelősség fogalma egész egyszerűen elismeri a civil–katonai kapcsolatok optimális gyakorlatát a demokráciákban. A konkrétan meghatározott és megosztott felelősség a honvédelem területén a demokráciában azt jelenti, hogy a kormány meghatározza a védelempolitika alapját képező célokat és biztosítja a végrehajtással arányos szükségleteket a fegyveres erők részére, valamint megteremtí a végrehajtáshoz szükséges jogszabályi környezetet. Természetesen a mindenkori politikai vezetésnek az irányítási tevékenység során maximális bizalommal kell lennie a tisztikar és a honvédelem területén dolgozó polgári tisztviselők professzionalizmusa iránt, és biztosnak kell lennie a demokratikus úton megválasztott mindenkori kormány iránti lojalitásában. A stabil polgári–katonai kapcsolatok megkívánják, hogy mindennek előtt világos legyen az utasításláncolat a fegyveres erők (hadsereg) és a politikai vezetés (kormány) között. A fegyveres erők polgári és katonai vezetőinek azonban minden tekintetben, a legteljesebb mértékben beszámoláskötelezettnek kell lenniük a Parlament irányába, és fenntartás nélkül kell szolgálniuk bármely, alkotmányos keretek között megválasztott kormányt.

Megállapíthatjuk, hogy a hadsereg demokratikus polgári kontrollja nem a „civiliek” mindenekfelett álló közvetlen és folyamatos ellenőrzését jelenti csupán, hanem annak elfogadását, hogy a katonák is integráns részei a polgári (civil) társadalomnak. Amennyiben a fegyveres erők hivatásos tisztjei (vezetői) mint cselekvő önálló egyének, és mint

egy specifikus társadalmi réteg tagjai önmagukban képesek az egyéni és a társadalom csoportos érdekeit összhangba hozni a társadalom lehető legteljesebb demokráciára törekvő igényeivel, akkor az úgynevezett civil kontroll valóban demokratikus, ellenkező esetben érdekharccal tarkított, bénító és sehová nem vezető, örökös ellentéteket szülő folyamattal kell szembenéznie a rendszer minden szereplőjének.

A polgári irányítás mindenkori érvényesítésének alapvető jog- és hatásköreit a demokratikus államokban jól behatárolt jogszabályi keretek határozzák meg. A magyar fegyveres erők vonatkozásában ezt a területet elsődleges jogforrásként az alkotmány és a honvédelem polgári és katonai területeit egyformán átfogó honvédelmi törvény szabályozza. A polgári irányítás, ellenőrzés és felügyelet megvalósítása a jogszabályokban meghatározott feladatkörökben a kormány, illetve annak szakminisztere – a honvédelmi miniszter – felelősségi körét képezi. Ezen tevékenységét a honvédelmi miniszter az irányítása alatt lévő hivatali szervezet – a Honvédelmi Minisztérium – és annak intézményrendszere segítségével végzi.

A jogszabályi környezetben meglévő homályos megoldások esetenként arra ösztönözhetik a haderő felső vezetőit, hogy a kormánytól, illetve annak szakminiszterétől bizonyos mértékig függetlenül létrehozzák a maguk önálló vezetési hierarchiáját, és innen már csak egy lépés az önálló megfontolás alapján történő cselekvés. Amennyiben nincsenek világos és egyértelműen elkülönített hatás- és jogkörök a Parlament, a kormány, a miniszter és a haderő parancsnoksága között, extrém esetben fennállhat a lehetőség, hogy egyszer – a vezénylési utat megkerülve – a csapatok aktuálpolitikai feladatok végrehajtására kaphatnak utasítást. Ilyen körülmények között a polgári–katonai kapcsolatok zavarossá válhatnak, márpedig a fegyveres erő felhasználása körülötti zavar alapjaiban veszélyeztetheti a demokráciát.

A demokratikus hagyományokkal rendelkező országokban általában úgy biztosítják a haderő folyamatos és mindenre kiterjedő polgári ellenőrzését, továbbá ezzel párhuzamosan úgy védik a fegyveres erőket a politikai visszaélésekkel szemben, hogy a haderőnek adandó utasítások részére egyetlen, jól körülhatárolt csatornát építenek ki a Parlamentiől a kormányon, illetve a honvédelmi miniszteren keresztül, a vezérkari főnökön át a katonai szervezetek vezetőihez.

Amennyiben elemezzük a nyugat-európai országokban kialakult gyakorlatot, az alábbi megállapításokat tehetjük:

- Minden országban általános és kizárólagos alapelv, hogy a védelmi szférát illetően meghatározó szereppel a politikai vezetés bír, minden lényegi (meghatározó szereppel bíró) döntés meghozatala az ő hatásköre.
- A védelem területén is teljeskörűen érvényesülnek a jogállamiság alapelvei, a honvédelmi tevékenység minden területe jogilag szabályozott.
- A védelmi szférában is megvalósul a hatalmi ágak elkülönítése, a fegyveres erő (haderő) nem képez önálló hatalmi ágot, hanem a végrehajtó hatalom része, és mint ilyen a mindenkori kormányok közvetlen irányítása alatt áll. A közvetlen irányítás megvalósítója minden esetben polgári politikus, a védelmi miniszter.
- A honvédelem (országvédelem) szereplői részére a Parlament a társadalom számára is teljesen átlátható költségvetésen keresztül biztosítja a védelemhez (és a szövetségi kötelezettség teljesítéséhez) szükséges pénzügyi és anyagi erőforrásokat.
- A honvédelmi tevékenység, valamint a szövetség keretein belül folytatott tevékenység a civil társadalom számára a lehető legteljesebben nyitott.

A hatalomgyakorlás szempontjából az irányító gépezet az integrált honvédelmi minisztérium: integrált, mert összekapcsolja (egyesíti) a felelős miniszter vezetése alatt a politikai, a közigazgatási (államigazgatási), továbbá a legfelső katonai vezetőket és hivatali apparátusait, valamint az általuk birtokolt elkülönült, de mégis szorososan összetartozó hatás- és jogköreiket egyetlen komplex döntés-előkészítő, döntéshozó, irányító, felügyelő és vezető szervezetbe.

Az integrált minisztérium biztosítja a honvédelmi miniszter azon jogát, hogy hozzájusson minden, számára szükséges információhoz, időben képes legyen meghozni minden stratégiai döntést, és a minisztérium szerves részét képező katonai döntés-előkészítő szervezet (Egyesített Vezérkar) segítségével végezze a haderő polgári irányítása területén a jogszabályok által meghatározott irányító tevékenységet.

Egy jól struktúrált honvédelmi minisztérium képes összehangolni a kormányzati politikát a belőle következő védelmi (katonai) követelményekkel, képes közvetíteni a reális védelmi szükségleteket a kormányzat irányába, kapcsolatot alkot a haderő és a szélesebb értelemben vett kormányzati szféra irányába, amelynek szükségképpen nélkülözhetetlen részét képezi. Nem elhanyagolható tény az sem, hogy a polgári irányítás alatt lévő integrált honvédelmi minisztérium képes a védelempolitika alakításának, a honvédelem irányításának legtöbb mozzanatát nyitottabbá, átláthatóbbá tenni az egyre kritikusabb és számonkérőbb polgári társadalom számára. Ezért egyik legfontosabb teendője a kialakításra kerülő szervezetnek, hogy olyan – a társadalom számára is átlátható – védelmi költségvetési tervet készítsen, amely alapján a törvényhozás biztosítani képes a reális védelmi szükségleteknek megfelelő erőforrásokat. Az irányító (vezető) szervezet felelősségét képezi, hogy a Parlament, illetve a kormányzat által biztosított forrásokat a lehető leghatékonyabban használja fel a jóváhagyott védelem- (biztonság-) politikai célok megvalósításában.

Összefoglalva: a létrehozásra kerülő szervezetnek általánosságban az alábbi elveknek célszerű megfelelnie:

- *A védelempolitikai (kormányzati) döntéshozatal csúcsán politikailag felelős és elszámoltatható polgári politikus áll.*
- *Minden, a honvédelem egészét érintő érdemi döntést felelős civil vezetők (polgári politikusok) hoznak.*
- *A katonai szakmai hierarchia csúcsán érvényesülni kell a katonai szakértelemnek, professzionizmusnak.*
- *Békében, a veszélyeztetettség időszakaiban, valamint háborús viszonyok közepette az egyértelműen tisztázott és szabályozott parancsnoklási lánc csúcsán a választott polgári politikus áll.*
- *A honvédség legfelső katonai vezetője (aki az egyszemélyi parancsnoki jogosultságokat birtokolja) a politikai felelősséggel felruházott (bíró) polgári vezető alárendeltje.*
- *A legfelső döntés-előkészítési szervezetben pontosan és jól körülhatárolt tervező, szervező, előkészítő folyamatok valósulnak meg, működnek a vertikális és horizontális együttműködési fórumok, folyamatok, érvényesül a polgári és a katonai szakértelem egyensúlya.*

Természetesen az előzőeken kívül még számtalan elvet lefektethetünk, de álláspontom szerint ezek a legfontosabb általános érvénnyel bíróak.

A Magyar Köztársaság Kormánya 2183/1999. számú határozatában: „felhívja a honvédelmi minisztert, hogy a fegyveres erők fölötti politikai és demokratikus irányítás, valamint ellenőrzés érvényesítése, illetve a döntéshozatal hatékonyságának növelése érdekében készítse elő a Honvéd Vezérkarnak a Honvédelmi Minisztériumba való integrálását. Ennek során készítse elő a Magyar Honvédség irányításáról és felső szintű vezetéséről szóló 2218/1997. (VII. 24.) Korm. határozat módosítását. A jelenlegi két szervezetnél kisebb létszámú integrált minisztérium az alábbi elvek figyelembevételével jöjjön létre:

- biztosítsa a politikai döntéshozatal elsődlegességét;
- tegye lehetővé az egységes és integrált, a magyar közigazgatás általános szabályainak és hagyományainak megfelelő irányítási és vezetési rendet;
- garantálja a költségvetési források tervezésének, felhasználásának és ellenőrzésének politikailag felelős kontrollját;
- szüntesse meg a párhuzamos szervezetek létéből és a megfelelő együttműködés hiányából adódó működési zavarokat.”

Ezen túlmenően a kormány 2322/1999. (VII. 7.) számú határozatában további „sarokpontokat” határozott meg a majdani integráció előkészítése és megvalósítása érdekében. Ezek meghatározó jelentőséggel bírnak a kialakításra tervezett szervezet működtetése szempontjából. A határozat szerint a felső szintű vezetés kialakításánál alapelveként kell kezelni:

- a.) „a Magyar Honvédséget a honvédelmi miniszter a vezérkari főnökön keresztül irányítja, egyúttal a Magyar Honvédség parancsnoka funkció megszűnik;
- b.) a Honvédelmi Minisztérium szervezetébe integrálódott – vezérkari főnök által vezetett – Honvéd Vezérkar a honvédelmi miniszter katonai tervező-szervező, döntéslétkészítő törzse;
- c.) a Magyar Honvédséget a – honvédelmi miniszternek közvetlenül alárendelt – Honvéd Vezérkar főnöke vezeti;
- d.) a Honvédelmi Minisztérium hivatali szervezetét a közigazgatási államtitkár vezeti;
- e.) a honvédség haderőnemi csapatait békében a haderőnemi vezérkarok főnökei útján vezetik.”*

Az új vezetési struktúra kialakításával a szervezet működésének hatékonyabbá, gazdaságosabbá kell válnia, létszámcsökkenést kell okoznia, ugyanakkor folyamatosan biztosítani kell a jogszabályok által meghatározott feladatok maradéktalan teljesítését. Az integráció alapvető célja tehát egy, a jelenlegi két különálló szervezetnél (HM; HVK) kisebb felső szintű irányító szervezet létrehozása, amely lehetővé teszi egy egységes és hatékony irányítási és vezetési rend kialakítását úgy, hogy biztosítani tudja az együttműködést a NATO illetékes szervezeteivel, illetve tagállamaival, figyelembe véve a nemzeti sajátosságokból adódó eltérő törvényi hátterek (jogszabályi környezetek) különbözőségét. Garantálni tudja egyúttal a humán-, a költségvetési és más anyagi erőforrások felhasználásának szakszerű tervezését, a lehető leghatékonyabb felhasználását és a felhasználás ellenőrzésének legszélesebb társadalmi kontrollját.

* Időközben döntés született, hogy a Szárazföldi Vezérkar hadtestparancsnoksággá, a Légierő Vezérkar pedig Légierő Parancsnoksággá alakul át.

A kialakításra tervezett integrált minisztérium alapvető funkciója, hogy összekapcsolja a parlamenti felhatalmazás alapján megvalósuló kormányzati politikát, illetve az annak szerves részét képező védelempolitikát a belőlük következő védelmi igazgatási és katonai feladatokkal, valamint biztosítsa a honvédelmi miniszter részére a kormányzati irányítási jogkörök maradéktalan és hatékony érvényesítését a közigazgatási (államigazgatási) és a katonai struktúrával közvetlen kapcsolat útján. Az integráció – tényleges tartalmát tekintve – egy olyan, kormányzati szintű speciális közigazgatási (államigazgatási) szervezet létrejöttét jelenti, amely egyaránt végzi a honvédelemmel kapcsolatos közigazgatási – beleértve: védelmi igazgatási – feladatokat, a Magyar Honvédség felkészítésének tervezését, szervezését és ennek vezetését. Megfelelő szakértői háttérrel biztosít ugyanakkor a miniszter törvényességi felügyeleti jogkörének gyakorlásához.

Az előzőekből adódóan a minisztérium jelenlegi közigazgatási szervezet jellege megváltozik és vegyes, kormányzati-közigazgatási és egyúttal legfelső katonai irányító szervezetté változik. A létrejövő szervezetnek – a teljesség igénye nélkül – az alábbi területeken kell tevékenységét kifejtenie:

- tárcaszintű jogi és igazgatási (védelmi igazgatási) tevékenység, a törvényességi felügyelet;
- a tárcaszintű humán erőforrás-gazdálkodás tervezése, a személyi biztosítás (mozgósítás, hadkiegészítés), a tiszt- és tiszthelyettesképzés, illetve folyamatos továbbképzés irányításának feladatai;
- a védelempolitika alakításával kapcsolatos stratégiai szintű előkészítési, tervezési, koordinációs és kidolgozó feladatok;
- a nemzeti katonai stratégia alakítása, a kidolgozás és a karbantartás koordinálása;
- a haderő felkészítésének, kiképzésének megtervezése, a követelmények meghatározása;
- a harckészültség és a mozgósítás (országmozgósítás) követelményeinek és rendszerének meghatározása;
- az ország fegyveres védelmi tervének elkészítése;
- a HM tárca részvételének tervezése és a részvétel irányítása veszélyhelyzetben (szükségállapotban), a természeti, ipari katasztrófák hatásainak csökkentésében, következményeik felszámolásában, illetve más, alapvetően humanitárius tevékenységben;
- a védelmi tervező rendszer működtetése, a haderőfejlesztés szakmai igényeinek kidolgozása, az összhang megteremtése és fenntartása a szövetségi tervekkel;
- a költségvetési forrásigények összeállítása, a védelmi szükségletek és a reálisan biztosítható források összhangjának megteremtése;
- a költségvetés részletes megtervezése, a költségvetés és más anyagi erőforrások felhasználásának ellenőrzése;
- a haditechnikai fejlesztés és a haderő technikai eszközökkel történő ellátásának megszervezése és a végrehajtás irányítása, összehangolása a szövetségi rendszerre;
- a logisztikai biztosítás és a rendelkezésre álló anyagi erőforrásokkal, továbbá a tárca vagyoniával való gazdálkodás irányítása;
- a nemzetközi kapcsolattartással összefüggő feladatok megvalósításának, a honvédség nemzetközi szerepvállalásának megtervezése, a nemzetközi tevékenység irányítása;
- az informatikai és honvédelmi célú hírközlési szabályozási és felügyeleti tevékenység végzése;

- a környezet- és munkavédelemmel kapcsolatos tárcaszintű tevékenység irányítása;
- az állam- és szolgálati titok védelmével kapcsolatos tevékenység szabályozása és irányítása.

A fentiekén túl még számos, egyéb feladatot fel lehetne sorolni, nézetem szerint azonban ezek a legjellemzőbbek.

* * *

A következőkben az integráció egyik sarokpontjának számító kérdéséről, a vezetés és irányítás problémaköréről szeretném véleményemet kifejezni. A szakmai előkészítéssel foglalkozó berkekben ez a téma állandó és végeláthatatlan vitákra ad okot.

Első lépésként néhány, alapelvet szeretnék leszögezni:

- *Az irányítás:* az adott (irányítás alá vont) szervezetre kívülről ható szabályozás. Az irányítást megvalósító a szervezeten kívül, általában a hierarchiában az irányított szervezet felett helyezkedik el. Az irányítást megvalósító az irányított szervezet tevékenységére alapvető befolyással bír, de ezt a befolyását csakis a jogszabályokban lefektetett (meghatározott) keretek között érvényesítheti. Az államszervezeten belül az irányítás csakis közjogi jogosítványok alapján folyhat.
- *A vezetés:* a szervezet keretein belül megvalósuló irányító tevékenység. A vezető a vezetése alatt álló szervezet legfőbbje, de minden esetben annak részeként helyezkedik el. A vezetői jogosultságok a szervezeten belül elfoglalt pozíciókon alapulnak. A vezető az irányító által kitűzött (meghatározott) feladatokat hajtja végre, a végrehajtás folyamán azonban jelentős önállósággal bír. A vezetés mindig az irányítás keretei között marad, annak végrehajtását jelenti – még a jelentős vezetői önállóság mellett is –, különösen akkor, ha az irányító és a vezető között hierarchikus alá-fölé rendeltségi viszony van.

Az fentiek alapján meghatározhatjuk az irányítás-vezetés megoszlását a kialakuló rendszerben:

a) Az integrált Honvédelmi Minisztériumban

Az előzőekben már idézett 2322/1999. (XII. 7.) kormányhatározat kimondja: a minisztérium hivatali (közigazgatási – illetőleg államigazgatási –) szervezetét a közigazgatási államtitkár, a minisztérium integráns részét képező vezérkart a vezérkari főnök vezeti.

Ennek megfelelően az irányítási-vezetési modell a következők szerint határozható meg: az integrált minisztériumot a miniszter irányítja, a közigazgatási (államigazgatási) területen működő szerveket a közigazgatási államtitkár, a vezérkari szerveket a vezérkari főnök vezeti. A sajátosságot az jelenti, hogy egyazon szervezetben a hierarchia csúcsán helyet foglaló irányító (a miniszter) közvetlen alárendeltségében két, azonos jogállású és a külön-külön alárendelt szerveik vonatkozásában azonos vezetői jogosultságokkal felruházott vezető helyezkedik el. Ezen vezetők (valamint az általuk vezetett szervek, szervezetek) érdekei a döntés-előkészítés során többször ütközhetnek, ellentétben állhatnak egymással.

Megoldást jelenthet, ha mindkét vezető korlátozott jogosítványokat kap a másik fél által vezetett szervezet irányába. A jogosultságot az előterjesztési hatáskör alapján

lehet szabályozni. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy az integrált minisztérium státútumában (szervezeti szabályzat, alapszabály) meg kell határozni azokat a témaköröket, melyekben a közigazgatási államtitkár a kizárólagos előterjesztő, és meg kell határozni azon területeket is ahol a vezérkari főnöké a kizárólagos előterjesztés joga. Ezekben az esetekben – a státútumban kapott felhatalmazás alapján – mindkét vezető jogosult lehet a döntés-előkészítés folyamatában, a másik fél vezetése alá tartozó szervek vezetőitől közvetlenül információt, közreműködést kérni. A szabályozás során szigorúan elő kell írni az előterjesztést megelőző kötelező véleményezést minden olyan döntésnél, amely befolyással bírhat a másik fél által vezetett terület jövőbeni tevékenységére. Ezért a státútumot rendkívül gondosan, nagy körültekintéssel kell előkészíteni. A szervek, illetve vezetők irányába megnyilvánuló lényeges garanciát jelentene, ha a szervezeti szabályzatot kormányrendelet szintű jogszabály léptetné hatályba, jelentősen megnehezítve ezzel annak napi érdekekből történő módosíthatóságát.

b) A Magyar Honvédség vonatkozásában

A honvédség vonatkozásában a már többször említett határozat eléggé egyértelműen fogalmaz: a Magyar Honvédséget a honvédelmi miniszter a vezérkari főnökön keresztül irányítja, a honvédséget a – honvédelmi miniszternek közvetlenül alárendelt – Honvéd Vezérkar főnöke vezeti.

A minisztérium szakmai irányítási területeket felügyelő helyettes államtitkárai, az egyes szakmai jogosultsággal bíró minisztériumi (vezérkari) szervek vezetői a miniszter irányítási tevékenysége keretében – esetenként leadott jogkörben – szakintézkedések kiadására kaphatnak felhatalmazást, mely szakintézkedések kizárólag szakmai szabályozást valósítanak meg, de a tárca egészére vonatkozóan.

A vezetés reformjának végén el kell érni, hogy a tárcán belül egy felső szintű, és két (három) vezető szerv funkcionáljon.

A vezető szervek struktúráját úgy célszerű kialakítani, hogy egyrészt feleljen meg a fegyvernemi sajátosságoknak, másrészt alkalmas legyen az összhaderőnemi együttműködésre, harmadsorban rendelkezzen közös tevékenység képességével a szintjének megfelelő NATO-parancsnoksággal.

A legfelső vezető szervek szervezetének kialakításakor alapelveként kell kezelni, hogy a fegyvernemek képviselői (tisztjei) megfelelő arányban legyenek jelen a döntés-előkészítés minden szintjén, érvényesítve a professzionális szakmai követelményeket.

A leendő integrált szervezet kialakításakor nem szabad a könnyebb megvalósíthatóságot jelentő szervezeti integrációs modellt favorizálni, ez voltaképpen a szervezetek egymás mellé „tolását” jelenti. Az integráció megvalósítását legalább részben funkcionális alapon kell megtervezni, tehát rendkívül körültekintően át kell tekinteni a feladatrendszer és ennek megfelelően az egyes hatás- és jogköröket az optimális feltételekkel rendelkező szervekhez kell telepíteni.

Végül, de nem utolsósorban: a vezetés megreformálása során nagyon fontos szempontnak tartom, hogy szakítsunk azzal a korábbi gyakorlattal – bármennyire „beváltak” is tűnik –, mely szerint minden döntést a lehető legmagasabb szinten kell meghozni. Tudomásul kell venni, hogy a döntéshozatalt célszerű decentralizál-

ni, és a részdöntéseket alsóbb szinten meghozni. A hierarchia alacsonyabb szintjén elhelyezkedő szakemberek, akik rendelkeznek a szakterületüknek megfelelő professzionális szakmai ismeretekkel, képesek a megfelelő részdöntések meghozatalára és ehhez a szükséges jogkört, valamint a hozzá tartozó felelősséget meg kell adni nekik. A legfelső szinten az irányvonalat kell meghatározni és a végleges döntést meghozni. Véleményem szerint ez feltétlenül szükséges a korszerű vezetési (irányítási) rendnek a kor színvonalához igazodó kialakításához.

Az előzőekben megkíséreltem – legalábbis nagy vonalakban – felvázolni a vezetés reformját. Természetesen tudomásul kell venni, hogy ez a terület még nagyon sok vitatott kérdést rejt, de az egyes részterületek feltárása, a kialakuló viták egyaránt előremozdíthatják a folyamatot. Nagy eredménynek tartanám, ha ezen sorok olvasásakor a tisztelt kollégáimban új gondolatok, vélemények ébrednének.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A Magyar Köztársaság Kormányának programja
2. Biztonság az új évezred küszöbén – a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája, 1999. MEH
3. 94/1998. (XII. 29) OGY határozat a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről
4. 2322/1999. (XII. 7) Korm. határozat a Magyar Köztársaság honvédelmének egészét érintő stratégiai felülvizsgálat koncepciójáról
5. 61/2000. (VI. 21.) OGY határozat a Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányairól
6. The Alliance Strategic Concept NAC-S (99) 65, 1999. április (A Szövetség Stratégiai Koncepciója)

Czoller Ernő

Az euroatlanti integráció hatása a magyar haderőstruktúrára

A két világháborút és annak következményeit, valamint a több évtizedes hidegháborút megélt Európa – elsősorban annak nyugati fele – a 20. század 80-as éveire kialakította azt a demokratikus elveken működő biztonsági rendszert, melynek eredményeként a kontinens jövője előtt olyan távlatok nyíltak, melyek egy háborútól mentes, új alapokon nyugvó és gazdaságilag fejlődő kontinensnyi közösség kialakulásához vezethetnek.

Magyarország – NATO-tagságának elnyerése óta – része ennek a biztonsági rendszernek. A szerző feltárja, hogy a biztonsági rendszer és hazánk euroatlanti integrációja milyen hatást gyakorol védelmi politikánkra és a magyar haderőstruktúra alakulására. Foglalkozik a csatlakozás folyamatával, az önálló magyar védelmi politika kialakulásával. Attekinti az euroatlanti integrációnak a NATO-tagállamok haderőstruktúrájára gyakorolt hatásait, a következő évtizedek haderőinek főbb mutatóit és a NATO fegyveres erői fejlesztésének főbb irányait. Bemutatja a magyar haderő struktúráját és a jövőben várható módosulását az euroatlanti integráció kiteljesedése során.

Az 1970-es évekre világossá vált, hogy egy, a két pólus – két világrendszer – közötti háborút az emberiség nem élné túl. A nyugati és a keleti világ között megindult fegyverzetcsökkentési tárgyalások, ha sok megtorpanás után is, a keleti–nyugati politikai, társadalmi és gazdasági kapcsolatok erősödését hozták. A diktatorikus szocialista világrendszerben – elsősorban a Szovjetunióban – megindult demokratizálódási folyamatok eredményeként olyan társadalmi változások következtek be, melyek a többpárti rendszerek kialakulását és szabad választások megtartását tették lehetővé.

A kelet-európai változások gyorsasága, az 1989–91 között végbement rendszer-változások váratlanul érték a stabil térségnek számító Nyugat-Európát, az Egyesült Államokat. A Szovjetunió felbomlása pedig tovább növelte a már eddig is hatalmas mennyiségű biztonságpolitikai bizonytalanságot Európában.

Az új európai demokráciákban elszabadulni látszott a nemzeti öntudat, a nacionalizmus szelleme – melyek elsősorban és a legmarkánsabban a Balkánon, Jugoszlávia felbomlási folyamatában mutatkoztak meg. Európa – mely éppen csak kilábalta a hidegháborúból – nyugati felének lépnie kellett, saját jól felfogott érdekeinek megfelelően. Az európai biztonsági érdekek alapján a NATO által kezdeményezett békepartnerségi folyamat volt az a nyitó akkord, mely megtalálta a nyitás lehetőségét és megteremtette Európa keleti felének nyugathoz való csatlakozási pontját.

A Szovjetunió összeomlása egyben a bipoláris világrend és az európai kontinens területi megosztottságának megszűnését is eredményezte. A 20. század végére új szerkezetű, hárompólusú világ gazdaság van kialakulóban, melynek egyik fő hatásközpontja a fokozatosan kibontakozó európai integráció, melyhez mind szorosabban kötődnek a kontinens periferikus és fél-periferikus országai. Új típusú területi munkamegosztás jön létre, mely a nemzetállami elvek részleges feladásával és a regionalizmus fejlődésével jár. Ennek eredményeképpen számos döntés egy, a nemzetet felüli, de mindenképpen a nemzeteket képviselő szervezet kezébe kerül.

A NATO-hoz – mint Európa egyetlen és tényleges biztonsági garanciákat nyújtó szövetségi rendszeréhez – történő csatlakozás mindenekelőtt azt fejezi ki, hogy az érintett ország a gazdasági struktúrát és működésmódot, az állami és a politikai gyakorlatot, a társadalmi rendet illetően is az érett demokráciák közé szándékozik tartozni.

A csatlakozott ország felvállalja, hogy a mintaként szolgáló tagországok gazdasági, politikai, államműködtetési logikáját – és mindezeknek a védelmi szervezetre gyakorolt hatásait – követi a védelmi szektorával, különösen pedig azok védelmi professzionalizmusával szembeni kihívások megfogalmazásában.

Magyarország NATO-csatlakozása

Az évtizeddel korábban végbement kelet-európai változások egyik kérdése volt, hogy meddig marad fenn Európa megosztottsága. A megosztottság további fennmaradása vagy annak folyamatos megszüntetése nemcsak politikai, hanem alapvetően gazdasági kérdés volt – gazdasága determinált fejlődési lehetőségein, a gazdaságpolitika változtatásának szándékán és a megtett lépéseken (törvénykezés) dőlt el Kelet-Európa hovatarozása.

Magyarország jól használta fel az elmúlt évtized fordulóján lezajlott politikai-gazdasági változások kínálta, az ország közvéleménye által elfogadott lehetőségeket. A rendszerváltáskor a külpolitika előtt megnyílt mozgástér – a gazdaságnak az évtized közepén megkezdett stabilizációjával hitelessé téve – az ország nyugat-európai integrációja kiteljesedésére került felhasználásra.

Az ország biztonsági érdekeit, azok jelentős változását fejezték ki az Országgyűlés által 1993 márciusában elfogadott biztonságpolitikai alapelvek és a következő hónapban elfogadott honvédelmi alapelvek. A biztonságpolitikai alapelvek az ország nyugati integrációjára vonatkozóan fejezte ki törekvésünket, míg a honvédelmi alapelvek rögzítette, hogy biztonságunkat a nemzetközi biztonsági szervezetekkel való együttműködésünk – alapvetően a NATO-tagságunk – fogja garantálni.

Az Észak-atlanti Szövetséghez történő közeledésünkben meghatározó szerepet játszott jelenlétünk a NACC (Észak-atlanti Együttműködési Tanács) munkájában, valamint a szervezet által felkínált Békapartnerségi (PfP) programban. A PfP programban való részvételünk, az abban felkínált együttműködési lehetőségek – a politika, az államigazgatás és a hadsereg részére biztosított konzultációk, tanfolyamok, kiképzések és gyakorlatok – adták az alapot a továbblépésre. Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a magyar gazdaságban az alapvető változás – a stabilizáció és a privatizálás szabályozottabb mederbe terelése, a nyugati működő tőke intenzívebb beruházásai stb. – 1995 tavaszán kezdődött meg.

A NATO 1995 szeptemberében hozta nyilvánosságra a „Bővítési tanulmány”-t, mely a csatlakozáshoz szükséges politikai és katonai kritériumokat, minimumokat tartalmazta. A szövetséghez csatlakozás szándékát Magyarország 1996. január végén jelentette be, elsőként a Varsói Szerződés volt tagállamai közül. A magyar szándék mögött az a meggyőződés állt, hogy a NATO-tagság az euroatlanti integráció elengedhetetlen része – az első, de a legfontosabb lépés.

Az 1996–97 folyamán lezajlott magyar–NATO intenzív párbeszéd alapjául a magyar Vitadokumentum szolgált, a párbeszéd során a NATO meggyőződött arról, hogy Magyarország jogállam, demokratikus választásokon alapuló parlamentáris demokrácia, amely képes és hajlandó a szövetségi tagságból eredő kötelezettségek teljesítésére. A szövetség felelős vezetői, szervezetei és szakértői meggyőződtek arról, hogy Magyarországon hatalmas iramban erősödik és működik a piacgazdaság, az „erőszakszervezetek” felett egyre szilárdabbá válik a civil ellenőrzés – a politikában, az államigazgatásban kiépültek a megfelelő szervezetek, a hadseregben kialakultak a csatlakozáshoz és az együttműködéséhez feltétlenül szükséges képességek. A folyamat betetőzéseként a NATO 1997. júliusi csúcstalálkozója csatlakozási tárgyalásokra hívta Magyarországot, Lengyelországot és Csehországot.

A csatlakozás majd kétéves közvetlen felkészülési folyamatát a NATO tervezési elveinek, gyakorlatának megismerése – a védelmi tervezési ciklus tartalmi részeinek elsajátítása, a hazai haderő-tervezési fogalmak azonosítása – jellemezte; a NATO Védelmi tervezési kérdőívének (DPQ) megismerése, majd ennek alapján a magyar haderő NATO-hoz illeszkedő fejlesztési (változtatási) irányainak meghatározása képezte. A folyamat során intenzívekké váltak kapcsolataink a NATO civil és katonai szervezeteivel, megindult – és jelenleg is folyik – a jogharmonizáció.

A csatlakozás a hazai belpolitikai élet szereplői és a közvélemény élénk érdeklődése közepette zajlott – mindez a csatlakozással kapcsolatosan 1997. november 16-án megrendezett, pozitív eredménnyel (85%-os támogatottsággal) záruló népszavazásban csúcsoncsodott ki.

A csatlakozás több éves, intenzív kül- és belpolitikai folyamata 1999. március végén – a csatlakozási okmányok átadásával, a három közép-európai ország egyidejű ünnepélyes felvételével – zárult, az USA-beli Independence-ben. A NATO-tag Magyarországra most már csak az elvárt tisztességes munka, a vállalt kötelezettségek teljesítése és a szövetség előtt álló problémák, nehéz feladatok megoldásában való aktív részvétel vár.

Az önálló magyar védelmi politika kialakulása a 20. század végén

A biztonságpolitika viszonylag új keletű fogalom, ezért nem rendelkezik még átfogó, általánosan elfogadott és nemzetközileg is egységes definíciókkal. Országoként, tudományos műhelyenként is más és más megfogalmazást használnak körülírására.

Az USA-ban egyik elterjedt fogalom a F. N. Trager–F. I. Simoni definíció, a „Bevezetés a nemzetbiztonság tanulmányozásába” című munkájukból, mely szerint: „A nemzetbiztonsági politika a kormánypolitika azon része, melynek célja olyan külső és belső feltételek létrehozása, amelyek kedveznek a létfontosságú nemzeti érdekek védelmének a létező vagy potenciális ellenfelekkel szemben.”

A magyar hadtudományi lexikonban a következő meghatározás található: „A biztonságpolitika az általános politika része, az ország törvényhozása által a biztonság szavatolására meghatározott elvek és célok, az állami végrehajtó intézmények és szervek részéről fogantatosított rendszabályok, tevékenységek és a lakosság cselekvő hozzájárulásának összessége.”

A modern védelempolitika fogalma ugyancsak nehezen található a tudományos irodalomban, egyik elfogadhatónak a következő meghatározást tekinthetjük: „A védelempolitika a biztonságpolitika része, az ország törvényhozása által az ország védelmének szavatolására meghatározott elvek és célok, az állami végrehajtó intézmények és szervek részéről fogantatosított rendszabályok, tevékenységek és a lakosság cselekvő hozzájárulásának összessége.”

Az Országgyűlés 94/1998 (XII.29) számú határozata már a Magyar Köztársaság *biztonság- és védelempolitikájának* alapelveiről szól, tehát a két fogalmat egyesíti – oly módon, hogy a határozat szövegezésében önállóan is előfordul a biztonságpolitika fogalom, de továbbra is együttesen használja a biztonság- és védelempolitika fogalmat, ugyanakkor a védelempolitika fogalom csak a határozat címében és még két alkalommal, a 10. és a 16. pontokban található. A rövid határozatban használt fogalmak sokszínűsége biztosításának érdekében, hogy a helyzet végképp bonyolulttá váljon, megjelenik a honvédelmi politika fogalom is.

Az 1980-as évek végén az ország védelmének kérdéseiről a VSZ doktrínáitól eltérő, a nemzeti érdekeket egyre erőteljesebben figyelembe vevő nézetek kezdtek elterjedni. A két világrendszer közti szembenállás rövid időn belül intézményesen lebomlott, a hathatós magyar konszenzusos külpolitika eredményeként 1991 júniusában befejeződik a szovjet csapatok kivonása Magyarországról, és nem sokkal később – júliusban – megszűnik a Varsói Szerződés is.

A kelet-európai demokratizálódási folyamat eredményeként azonban nem szűnt meg Európa kettéosztottsága – a politikai folyamatokat a gazdaság képtelen volt követni. A gazdasági recesszió, a „nemzeti”, némely ország esetében nacionalista politikai kurzus felvállalása a térség polarizálódásához, az ott élők ellentéteihez vezetett.

Magyarország határai mentén új államok jöttek létre – ahol az egykori soknemzetiségű, most széteső Jugoszlávia és az újrászerveződő délszláv nemzet államok közt fegyveres összeütközések, háborúk zajlottak, míg az egybemaradó Romániában fegyveres forradalom döntötte meg a Causescu-diktatúrát. A magyar határ közelében zajló fegyveres összecsapások a határ közeli lakosság biztonságát, több esetben fizikai létét is veszélyeztették. A déli szomszédos államokból menekültek érkeztek – a menekülthullámok kezelése, az érkezők ellátása további terhet jelentett a gazdasági átalakulás terheit is viselő Magyar Köztársaságnak.

A fegyveres konfliktusok közvetlen közelében, a meglévő gazdasági problémák okozta létszámcsökkenés mellett kezdődött meg az új, önálló magyar védelem kialakítása. A politika – hivatkozva dr. Gyuricza Béla megállapítására – nem fogalmazta meg a védelemmel kapcsolatos igényeit, vagy csak késve tette meg azt.

Az ország folyamatosan romló gazdasági teljesítménye arra ösztönözte a politikai elitet, hogy a csak kiadást jelentő hadseregen is takarékoskodjon – függetlenül a szomszédos államokban zajló polgárháborús konfliktusoktól, az ugyancsak szom-

szédos államok közötti háborúktól. Meg kell állapítani azt a tényt is, hogy a politika – ebben a kezdeti időszakban – jól számította ki az esélyeket. A konfliktusok nem terjedtek ki az országra, illetve azok az erők, amelyeket az esetlegesen jelentkező közvetlen fegyveres veszély elhárítására a határok közelébe kikülönítettek, elegendőnek bizonyultak.

A politika időt nyert – a hazai civil és katonai tudományos műhelyekben és az államigazgatás vezető szervezeteiben folyó munka eredményeként a kialakult védelmi politika testet öltött. Az első formái az Országgyűlés által 1993 április–májusban elfogadott biztonságpolitikai alapelvek és a Magyar Köztársaság honvédelmi alapelvei voltak. Mindkettő magán viselte a gyermekbetegség összes jelét – de, véleményem szerint, legfontosabb eredmény maga a létezés ténye volt. Egy független ország politikai elitje fogalmazta meg azokat az alapelveket, melyek mentén garanciákat keresett a köztársaság független létének szavatolására – ugyanakkor már közismert volt a politikai elit azon törekvése is, hogy az ország biztonságát a NATO-tagság megszerzésével garantálja.

A védelmi politika további alakításának törvényi megjelenése az új honvédelmi törvény – az 1993. évi CX. törvény a honvédelemről – kimunkálása és az Országgyűlés által 1993 decemberében történő elfogadása volt. A törvény bírálói – minden találó megjegyzésük, helytálló bírálatuk ellenére – szívesen feledkeznek meg arról a tényről, hogy a honvédelmi törvény időszerű volt, rendelkezései ugyanakkor ténylegesen magukon viselik egy előző korban elfogadottá vált szabályozási etika vonásait.

A törvényalkotási folyamat következő lépései – országgyűlési határozatok formájában – a Magyar Honvédség átalakítására, a haderő reformjára koncentráltak. A haderőreformra vonatkozó valamennyi országgyűlési határozat – a 2037/1995. számútól a 88/1999. számúig – a kormányzat azon törekvéseit tükrözte, hogy a gazdaság teljesítőképessége nem teszi lehetővé az éppen aktuális létszámú haderő fenntartását és ezért „egy kisebb létszámú, a meglévőnél ütőképesebb” haderő kialakítása szükséges. A honvédség létszámának csökkentését minden esetben sikerült elérni – ütőképesebbé azonban nem lett a magyar haderő, erre nem tellett a magyar gazdaság egyelőre szerény teljesítményéből.

Az 1999. márciusi NATO-felvételünkör a rendszerváltó politikai elit – és ebbe beleértendő az addigi kormányok – elérte célját, olyan védelmi politikát valósított meg, amely az ország gazdasági lehetőségeit nem terhelte meg, a mindenkori veszélyeztettséggel arányos erő megjelenítésére volt képes.

Az integráció hatása hazánk védelmi politikájára

Amint azt az előzőekben már említettem: a rendszerváltást és a régióban bekövetkezett biztonságpolitikai átrendeződést követően a hazai katonai vezetésben sürgetően szükségessé vált a megszűnt koalíciós doktrína és az ennek megfelelő – de egy dokumentumban sohasem rögzített – magyar katonai doktrína pótlása, a biztonsági és védelmi (honvédelmi) politika terén jelentkező ez irányú vákuum kitöltése. A védelmi politika – mintegy válaszolva a katonai vezetés igényeire és a megváltozott körülményekre – a biztonságpolitikai alapelvek és ezzel párhuzamosan a honvédelmi alapelvek kidolgozásával reagált.

A NATO-csatlakozáskor Magyarország szembetalálta magát a ténnyel, hogy a néhány évvel korábban elfogadott és bizonyos feltételekkel megfelelően funkcionáló, honvédelmi alapelvekként megnevezett védelmi elvárásai ellentmondásba kerültek a környező valósággal, már nem felelnek meg az elvárásoknak, nem adnak megfelelő válaszokat a felmerülő – és új elemeket tartalmazó – biztonsági és védelmi kérdésekre. Eljárt felette az idő, vagy inkább megérett az idő megújításukra, felváltásukra egy új, a NATO-tagságnak megfelelő elképzeléssel.

Vizsgáljuk meg, mi változott az elmúlt években, 2000 miben különbözik 1998-tól:

- Két évvel ezelőtt a katonai integráció, a csatlakozás a NATO-hoz már közeli – de nem biztos – célként jelentkezett, mára gyakorlati valósággá, és közvetlenül megvalósuló, folyamatosan megújuló feladattá vált.
- Oroszország el volt foglalva saját belső ügyeivel, külpolitikai vonatkozásban a „közel-külföldre” (a volt szovjet köztársaságokból lett utódállamokra) és a nagyhatalmakkal építendő kapcsolatokra koncentrált. A Putyin-kormányzat felújította érdeklődését az európai térség, a NATO-val való szorosabb kapcsolatok létesítése iránt.
- A közeli Balkánon befejeződött a boszniai polgárháború, a nemzetközi közösség – elsősorban az Egyesült Államok kezdeményezésére – véget vetett a harccselekményeknek Boszniában, országok egész sora szerzett gyakorlati tapasztalatokat az IFOR/SFOR kontingensek tevékenysége során. A NATO – az újonnan csatlakozott három ország eltérő mértékű részvételével – megfékezte a Koszovóban újabb etnikai tisztogatást folytató Jugoszláviát, majd az év szeptemberében a Milosevics-rezim is megbukott.
- A hagyományos fegyverzetek csökkentését előíró CFE-szerződés végrehajtásával – a befejeződött csökkentési szakasszal – lényegesen alacsonyabb szinten stabilizálódott a támadófegyverzetek mennyisége, a váratlan támadás lehetősége pedig gyakorlatilag nullára csökkent Európában.
- A közép-európai új demokratikus államok gazdasága folyamatos növekedést mutat, a politikai intézmények rendszere a demokrácia szabályai szerint – azaz rendkívülien rossz hatásokkal – működik, a térség államai (természetesen eltérő ütemben) az európai integráció további és mélyebb részeseivé szándékoznak válni.

A felsorolt változások szemléletesen igazolják azon állítást, hogy eljött az ideje a hazai biztonság- és védelempolitikai nézetek, elgondolások újrafogalmazásának – az ország NATO-tagságának megfelelő irányultság, a környező térség és a távolabbi európai térség változásainak figyelembevételével, a saját állami (nemzeti – az európai szőhasználat szerint) érdekeink messzemenő érvényesítése és (vállalt) szövetségesi kötelezettségeink maradéktalan teljesítése mellett.

A feladat nem egyik pillanatról a másikra vált időszerűvé, hanem fokozatosan bontakozott ki a maga teljességében. A Honvédelmi Minisztérium, a Magyar Honvédség illetékesei már 1995-től, a honvédség közép- és hosszú távú fejlesztési koncepciójának kidolgozásától és elfogadásától (de még inkább a koncepciónak szinte az elfogadás pillanatában szükségessé vált gyors korrekciójától) kezdve foglalkoznak az alapelvek korszerűsítésének gondolatával.

Az euroatlanti integráció hatása egyes NATO-tagállamok haderőstruktúrájának alakulására

A NATO-nak, mint védelmi szervezetnek, és a tagországok haderő tervezői számára is világossá vált, hogy a két világrendszer közötti háború esélyének csökkenésével, a nyugati és a keleti világ között megindult fegyverzetcsökkentési tárgyalások eredményességével, a keleti–nyugati politikai, társadalmi és gazdasági kapcsolatok erősödésével meg fog változni a szövetség védelmi politikája – ennek következtében a tagállamok hadereje is.

A „szocialista” világrendszerben – elsősorban a Szovjetunióban – megindult demokratizálódási folyamatok eredményeként olyan társadalmi változások következtek be, melyek a többpárti rendszerek kialakulását és a szabad választások megtartását tették lehetővé; a kelet-európai változások gyorsasága viharos volt.

A Szovjetunió felbomlása, az új közép-európai demokráciák kialakulása maga után vonta a szembenállás teljes megszűnését – így a NATO-tagállamok megkezdték fegyveres erők jelentős mérvű csökkentését. Kövessük nyomon a NATO kötelékébe tartozó haderőnemi kontingensek számszerű és készenléti állapotuk változását, két időpontban – a 90-es évek kezdetén és végén.

1990-ben a NATO háború esetén 48 óránál rövidebb idő alatt bevezethető erői

Haderőnemi kontingens	Mennyiség	Készenlét	Csökkenés %
Szárazföldi hadosztály	110	48 óra	
Hadihajós egység	550	48 óra	
Harci repülőszázad	250	3–12 óra, 5 nap	
Légvédelmi egység/alegység	230	3–12 óra, 5 nap	

1999-ben a NATO rendelkezésére álló erők és készenlétük

Haderőnemi kontingens	Mennyiség		Készenlét		Csökkenés %
Szárazföldi hadosztály	10	20. napig	60	20 napon túl	35%
Hadihajós egység	20	5. napig	330	20 napon túl	40%
Harci repülőszázad	20	5. napig	100	20 napon túl	48%
Légvédelmi egység/alegység	80	5. napig			38%

Európa érett, nyugati demokratikus államai és a megerősödő új, közép-európai demokráciák biztonsági-védelmi integrációjának – a már kibővült és várhatóan tovább bővülő NATO-nak – a jövő fegyveres erői kialakítására irányuló logikája és annak megvalósulása azt mutatja, hogy a 21. század Európájának minden korábbinál jobban megnő az esélye egy egységesülő védelmi rendszer kiépítésére és fenntartására.

A NATO atlanti és nyugat-európai tagállamai – ahogy az a táblázatokból is kitűnik – eddig is folyamatosan csökkentették védelmi erejüket, nem növelték védelmi kiadásait. Vizsgáljuk meg néhány, kisebb NATO-tagállam – Belgium, Hollandia és Portugália, bár nem minden ország esetében teljes mértékben rendelkezésre álló, publikus adatai alapján – haderőstruktúrájában bekövetkezett változásokat.

1995. évi adatok a fegyveres erőkről

Ország	Létszám	A lakosság %-ban	Katonai kiadások a GDP %-ban	Katonai kiadások egy katonára	Kiegészítés rendszere	Haderő-nemek	Haderő-nemek az összhaderő %-ban
Belgium		0,4%	1,7%	64 000 USD	Önkéntes	Army Navy Air Force	Army – Navy – Air Force –
Hollandia		0,5%	2,0%	126 000 USD	Sorozott	Army Navy Air Force	Army – Navy – Air Force – %
Portugália		0,7%	1,8%	28 000 USD	Sorozott/12 hónap	Army Navy Air Force	Army – Navy – Air Force – %

1998. évi adatok a fegyveres erőkről

Ország	FEE létszáma	A lakosság %-ában	Katonai kiadások a GDP %-ában	Katonai kiadások egy katonára	Kiegészítés rendszere	Haderő-nemek	Haderő-nemek az összhaderő %-ában
Belgium	44 000	0,4	1,1	65 000 USD	Önkéntes	Army Navy Air Force	Army – 55,5 Navy – 5,3 Air Force – 23,2
Hollandia	61 000	0,42	1,95	139 000 USD	Önkéntes	Army Navy Air Force	Army – Navy – Air Force –
Portugália	59 300	0,6	1,7	28 700 USD	Sorozott/12 hónap	Army Navy Air Force	Army – Navy – Air Force –

1999. évi adatok a fegyveres erőkről

Ország	FEE létszáma	A lakosság %-ában	Katonai kiadások a GDP %-ában	Katonai kiadások egy katonára	Kiegészítés rendszere	Haderő-nemek	Haderő-nemek az összhaderő %-ában
Belgium	42 000	0,4%	1,1	63 000 USD	Önkéntes	Army Navy Air Force	Army –55,5 Navy – 5,3 Air Force – 23,2
Hollandia	56 000	0,4%	1,8	141 000 USD	Önkéntes	Army Navy Air Force	Army – Navy – Air Force –
Portugália	50 000	0,5%	0,9	32 000 USD	Sorozott/12 hónap	Army Navy Air Force	Army – Navy – Air Force –

Milyen következtetések vonhatóak le a vizsgált országok haderejének változásai, illetve stabilitása vonatkozásában?

- A vizsgált országok *haderői* – a geostratégiai helyzetükből adódóan – *három haderőnemmel rendelkeznek*; a haderő létszámaiba egyes esetekben az ún. „belső erők” is beletaroznak.
- A *haderő létszáma* – összhangban az európai politikai helyzet stabilizálódásával – *folyamatosan (de mérsékelt értékekkel) csökkenő tendenciát mutat* és az adott ország népességének 0,6–0,7%-os korábbi értékéről 0,4–0,5%-ra esett vissza.
- A *katonai kiadások a GDP-ből való részesedése*, illetve annak %-ban kifejezett volumene is minden vizsgált országban *csökkenő értékű* – a korábbi 1,7–2,0%-os részesedésről az 1,0–1,5%-os értékre módosult. Itt kell megjegyezni, hogy lényegesen többet mond az egy katonára eső kiadások éves volumene, amely a vizsgált esetekben nem csökkenő, hanem *szerényen emelkedő mértékű* (a reális kép kialakítása érdekében mindenesetre figyelembe kell venni az adott országra jellemző átlagos ár- és bérszínvonalat is, illetve a fegyverzet megújítására konkrétan kiadott összegeket is).
- A *szárazföldi haderők szervezeti felépítése* általában azonos – követi a *zászlóalj–dandár–hadosztály–hadtest* hierarchiát. A hadosztályok szervezete közel azonos (3–4 gépesített vagy páncélosdandár; harctámogató egységek, logisztikai szervezetek), létszámuk 15 000–20 000 fő közötti. A dandárok létszáma 3 500–5 000 fő körüli, míg a zászlóaljak esetében – a rendszeresített technikától függően – 650–750 fő között változik.
- A technikai eszközök, a *szárazföldi haderők fegyverzete* rendkívül vegyes képet mutat, a gazdaságilag fejlettebb országok modern eszközöket, míg a kevésbé tehetős országok az előző technikai generációs felszereléseket használják.
- A haderő jellegére vonatkozóan megállapítható, *hogy önkéntes haderővel* – más szóhasználat: professzionális, hivatásos hadsereggel – *6 NATO tagország rendelkezik* (USA, Kanada, Nagy-Britannia, Hollandia, Belgium és Luxemburg). A keretrendszerű haderő valamilyen – nemzeti sajátosságokat messzemenően figyelembe vevő – változata létezik a további 12 (köztük az újólag csatlakozott 3) NATO-országban. A sorkatonai szolgálat, különböző feltételek mellett 4-től 24 hónapig terjed.

A NATO-tagállamok részére a következő évtizedekben gazdasági lehetőség nyílik arra, hogy a klasszikus tömeghadseregek helyett kisebb méretű, ám jól integrált, specializált professzionális haderőt tartsanak fenn, amelyet tartalékos rendszerek támogatnak.

A személyi állomány tekintetében számolni kell a hosszú szolgálati időt vállaló *profik* katonák *dominanciája* mellett a rövidebb ideig foglalkozásszerűen szolgálatot vállalók – egyes országokban az állampolgári önkéntesek – szolgálatteljesítésével is.

Az új hadseregek építőitől és működtetőitől mindenképp jelentős adaptivitást és flexibilitást követel a jövő, főleg a nemzeti politikák, a nemzetközi biztonsági egységtörekvések, valamint a konkrét védelmi adottságok, struktúrák, hagyományok, törekvések összefésülésében.

Ez azt jelenti, hogy e három területen egyaránt felkészült, nyitott, tájékozott, reaktív és kreatív professzionisták döntéshozó pozícióba juttatása jelenti a rugalmas védelempolitizálásnak és haderő-modernizálásnak az alapvető feltételét.

A technikai fejlődés nyomán kialakított katonai technológiák új generációi kikezdtek a tömeghadseregek tradicionális struktúráját, és elavulttá tették a totális háború gyakorlatát. Ezzel egy időben igen megnövekedtek a nemzet biztonságának költségei.

A világ védelmi rendszereiben alkalmazott technológiák modernizáltsági szintjei között létrejött szakadék ugyanakkor a totális háború alatti konfliktusszinteken képesnek tűnik biztosítani a nyugati technológiai fölényt – ez a technológiai fölény egyben biztonsági garanciaként is működik. Az adott országok esetében e tény a nemzetközi integrációbeli hovatartozást erősebb védelmi tényezővé emeli, mint a nemzeti védelmi erő önálló képességének magas készenlétét.

A harci egységek-alegységek szervezésének szintén változnia kell a magas flexibilitás és adaptivitás igénye miatt. Ez elég problematikus azok számára, akik a hadsereget változhatatlan, bürokratikus és hierarchikus szervezetként fogják fel.

A környezet változásaihoz alkalmazkodni képes szervezési formát már sikerrel próbálták ki az Öböl-háborúban, s a tapasztalatok szerint sokkal hatékonyabban működött, mint a rögzített hierarchikus szervezési elveken alapuló katonai szervezet.

Úgy tűnik, hogy a fejlett technológiai környezetben, a magasan képzett állomány a gyorsan változó helyzetben és bonyolult feladatok körében – a tradicionálisan szervezett hadseregre jellemző hierarchikus feltételek közt – rosszul működik. Az ún. mátrixszervezetben, amelyben a tekintély és az információ mind a vertikális, mind pedig a horizontális csatornákon párhuzamosan működik, lehetővé vált, hogy a személyi állomány rugalmasan ún. projectcsoportokba szerveződjön az adódó specifikus feladatok logikája szerint. Amennyiben ez a szervezési mód általánossá válik (valószínűsíthető), akkor nem lehet akadálya annak, hogy ezt a békeszervezetek is tükrözzék, s véget vessenek a hierarchikus formák rugalmatlan örökségének.

A NATO fegyveres erőinek fejlesztési irányai

A NATO folyamatosan fejleszti, átalakítja a szövetség rendelkezésére bocsátott haderőket, teszi ezt azon jól felfogott érdekei alapján, hogy a közös haderő hitelesen szavatolja a tagállamok kollektív védelmét.

A haderő fejlesztésének irányait a biztonsági és védelempolitika által meghatározott menedzselési ciklusban, a védelmi tervezés rendszerében határozzák meg. A védelmi tervezés menedzselése kiterjed: a stratégiai környezet meghatározására, az erőviszonyok felmérésére, a haderő tervezésére és a menedzselési témákra.

Ahhoz, hogy meghatározzuk mely feltételeknek kell megfelelnie a NATO haderő struktúrájának először számba kell venni: milyen kockázatokkal kell szembenéznie a szövetségnek? a jövő évszázad első évtizedében.

A NATO jelenleg három alapfunkciót tölt be:

- reagál az európai (és a közeli) térség békéjét veszélyeztető konfliktusokra;
- ellátja a szövetség tagállamainak közös védelmét;
- mint szervezet összefogja a tagállamok közös ügyeit.

Az elkövetkező évtizedekben az euroatlanti térséget (talán a még több tagállammal rendelkező NATO-t és biztonsága szempontjából a hozzá kötődő EU-t) előreláthatólag a következő kockázati tényezők veszélyeztethetik:

- a fennmaradó és újrakeletkező katonai fenyegetések,
- a fegyverek további elterjedése, beleértve a fegyvergyártási technológiákat is,
- a globalizáció eredményezte információ–technológia–eszköz hármast alkalmazó terrorizmus (nemzetközi bűnözés),
- az etnikai–vallási–gazdasági okok és egyenlőtlenségek miatt keletkező és megújuló destabilizáció.

A fenti kockázatok elhárítására a szövetség védelmére fejlesztendő haderő struktúrájának néhány vonását az alábbiak jellemzik:

- a szövetség fegyveres erői továbbra is a nemzeti erők részeiből fognak állni: fő védelmi, reagáló-, megerősítő- és nukleáris erőkre tagozódnak;
- a reagálóerők szerepe megnövekszik, olyan „katonai műveletek” kerülnek előtérbe melyek az euroatlanti vagy azon kívüli térség biztonságát az időbeni megelőző műveletekkel költségarányosan biztosítják;
- növekedni fog a korai előrejelző (rakétavédelmi, felderítő stb.) rendszerek működtetésére fordított erők létszáma és jelentősége;
- növekedni fog az Európa (a szövetség) által biztosított katonai-polgári kapacitás várhatóan elsősorban a (légi) szállításmozgékonyság területén;
- a szövetséges fegyveres erők új eleme lesz az információs harcmezőn tevékenykedő kontingens;
- a szövetséges fegyveres erőket (azok részeit) a CJTF (Combined Joint Task Forces) koncepció továbbfejlesztésével alkalmazzák;

A magyar haderő struktúrájának változása NATO-csatlakozásunk után

A magyar fegyveres erők – a Magyar Honvédség és a Határőrség – rendszerváltást megelőző és az azt követő időszakban is folyamatos átalakításon mentek keresztül, amely jelenleg is folyik. Az átalakítások célja rendszerint a Magyar Honvédségnek az ország veszélyeztetettségével, teherbíró képességével arányos létszámra redukálása volt [pl. 88/1995. (VII. 6.) OGY határozat]. A folyamat részeként évente vagy ciklusonként módosultak a „fejlesztésre” kidolgozott tervek [pl. a Magyar Honvédség hosszú távú programjáról és középtávú tervéről szóló tervet – 2383/1995 (XII. 7.) Korm. hat.] – több kormányhatározat is megváltoztatta].

Az átalakítások során – 1998 végére – kialakult a Magyar Honvédség azon szervezete, amely bizonyos mértékig figyelembe vette a védelmi politika szövetségi törekvéseit, az európai politikai-társadalmi környezetben végbement változásokat. A Magyar Honvédségről, az átalakítási fázis végén (1998) – az egyes NATO-tagországok haderőstruktúráját elemezve – a következő megállapításokat tehetjük:

- A honvédség – a geostratégiai helyzetünknek megfelelően – két haderőnemmel rendelkezik, úgymint szárazföldi csapatok, légierő. A magyar haderő létszámába nem számít be a Határőrség, amely – mint fegyveres erő! – a Belügyminisztérium irányítása alatt áll.
- A honvédség létszáma – összhangban az európai politikai helyzet stabilizálódásával – folyamatosan jelentős mértékben csökkenő tendenciát mutat. A rendszerváltás kezdetén még 100 000 fő fölötti létszámú honvédség 1998 végi rendszerezett létszáma 53 150 fő volt, amely az ország népességének 0,52%-a.

- A katonai kiadások az ország GDP-jének egyre kisebb %-át érték el, a 90-es évek közepén 1,3%-ot tettek ki. 1998-ban 1,4%-os részesedés mellett az egy katonára jutó kiadások összege nem érte el a 11 000 USD-t! A realitásokat figyelembe véve a védelmi kiadások éves volumene az évtized közepétől szerényen emelkedő mértékű tendenciát mutat.
- A szárazföldi csapatok szervezeti felépítése követi a zászlóalj–dandár–hadosztály–hadtest hierarchiát. A hadosztályok szervezete közel azonos – 3 gépesített dandár; harctámogató egységek, logisztikai szervezetek.
- A technikai eszközök – a szárazföldi csapatok fegyverzete alapvetően a volt szocialista országok gyártmánya és az 1960-as évek technikai-fejlesztési irányait tükrözi. A légierő repülőtechnikai eszközeinek egy része elavult és kivonásra szorul (MiG–21), más része további korszerűsítésre kerül (MiG–29), a légvédelmi eszközök egy része még használható, más része (a harmadik- és negyedikgenerációsak) korszerű.
- A honvédség – a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény 21. § (2) bekezdése szerint „...általános hadkötelezettségen alapuló” – keretrendszerű – reguláris haderő, az önkéntes katonai szolgálat bevezetésével megkezdte a vegyes rendszerű haderőre történő átalakulást. A sorkatonai szolgálat időtartama csökkenő.

A haderő átalakítása az integráció tükrében

Az 1998-as parlamenti választásokat követően módosuló védelmi politika felülvizsgálta a Magyar Honvédség átalakítására, annak fejlesztésére vonatkozó elgondolásokat és terveket. A védelmi tárca és a bevont szakértők egyetértettek azzal, hogy „...a korábbi években végrehajtott folyamatos átszervezések lényegében nem érintették a tömeghadseregekre jellemző szervezeti felépítést, a vezetési szintek száma és a gazdálkodás rendszere alig változott...”

A kormány a 2183/1999 (VII. 23) számú határozatában kötelezte a honvédelmi tárcát, hogy végezze el a honvédelem egészének stratégiai felülvizsgálatát és dolgozzon ki egy új koncepciót, melyet meghatározott időn belül terjesszen a kormány elé. A honvédelem felülvizsgálatáról szóló koncepciót 2322/1999 (XII. 7.) számon fogadta el a kormány, melynek lényege a következő:

- A honvédség új struktúrája kerül kialakításra.
- Módosításra kerül a honvédség felsőszintű vezetési rendje, melynek során a vezetési szintek, a vezető szervek száma és létszáma csökkenni fog (ezen folyamaton belül a HVK integrálódik a HM-be, illetve meghatározásra került a honvédség kialakítandó vezetési rendje – az MH-t a HVK főnöke vezeti, a honvédség csapatait a haderőnemi vezérkarok főnökei vezetik).
- A honvédség új haderőstruktúrájának kialakításától a gazdaságos működést, a létszám csökkenését és a részére jogszabályokban meghatározott feladatok (a fegyveres védelem, a szövetségesi kötelezettségek teljesítése, együttműködés a szövetség keretein belül, hozzájárulás a békétámogató és válságkezelő erőfeszítésekhez) ellátását várja el.
- Az átalakítás során alapvető feltételként jelentkezik a humánterület (humán-erőforrás-gazdálkodás, humánstratégia).

- Az új haderőstruktúrát követi, illetve azzal együtt történik a jogszabályi háttér módosítása, korszerűsítése is.
- Feltételként került meghatározásra a személyi-működési-fejlesztési kiadások aránya.
- Feladat a tíz évre szóló fejlesztési program kidolgozása – első üteme az átalakítás költségeinek biztosítása, az élet- és a munkakörülmények javítása; – második üteme a hadrafoghatóság javítása és a kiképzés korszerűsítése; – a harmadik üteme a technikai modernizáció.

A széles körű politikai támogatás megszerzéséért a haderőreform kérdéseiről – mindenekelőtt a 88/1995. országgyűlési határozat helyébe lépő, a honvédség hosszú távú átalakításának irányairól szóló javaslatról, tartalmi elemeiről – politikai egyeztetések folytak a parlamenti pártokkal.

A kormány 2000 májusában tárgyalta és elfogadta a Magyar Honvédség átalakításának és új szervezeti struktúrájának 2000–2010 közötti időszakra vonatkozó tervét, illetve rendelkezett az időszakra vonatkozó részletes végrehajtási tervek kidolgozásáról – 2120/2000. (V. 31.) számú határozat. Az Országgyűlés határozatával [62/2000. (VI. 21.) OGY hat.] csatlakozott a kormány elgondolásához a honvédség átalakításának irányairól, valamint a fegyveres erők részletes létszámáról.

Az országgyűlési és kormányhatározatok előkészítésével párhuzamosan sokirányú tervező-, szervezőmunka folyt a Honvédelmi Minisztériumban és a Honvéd Vezérkarnál, hogy a szükséges döntések meghozatala, a határozatok elfogadása után a tervek rendelkezésre álljanak, és minél előbb megkezdődhessen az átalakítás tényleges végrehajtása. Az MH hosszú távú (2000–2010-re vonatkozó) átalakításának megtervezésére és a végrehajtással kapcsolatos teendőkre a honvédelmi miniszter a 40/2000. (HK 14.) számú utasítást adta ki. Az utasításnak megfelelően kidolgozásra került:

- a Magyar Honvédség 2006-ig szóló Korszerűsítési terve amely az átalakítás első két időszakát fogja át és a NATO tervezési ciklushoz illeszkedik;
- a Magyar Honvédség átalakításának 2000–2003 közötti időszakra vonatkozó Részletes végrehajtási terve;
- a kiadott 0013/2000. számú MHPK-i szervezési intézkedés alapján gyakorlatilag is megkezdődött a honvédség szervezeti átalakítása,
- a 2000 augusztusában kiadott MHPK-i szervezési intézkedés a haderő-átalakítás 2000–2001. évi szervezési feladatait tartalmazta, végrehajtása októberben kezdődött meg (a honvédség katonai szervezeteinél, valamint a HM hivatalainál és háttérintézményeinél megkezdődtek és lefolytak a személyi beszélgetések az átalakításban érintett állománnyal);
- megkezdődött a szervezeti módosítások végrehajtása, az állománykategóriák szerint tervezett létszámok kialakítása, az egyes katonai szervezetek megszüntetése, a felesleges technikai és anyagi készletek átcsoportosítása, illetve az új diszlokáció előkészítése.

A Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar integrációjával az új szervezeti Honvédelmi Minisztérium irányítási és vezetési struktúrájának kialakításával kapcsolatosan az a szakértői vélemény alakult ki, hogy az integráció és a haderő átalakítása jelentős mértékben megváltoztatja a Honvéd Vezérkar, a haderőnemi vezérkarok, a vezérkarközvetlen szervek jogállását és hovatartozását.

A tervezett átalakítások elkerülhetetlenné teszik az alkotmány, a honvédelmi törvény és más törvények bizonyos fokú módosítását. Ennek zökkenőmentes megvalósítása érdekében június óta hatpárti egyeztető tárgyalások folytak, amelyek első szakasza november végén konszenzussal zárult – a politikai egyeztetés során öt parlamenti párt képviselője kinyilvánította a szükséges törvénymódosítások támogatását.

A háborús fenyegetettség megszűnése, a politikai-gazdasági rendszerek konfrontációja helyett a sokkal mélyebb gyökerű civilizációs szembenállás látszik erősödni, az eddig elnémitott nacionalizmusok regionális konfliktusok kirobbanásához teremthetik meg a feltételeket, ugyanakkor „új” fenyegetések erősödnek – a globalizáció, az éhezés, a túlnépesedés, a természeti erőforrásokkal való visszaélés, a migráció, a menekültáradat, a kábítószer-csempészet, a bűnözés elterjedése.

Az európai egyesülési törekvések biztonságpolitikai vonulatában egyszerre fogalmazódik meg egyfelől az európai (nem kívánt, de lehetséges) konfliktusok békés rendezhetősége, a nyugati civilizációs értékek elfogadása és követése, másfelől az eltérő civilizációs érdekekkel, törekvésekkel szembeni hatékony együttes védekezés és a velük való békés együttélés biztosítása – az újonnan kialakítandó, európai integrált katonai struktúra garanciája mellett.

A kialakuló új, „egyesített” Európa és a jövő a flexibilitást, valamint a nemzeti politika, a biztonsági törekvések, a konkrét védelmi adottságok és a nemzeti hagyományok összehangolását követeli meg a tagállamok új hadseregeinek építőitől.

Az mindenestre tényként kezelendő, hogy a Magyar Honvédségre vonatkozó haderőreform kiteljesedése – a technikai eszközök cseréje – valamikor 2008 táján valósul meg. A 21. évszázad első negyedének magyar haderejét, annak struktúráját csak néhány év múlva kezdheti megteremteni egy – remélhetőleg – európai gondolkodású és széles ismeretekkel rendelkező szakértői csoport, amely a tervezési folyamat során széles körben megvitathatja álláspontját.

Az említett időszak magyar hadereje építésének prognosztikus tényezői lehetnek a következők:

- a haderő feladatai elsősorban az európai védelmi integrációhoz való viszonyunktól, illetve az azon belüli részesedésünktől függenek;
- a haderő a nemzet saját védelmi szükségletét biztosítja – az európai kollektív védelem feladataiból elsősorban a régióspecifikus konfliktuskezelésben, az új típusú fenyegetésekkel szembeni garanciák biztosításában vállal részt;
- várható, hogy a vegytisztán katonai funkció a katonai feladatokon belül elveszíti nemcsak kizárólagosságát, de elsőségét is – átalakul a katonai szerep;
- a haderő struktúrája tekintetében számos módosító hatásnak lesz kitéve a fegyveres erő mérete;
- változik az egységek/alegységek szervezőmódja, az aktív és a tartalékos komponensek aránya és viszonya, a kiképzés rendszere; az állomány mennyisége és minősége;
- fő célként kell meghatározni a nyugati technikai fölény fenntartását;
- a katonai kiadások folyamatosan csökkennek – a GDP részesedésében számítva (valószínűleg a személyi állomány csökken, a védelem technikai és szolgáltatási szektoraiban a költségek növekszenek).

Összességében megállapíthatjuk: az euroatlanti és az európai kétoldalú kapcsolatok igen jelentős tényezők az ország jövőbeni biztonságának szavatolásában. Az integrációs folyamatok intézményesítése alapot teremt az európai államok szorosabb együttműködésére, kiindulóalapjává válhat a jövőbeni egységes Európa létrejöttének – hozzájárulva a válságok kialakulásának megelőzéséhez, segítve az esetlegesen kialakult konfliktusok rendezését.

Az új európai biztonsági integrációba való beágyazódás során a „régí” fenyegetések – totális atomháború, koalíciós háború, háború a régióban, illetve a szomszédos országokkal stb. – leértékelődnek. Az új típusú fenyegetések (globalizáció, nemzetközi terrorizmus és bűnözés, menekültek, járványok stb.) másfajta veszélyeket jelentenek. Az állampolgároknak egyre jobban kialakul egy olyan védelmi szervezet képe, amely az aktuálisabbnak tartott fenyegetésekkel szemben jelent védelmet számukra, mintsem olyané, amely attól akarja megvédeni őket, „amitől ők már nem félnek”!

A jövőben a védelem (honvédelem) feladatai, az előbb említett új fenyegetésekkel szembeni fellépés Magyarországon sem csupán a haderőre fog hárulni, hanem a társadalom más részeire is – a kormányzati szervekre, az önkormányzatokra, a civil szervezetekre.

A haderő átalakítása, fejlesztése és a védelmi költségek viszonylagos csökkentése csak akkor valósulhat meg, ha a társadalom, az állam, az önkormányzatok is többet vállalnak a védelem kiadásaiból.

IRODALOMJEGYZÉK

A Szövetség Stratégiai Konceptiója; NAC, 1999 április 23–24., Washington D C

NATO kézikönyv; SVKI és NAT IS, 1999.

1993. CX törvény – honvédelmi törvény

27/1993 (IV. 23.) OGY határozat – A Magyar Köztársaság honvédelmi alapelvei

11/1993 (III. 12.) OGY határozat – A Magyar Köztársaság biztonságpolitikai alapelvei

88/1995 (VII. 6.) OGY határozat – A Magyar Honvédség hosszú, valamint középtávú átalakításának irányáról és létszámáról

94/1998 (XII. 29.) OGY határozat – A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelvei

2037/1995 (II. 2.) Korm. határozat – A Magyar Honvédség felsőszintű vezetésének rendje

2217/1996 (II. 2.) Korm. határozat – A Magyar Honvédség felsőszintű vezetésének rendje (a 2037/1995 (II. 2.) Korm. határozat módosítására)

2322/1999 (XII. 7.) Korm. határozat – A Magyar Köztársaság honvédelmének egészét érintő stratégiai felülvizsgálat koncepciója

Dr. Gyarmati István: A haderőreform jövője, a honvédség közép- és hosszú távú perspektívája; Hadtudomány, 1998. 4. sz.

Dr. Gyuricza Béla: Magyarország biztonsági stratégiája és védelmi politikája; A NATO-tag Magyarország, 1999. Budapest, szerk.: Joó Rudolf

Nagy László: Gondolatok a nemzeti stratégiáról; Hadtudomány, 1998. 3. sz.

Mészáros Margit: A 21. század biztonsági modellje felé; Hadtudomány, 1999. 2. sz.

Haderőszervezés; Egyetemi tankönyv; ZNME; Budapest 1999.

Pekó József

A haderőreform stratégiai alapkérdéseiről

Az ország katonai biztonságának garantálása az 1990-es évek első felében a Magyar Honvédség le- és átépítését, jelentős átalakítását követelte meg, ma pedig az új biztonsági helyzetben a honvédelem egészét érintő, a stratégiai felülvizsgálat koncepciójára alapozott teljes körű reformja indokolt. A szerző a haderőreform célkitűzéseit, alapelveit és követelményeit vázolja fel, majd ezekre alapozottan a reform gyakorlati kivitelezésének lépéseit és főbb területeit, így a haderőreform tartalmát és ütemeit; a szervezeti-strukturális változásokat és a haditechnikai fejlesztés irányjait mutatja be.

A honvédség immár több mint tíz éve a permanens átalakítás időszakában van. A korábbi állománycsökkentések és átszervezések – a háborút kiindulóalapnak tekintő stratégiának megfelelően – döntően a néphadseregtől örökölt haditechnika bázisán, a megfelelő anyagi-pénzügyi alapok hiányában, alapvetően az állandósult délszláv válsággal egy időben mentek végbe. Ily módon az eddigi átalakítási folyamat nem volt és nem is lehetett képes a honvédség alapvető strukturális, működtetési és alkalmazási problémáinak stratégiai léptékű megoldására. Szükségszerűen következett be a honvédség több területén jelentkező válsághelyzet, amit a koszovói NATO-békekikényszerítés időszakában a hadrafoghatóság és a haderő alkalmazhatósága is mutatott. A honvédség ma csak részben felelhet meg módosult rendeltetésének, a haza katonai védelme NATO-keretek közötti szavatolásának, nemkülönben a vállalt szövetségi kötelezettségeknek és elvárásoknak.

A honvédség minőségi pályára állított átfogó reformja és a keretében megvalósuló, illetve majd az arra épülő későbbi haditechnikai fejlesztése rendkívül fontos állami feladat. Végrehajtása meghaladja a honvédség kereteit, az nemzeti és szövetségi politikai, gazdasági-pénzügyi, társadalmi, tudományos-technikai, jogi és más feltételek meglétének a függvénye. Mivel a haderő és így reformja is döntő módon függ a honvédelem szabályozásától, a reform sikerének nélkülözhetetlen eleme a vonatkozó alapidokumentumok szükség szerinti korrekciója. Állami irányítása és végrehajtása érdekében szükség van a reformot reálisan meghatározó, annak garanciális feltételrendszerét is rögzítő stratégiára és tervekre.

Mindazonáltal a haderőreform következetes véghezvitele nem nélkülözheti bizonyos alapvető elvi és gyakorlati kérdések tisztázását, az eddig végrehajtott nagy

horderejű átalakítások tapasztalatainak a hasznosítását. A tanulmány célja is ezzel kapcsolatos, amikor a haderőreform stratégiai alapkérdéseinek vitaalapot adó vizsgálatával kívánja elősegíteni annak sikerét.

A haderőreform mai értelmezése, célja, tartalma és követelményei

A honvédség a haderőreformmal minden fontos elemében megújul és új tartalmat kap, mely folyamatnak elvi összegzését, tömör összefoglalását fogalmi definiálása és legfőbb célja fejezi ki a reformgyakorlat számára.

Általános értelemben a *haderőreform: a haderő teljes körű átalakítása és modernizációja az állam reformstratégiai koncepciója alapján*. Lényegét tekintve a haderő NATO-konform honvédelmi rendeltetésének és költségvetési finanszírozhatóságának megfelelő átszervezését, átépítését és korszerűsítését jelenti. Végrehajtásával alapvető változások történnek a honvédség nagyságrendjében, struktúrájában, működtetését és alkalmazását biztosító rendszereiben és alkalmazási elveiben és végül jellegében is. Az átalakítás és a modernizáció pedig csak akkor lehet sikeres, ha a *reformstratégiai koncepció és az arra épülő tervek, mintegy hozzákapcsolják a haderőt rendeltetése szerint módosult feladataihoz, a haza NATO-keretek közötti katonai védelméhez és a vállalt szövetséges kötelezettségek teljesítéséhez*. Mindezeknek pedig nélkülözhetetlen előfeltétele a *katonai védelemi stratégia – mint a haderő alkalmazási koncepciója – újragondolása és a stratégiai léptékű költségvetési finanszírozás szavatolása*. Ily módon a haderő és tevékenysége minőségi fejlődési pályára kerül, és kedvező feltételek jönnek létre a hosszabb távú fejlesztésekhez.

A haderőreform a honvédség *nemzeti jellegének erősítését és jogrenden alapuló működtetésének korszerűsítését is feltételezi*. A honvédelem módosított szabályozásának – a szövetség tagjaként is – garantálnia kell a honvédség nemzeti jellegét, egyidejűleg a szövetséges követelmények érvényre jutását. Olyan jogi szabályozásra van szükség, amely növeli a katonai állományban a haza védelme iránti elkötelezettségét és a szövetséges szolidaritást, a jogi normák szerinti működési rendjét, kiképzettségét, fegyelmét és hadrafoghatóságát, ezáltal társadalmi tekintélyét és megbecsülését is.

A haderőreform előzőekben körvonalazott lényege lehetséges céljait is behatárolja. *Legfőbb célja lehet: a haderő rendeltetés szerinti feladatai és képességei közötti összhang megteremtése és fenntartása a finanszírozhatóság keretei között, és a NATO követelményeinek való megfelelés szavatolása*. Ennek megfelelően a haderőreformnak és azzal összhangban a későbbi jelentősebb fejlesztéseknek olyan harc- és hadművelleti képességű és készségű haderőt kell eredményeznie, amely: – *szavatolja* Magyarország fegyveres veszéllyel arányos, a szövetség védelme részeként megvalósuló katonai védelmét; – *biztosítja* a szövetség tagállamainak katonai biztonságához és kollektív védelméhez való méltányos hozzájárulást a washingtoni szerződés 5. és 6. cikkelye szerint; – *lehetőséget ad* elősegíteni térségünk és Európa biztonságát, az állam katonai biztonsági céljainak elérését, a fegyveres válságok és konfliktusok nemzetközi kezelésében, a békétámogató és humanitárius műveletekben való részvételt.

Az új haderő kialakítására döntő hatással vannak: a várható fegyveres veszélytényezők, az ország védelmi szükséglete, adottságai, anyagi-pénzügyi erőforrásai, a védelem NATO-keretek közötti szavatolásának módja és a szövetségben vállalt kato-

nai kötelezettségek. Ahhoz azonban, hogy ezen objektív tényezőket az állami és a katonai felső vezetés jól vegye figyelembe, szükség van a haderőreform alapelveinek és követelményeinek meghatározására is. Alapkövetelmény, hogy a reformot meghatározó alapelvek döntően Magyarországnak a szövetség keretei közötti *katonai védelméhez szükséges haderőstruktúra és képesség kialakítására vonatkozzanak*, a honvédelmet meghatározó tényezők figyelembevételével. Ennek megfelelően *a haderőreform főbb alapelvei és követelményei az alábbiak lehetnek*.

Az új haderő kialakításának és modernizációjának legfontosabb általános alapelveként kezelendő: *az ország katonai védelmi szükséglete, a haderő képességei és a gazdasági-pénzügyi lehetőségek közötti összhang biztosításának az elve*. Vagyis törvényszerű összefüggés és kapcsolat van a NATO-tag Magyarország védelmi szükséglete, valamint a katonai és gazdasági ereje és lehetőségei között. Ebből következően a honvédséget csak olyan módon és ütemezéssel lehet eredményesen, jelentősebb problémáktól mentesen megújítani, majd korszerű szinten fenntartani, amilyen ütemezéssel és ahogyan az ország védelmi szükséglete és a nemzetgazdaság teherbíró képessége közötti kötelező összhang lehetővé teszi. Következésképpen *egyidejűleg kell figyelembe venni az országot érhető katonai veszélyek elhárításához szükséges és – rendszerint az ennél jóval kisebb – a költségvetés által finanszírozható és fenntartható haderőt*. Ezek objektív és stratégiai léptékű számbavételnek kell képeznie a haderőreform kiindulóalapját. Mindebből az is következik, hogy a haderő alapvető harci állományának, ezáltal képességeinek a meghatározása a honvédelmi vezetés javaslataira alapozva az Országgyűlés feladata.

A haderő védelem által igényelt képességei és költségvetési finanszírozhatósága közötti összhang biztosítása megköveteli, hogy a *megújított haderő minden szervezete korszerű szinten működőképes és hosszabb távon is fenntartható legyen*. Ezért nem maradhat állományában egyetlen olyan szervezet sem, amely távol esik a honvédség rendeltetésétől, ugyanakkor erőforrásokat von el a védelmet közvetlenül szolgáló harci állománytól és a haditechnikai fejlesztéstől. Ennek érvényre juttatása alapvető szervezeti-strukturális átalakítást követel, melynek eredményeképpen a *szervezetek száma lényegesen csökken, az azonnal hadrafogható alakulatok száma és feltöltöttségi szintje pedig növekedik*. Ezáltal lehetőség nyílik a kisebb szervezetek összevonására bázis-helyőrségekbe, a haditechnikai eszközök hadrendből való kivonására és a stratégiai tartalékok csökkentésére. Mindezek a költséghatékonyság javítását, a biztosított pénzügyi keret hatékonyabb felhasználását is szolgálják. Mindazonáltal szükséges a korábbinál lényegesen több költségvetési támogatás mellett is forrásokat felszabadítani a honvédség működtetésén belül. Ebből a célból szükség van a létszám csökkentésére, a tevékenységek meghatározott részének kihelyezésére költségvetési körön kívülre, illetve kiváltására, újragondolt tervezési, gazdálkodási és nyilvántartási rendszerre és más költségmegtakarító intézkedések bevezetésére.

A haderőreform másik fontos alapelve a *haderő rendeltetés szerinti alkalmazása és a képességei közötti összhang biztosításának az elve*. Ez azt jelenti, hogy a haderő harc- és hadművelleti képességeinek kialakítása alkalmazásának és az e célból meghatározott feladatainak a függvénye. Mivel a haderő alkalmazására a katonai védelem nemzeti stratégiája (haderő-alkalmazási koncepciója) szerint kerülhet sor, elsőként ezt a *védelmi stratégiát kell korszerűsíteni*, vagyis megfeleltetni az új biztonsági környezet fegyveres veszélyei megelőzése és elhárítása alapeseteinek és követelményeinek. A haderő

képességeit pedig mintegy hozzá kell rendelni a nemzeti katonai védelmi stratégia szerinti haderő-tevékenységekhez. Az ily módon megvalósuló modernizáció a haderő minden lényeges területére rendeltetésének megfelelően gyakorol döntő hatást. Ezáltal a haderő harci állománya nem általában, hanem célirányosan, a katonai védelem által meghatározottan lesz képességalapú, összhangban az előzőleg javasolt alapelvvvel és követelményekkel.

A haderő korszerű alkalmazása béke- és hadiállományával szemben differenciált követelményeket támaszt. A békeállomány képességeinek kialakításakor az országot érhető háborús küszöb alatti fegyveres veszélyformákat célszerű alapul venni úgy, hogy az biztosítsa: a külső katonai meglepés kizárását, az államhatár térségében a fegyveres válság- és konfliktushelyzetek kialakulásának visszatartását és harcadatainak önálló, illetve a szövetséges csapatcsoportosítás részekénti végrehajtását, valamint a haderő egészének áttérését a harc- és a hadműveleti feladatok végrehajtására.

A békében meglévő harci állományának rövid idő alatt képesnek kell lennie védelmi feladatai végrehajtására. Ezért azok jelentős részének magas feltöltöttségi szinten lévőnek, azonnali készenléti besorolásúnak, korszerű felszereltségűnek, célirányosan és jól kiképzettnek, valamint manővereztethetőnek kell lennie. Mindemellett olyan képességekkel is rendelkeznie kell, amelyek szavatolják alkalmazását az ország határain kívül is. A békeállomány harcképességének és mobilitásának biztosítania kell a veszélyekhez adekvát reagálóképességet.

A hadiállomány meghatározására ma két tényező van döntő hatással. Az egyik az ország új biztonsági környezetének lehetséges fegyveres veszélyei, a másik a honvédelem NATO-keretek közötti szavatolása. Mivel a belátható időn belül háborúval nem kell számolni, a lehetséges háborús szint alatti fegyveres veszélyek haderőszükségletét pedig a békeállomány alapvetően kielégíti, *nincs szükség a békelétszám háromszorosára növelt kerethadseregre*. Mozgósítással történő – kis mértékű – hadkiegészítésre az országot ért fegyveres konfliktus esetén, illetve általános jelleggel annak korlátozott háborúba eszkalálódásakor lesz szükség. Szövetségi tagságunkból adódóan a haderőszükséglet mérséklődik. Ily módon a béke- és a hadiállomány jelentősen közelíthet egymáshoz, a csapatok békelétszámának a védelem időszakára történő növelését az úgynevezett visszabiztosítás módszerével lehet szavatolni.

A katonaállomány meghatározásakor figyelembe kell venni annak mindenkori függését a rendszeresített haditechnikától, a készenléti és a hadrafoghatósági követelményektől, valamint az anyagi-pénzügyi erőforrásoktól. Ily módon szükséges biztosítani, hogy a haderő békeállományának létszáma az ország lakosságának 0,4%-a körül alakuljon, a hadilétszám pedig a haderő békelétszámának mintegy 1,8–2 szerese legyen. Mindezekből adódóan a honvédségnek hosszabb távon olyan hivatásos-szerződéses jellegű véderővé kell válnia, amely a milic-rendszer elemeit is magában foglalja. Ez a haderő megszervezésének és működtetésének új alapokra helyezését jelenti, a hadkiegészítési rendszer megváltoztatásával. Ennek eredményeképpen egy kombinált, a hadkötelezettségre és az önkéntességre épülő, a milic-rendszer előnyeit is kihasználó, a honvédelmi szükségletnek és nemzeti adottságainak megfelelő hadkiegészítés valósulhat meg. E rendszerre áttérve biztosítható, hogy a hivatásos – szerződéses állománycsoport aránya fokozatosan megközelítse, majd meghaladja az összlétszám 50%-át.

A haderőreform lényeges alapelve a *haderőképesség és alkalmazás megfeleltetése a NATO elveinek és követelményeinek*. Ez azt jelenti, hogy a haderő és alkalmazása minden fontos kérdésének eldöntése a NATO fegyveres erőkre és alkalmazásukra vonatkozó elveknek és követelményeknek is függvénye. A haderő átépítése és modernizációja során irányt mutatóak a szövetség stratégiai koncepciójában, a védelmi képességek kezdeményezésében és a haderő-fejlesztési célokban meghatározott elvek és követelmények. Ezek közül a *haderőreformot érintően külön is kiemelendő, hogy:*

- a szövetség a katonai feladatai teljes skálájának végrehajtását biztosító elégséges katonai képességet tart fenn;
- a szövetség céljainak megvalósítása elsősorban a közös védelemben vállalt szerepek, kockázatok, felelőségek csakúgy, mint az ebből származó előnyök arányos megosztásától függ;
- a NATO haderejének fenn kell tartania képességét a közös védelemre, miközben hatékony, a washingtoni szerződés 5. cikkelye alá nem tartozó válságkezelési műveleteket hajt végre;
- a haderőket úgy kell kialakítani, hogy képesek legyenek hatékonyan megfelelni a szövetség teljes feladatrendszer követelményeinek, illetve alkalmazkodjanak a jövő kihívásaihoz;
- a haderők nagysága, készenléti foka, alkalmazásának lehetősége és elhelyezkedése tükrözze a kollektív védelem és a válságkezelő műveletek végrehajtása iránti elkötelezettséget. Az erőket az előírt készenléti szinten, alkalmazásra felkészülten kell tartani, hogy képesek legyenek komplex, többnemzetiségű összhaderőnemi műveletek végrehajtására;
- a tagországok között a haderő-fejlesztési tervekről folytatott információcsera elősegíti a feladatok végrehajtásához szükséges képességek elérését;
- a nemzeti védelmi struktúrák különbözőségei ellenére minden nemzet képes legyen méltányosan hozzájárulni a szövetség feladataihoz.

A haderőreform stratégiai alapvetése

A haderőreform alapvető irányának és tartalmának reális meghatározásához elsőként a *haderő alkalmazását rögzítő nemzeti katonai stratégiát* szükséges újragondolni. A megújított haderőre ugyanis Magyarországnak mindenekelőtt alapfeladata, a haza NATO-keretek közötti katonai védelme céljából van szüksége. Ez pedig alapjaiban új, az alapvető fegyveres veszélyek szerint differenciált haderő-alkalmazási stratégiát, és az azt megvalósítani képes haderőt követel. Az új védelmi stratégiai koncepció és terv szerinti harc- és hadművelleti tevékenységek haderőszükséglete és követelményei határozzák meg elsődlegesen az *állam haderő-koncepcióját és tervét*, valamint az annak alapján kialakítandó új haderőt. Ily módon a honvédség újragondolt állománya, szervezeti felépítése és tagozódása, az alkalmazását biztosító rendszerei, a katonai doktrínák, de minden más fontos védelmi kérdés eldöntése is egyrészt a katonai védelemre, másrészt a haderőre vonatkozó állami stratégiai koncepció és terv függvénye. Mindebből következően *alapkövetelmény az ország fegyveres védelmi terve – lényegét tekintve állami katonai védelmi elgondolás és terv – és a haderőre vonatkozó reformkoncepció és terv összhangjának a biztosítása.*

A haderő és alkalmazásának stratégiai tervezése, így átalakítása is, döntően az önálló nemzeti védelmi alapú és „háborúközpontú” koncepció és terv szerint valósult meg. Ily módon a haderő nagyságrendjére, békeállományára és struktúrájára még ma is a háború haditevékenységeinek követelményrendszere, döntően az úgynevezett „háborús hadrendi keret” nyomja rá a bélyegét. Jelenleg a csapatok többsége békében a háborús hadrendnek megfelelő *keretalakulatként működik, így minimális a hadrafoghatóság szintjére feltöltött alakulatok száma. A nemzeti katonai stratégia dokumentumának lenne a rendeltetése általános irányt mutató kiindulási alapok biztosítása a katonai védelmi és haderőtervezés, így a haderőreform és fejlesztés, valamint a haderő csapatai – katonai doktrínák által vezérelt – alkalmazása számára is. Katonai védelemre vonatkozó lényeges tartalmi kérdéskörei: az állam katonai biztonsági céljainak meghatározása; az országot érhető alapvető külső fegyveres veszélyek és kihívások megítélése; valamint a szövetség keretei közötti nemzeti katonai védelem irányelveinek a meghatározása.*

A Magyar Köztársaságnak ma a *legfőbb katonai stratégiai célja a haza katonai védelmének a szövetség keretei közötti szavatolása és az ehhez szükséges haderőképességnek és készségnek biztosítása a haderő reformjával és fejlesztésével. Ezen – alkotmányból eredeztetett katonai védelmi és haderőközpontú – cél, valamint az azzal összhangban rögzített védelmi elvek és követelmények határozzák meg a nemzeti katonai védelem megszervezésének, nemkülönben a haderő átépítésének és modernizációjának elvi alapirányát.*

A biztonsági környezet értékelése szerint Magyarországnak – mint ahogyan a szövetségnek is – hosszabb távon háborús fenyegetettséggel nem kell számolnia, de a régiókban kialakulható fegyveres konfliktusokkal és más háborús szint alatti fegyveres veszélyekkel igen. Következésképpen számunkra a fő fegyveres veszélyforrást valamely szomszédos országban vagy országok között kialakulható fegyveres konfliktus vagy háború jelentheti, a fő katonai veszélyforma pedig a szomszédos országból vagy térségünk valamely más országából állami szervezéssel áttérjett katonai konfliktus lehet.

Számunkra a katonai védelem és az azt végrehajtó haderő modernizációja elsődlegesen azt jelenti, hogy ma egyidejűleg kell mindkettőt alkalmassá tenni az országunkat érhető alapvető külső fegyveres veszélyek preventív elhárítására. Mivel a haza katonai védelmének lehetséges alapesetei lényeges eltérést mutatnak, ezért védelmi kezelésük is jellegüknek és tartalmuknak megfelelő katonai tevékenységekkel lehet sikeres. Ez azt jelenti, hogy *Magyarország katonai védelmét és az ahhoz szükséges haderőt – a korábbi stratégiáktól eltérően – a védelem alapeseteinek megfelelő stratégiákra épülve szükséges megszervezni, illetve biztosítani.*

Magyarország katonai védelme megszervezéséhez döntő módon szükséges figyelembe venni a washingtoni szerződés 5. cikkelyében foglalt kölcsönös kötelezettségeket és azt, hogy a *Magyar Honvédségnek egy meghatározott időszakban képesnek kell lennie önállóan is az ország védelmére. Ebből kiindulva lényeges annak meghatározása, hogy a lehetséges védelem alapeseteiben mikor és mely időszakban kell döntően önállóan megoldani a védelem feladatait, illetve az, hogy mely védelmi helyzetekben szükséges igénybe venni a szövetség közös védelmét. Mindezeket és más fontos tényezőket figyelembe véve, a védelem lehetséges alapeseteiből kiindulva – az alábbi általános következtetések vonhatók le:*

□ *Először: valamely szomszédos országban vagy országok között kialakult fegyveres konfliktus vagy háború korlátozott fegyveres hatásai áttevődésének közvetlen veszélye, vagy bekövetkezése esetén a védelem feladatait nemzeti szervezésben, döntően önállóan kell megoldani.* Ezt nemcsak a NATO „csökkentett előretolt jelenlét” koncepciója indokolja, hanem Magyarországnak a szövetség külső területén elfoglalt geostratégiai helyzete, a közös védelmi rendszerben betöltött szerep- és feladatköre.

Az időszakos fegyveres fenyegetettség, illetve a kialakult fegyveres veszélyhelyzetben, a feladatok végrehajtására a katonai válságkezelés stratégiájának megfelelően, a vonatkozó csapatrészek és katonai rendszerek korlátozott alkalmazásával kerülhet sor. A sikeres katonai válságkezelés a haderőreformtól elsősorban a készenléti erők és a vonatkozó katonai rendszerek modernizációját követeli meg. Alapkövetelmény, hogy a korszerűsített haderő – az itt lévő szövetséges katonai kontingens közreműködésével – önállóan szavatolja az ország légi és földi katonai meglepésének kizárását, a légtér és a terület szuverenitását. A magyar légvédelemnek békében és védelmi helyzetekben egyaránt a NATO integrált légvédelmi rendszere részeként kell működnie, melynek fontos előfeltétele a légierő eszközrendszerének a megújítása. Biztosítani kell azt is, hogy a békében meglévő, rövid idő alatt alkalmazható azonnali reagálású erőkből a helyzettől függően 13, korszerű eszközökkel ellátott és megerősített önálló zászlóaljharccsoport létrehozható legyen a határterület igénybevételének megakadályozására és az ország területére behatolt fegyverescsoportok felszámolására.

Megújítást igényelnek: a légi és a földi felderítés, a zavarás és a zavarvédelem, a határbiztosítás és a határvédelem rendszerei, a válságkezelésben részt vevő erők és szervek vezetési, együttműködési és logisztikai rendszerei, valamint a veszélyeztetett irányokban az ország határ menti körzeteinek hadművelleti előkészítése.

□ *Másodszor: a külső fegyveres konfliktus (korlátozott hadihelyzet) bekövetkezésének közvetlen veszélye vagy bekövetkezése esetén az ország katonai védelmének fő feladata a konfliktus első időszakában – az itt lévő szövetséges haderőrészek támogatásával – a magyar haderőre hárulna.* E feladat nagyságrendjének meg kell hogy feleljen a magyar haderő harcképessége, mivel az országot érhető külső fegyveres konfliktus a határ menti térségben folytatott korlátozott célú és ennek megfelelő harcászati méretű, légi – földi katonai konfrontáció, összeütközés lehet. A konfliktus elmélyülésének, eszkalálódásának esetére – megfelelő előrelátással – a szövetség kollektív védelmének veszéllyel arányos igénylése szükséges. Az eszkalálódott fegyveres konfliktus felszámolásának fő szerepét és feladatát várhatóan az országba átcsoportosított szövetséges erők veszik át, a magyar haderő további teljes körű részvételével.

A stratégiai értékelések és számvetések azt mutatják, hogy a határ menti térségben kialakult közepes méretű fegyveres konfliktus sikeres megvívásához, az itt állomásozó szövetséges katonai kontingens támogatásával, átlagosan 23 megerősített, korszerű gépesített lövészdandár és 12 könnyű gyalogosezrednyi erő, valamint 12 harcászati repülőezred és egy harci helikopterezred szükséges. A gépesített lövészcsoportokból két gépesített lövészdandárnyi erőnek és egy könnyű gyalogosezrednek gyorsreagálású kategóriába soroltnak kell lennie. Fegyveres konfliktus esetére a haderő alkalmazását biztosító összes katonai rendszernek meg kell felelnie az ezen rendszerekkel szemben támasztott szövetségi hadművelleti követelményeknek.

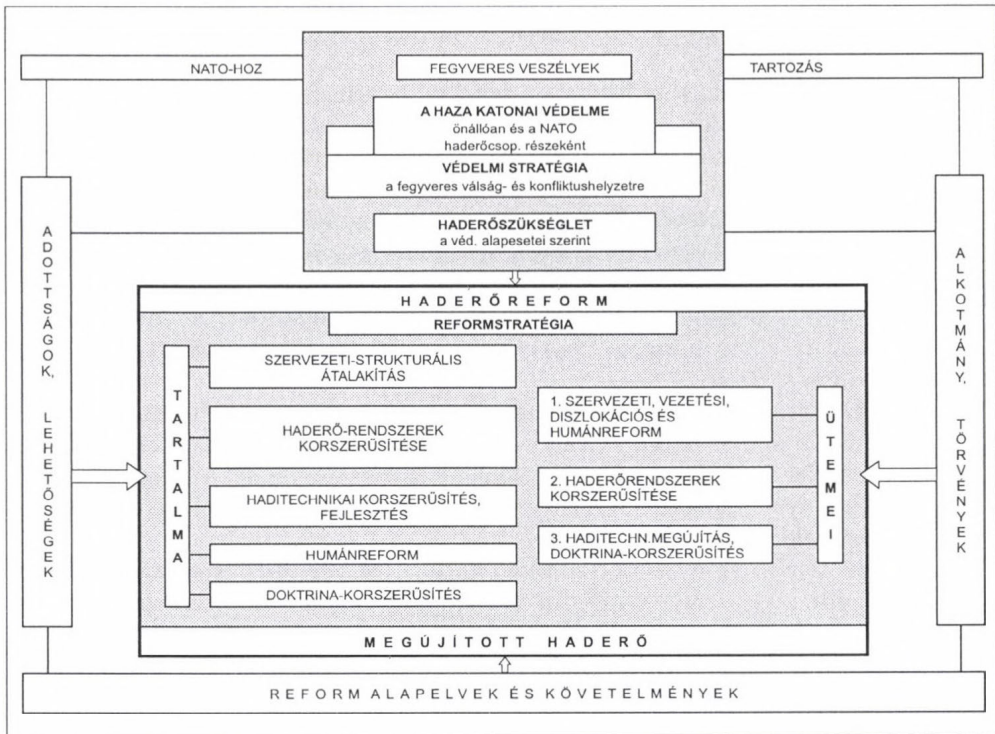
Magyarország katonai védelmének állami és katonai feltételeit, mindenekelőtt a haderőfejlesztéssel kialakítandó korszerű harc- és hadműveleti képességét, a térségben kialakulható közepes méretű fegyveres konfliktus lehetőségét figyelembe véve szükséges biztosítani oly módon, hogy a stratégiai tartalékok (a feltétlenül szükséges számú keretalakulat, képzett katonaállomány, haditechnika) a konfliktus háborúba eszkalálódásának esetére – mozgósítás és néhány hónapos felkészülés után – rendelkezésre álljanak.

□ Harmadszor: *Magyarországnak ellene indított katonai támadással hosszabb távon sem kell számolnia.* Úgy értékelhető, hogy a korlátozott háború valószínűsége is minimális, amelyre a fegyveres konfliktus eszkalációjaként kerülhetne sor. Ebben az esetben – a szövetséges erők csapatcsoportosítása részeként – a haditevékenységek végrehajtásában, a magyar haderő a háborús hadrendben meghatározott teljes állományával venne részt. A háborús hadrend és állomány a – mozgósítást is igénylő – fegyveres konfliktus esetére meghatározott hadrendre és állományra épülne oly módon, hogy az egy újabb mozgósítás és megfelelő felkészítés után állna fel. Következésképpen a haderőreformnak és az azt meghaladó haditechnikai fejlesztésnek háború esetére a fegyveres konfliktus megúvására meghatározott haderőképesség háborús hadrend szerinti továbbfejlesztésével és a katonai rendszerek szükség szerinti kiegészítésével célszerű számolnia.

A haderőreformnak biztosítania kell, hogy a honvédség – a vállalt kötelezettségeknek megfelelően – az országhatárain kívül is képes legyen hozzájárulni a szövetséges tagállamok katonai biztonságához és védelméhez, elő tudja segíteni térségünk és Európa katonai biztonságát, a fegyveres válságok és konfliktusok nemzetközi kezelését. Az értékelések azt mutatják, hogy a haderő határainkon kívül, a washingtoni szerződés 5. cikkelye szerinti feladatokban, folyamatosan nem több mint egy megerősített gépesített dandárnyi erővel vehet részt. Az ezt meghaladó harci erő folyamatos biztosítása (telepítés, fenntartás és rotáció) a teherbíró képességet meghaladó költségkihatással járna, és a kialakult rendkívüli helyzetben az ország védelmét, ezáltal a szövetség közös védelmét is gyengítené. A reformnak számolnia kell az ENSZ és az EBESZ felkérése alapján, a NATO vagy NYEU szervezésében, a nemzetközi béketámogató és válságkezelő műveletekben való részvételünkkel is. A folyamatos részvétel nagyságrendje – a fenti okok miatt – több kontingensben, összesen mintegy két zászlóaljnyi különböző fegyvernemi és szakcsapat lehet.

A honvédségnek katonai feladatain túl törvényben meghatározott közreműködési feladatai is vannak. Az országban kialakult sürgősségi helyzet és katasztrófa helyzet megszüntetése a rendvédelmi és a polgári védelmi szervek rendeltetésszerű feladata, de abban szükség esetén – mint pl. a súlyos ipari, civilizációs és természeti katasztrófák elhárítása – a honvédség is közreműködik. A haderőreformnak ehhez az előzőekben meghatározott képességeken túl más képességet nem szükséges biztosítania.

Az ilyen stratégiai alapvetés alapján kialakított haderő, a jelenleginél kisebb létszámú és lényegesen kevesebb szervezetű, de korszerűbben felszerelt és növekvően képességalapú, célirányosan és jól felkészített, ezáltal rendeltetését teljesíteni képes, ugyanakkor tartósan finanszírozható és a társadalom által is elfogadott és megbecsült szervezet lesz. (A haderőreform stratégiai alapvetését a következő oldalon lévő elvi vázlat szemlélteti.)

A haderőreform néhány főbb gyakorlati kérdése

A haderőreform nélkülözhetetlen előfeltétele előkészítésének – megtervezésének, megszervezésének és mindenoldalú biztosításának – megalapozottsága. Az előkészítő munka meghatározó részét képezi az állami reformkoncepció és tervek megalkotása és azokkal összhangban a megfelelő törvényes jogi alapok biztosítása. A reform-előkészítés kiemelten fontos feladata a haza katonai védelméhez és a vállalt szövetségi kötelezettségek teljesítéséhez szükséges haderőszükséglet és -képességek meghatározása, valamint azok érvényre juttatása az újragondolt – előzőekben vizsgált – nemzeti katonai stratégiai koncepció és a reformkoncepció alapján. Ahhoz, hogy az átalakítási és modernizációs folyamat teljes körű legyen, az egyes reformlépések pedig összhangban legyenek egymással és egymásra is épüljenek, *szükség van a reform tartalmának időszakok szerinti behatárolására.*

A) A haderő főbb területein végrehajtott átalakítások és korszerűsítések szűkebb értelemben a haderővel mint a katonai védelem szervezeteinek összességével, tágabb értelemben pedig ezen kívül a haderő működésével és alkalmazásával, valamint ezek feltételrendszerével kapcsolatos feladatok végrehajtását ölelik fel. A haderő állapotát és képességeit, reformjának – javasolt – célját, alapelveit és követelményeit figyelembe véve, a haderőreform tartalmát képezheti:

- a haderő szervezeti-strukturális átalakítása;

- a haderő működését és alkalmazását biztosító katonai rendszerek átalakítása és korszerűsítése;
- a haditechnika korszerűsítése és szelektív fejlesztése;
- a humánintézmény-rendszer átépítése és korszerűsítése;
- a katonai doktrínák és szabályzatok új alapokra helyezése és korszerűsítése.

A reform tartalmát jelentő átalakításokkal, új működési rendek, rendszerek és doktrínális elvek életbe léptetésével a honvédség minőségileg új helyzetbe és állapotba kerül. Alkalmassá válik feladatai teljes körű ellátására a szövetség kollektív védelmének keretei között önállóan és a szövetség csapatcsoportosításába beépülten.

A Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányairól szóló országgyűlési határozat és az azzal összhangban lévő tervek az átalakítást három ütemben tervezik végrehajtani oly módon, hogy:

- a 2003 végéig tartó első ütemben történjen meg az új szervezeti rendre történő áttérés, az új diszlokáció, valamint az indokolt létszamarányok kialakítása, a fenntartási és működési költségcsökkentés megalapozása, a munka- és életkörülmények javítása, a NATO interoperabilitás és alkalmazhatóság legalapvetőbb feltételeinek biztosítása;
- a 2006 végéig terjedő második ütemben kerüljenek végrehajtásra az életminőséget javító programok, továbbá a hadrafoghatóság és a kiképzettségi szint növelése. A haderő a második ütem végéig alapvetően a meglévő, illetve a korszerűsített fő technikai eszközök bázisán működjön, de kezdődjön meg az új haditechnikai eszközök beszerzése;
- a 2010-ig tartó ütem fő feladata a haderő haditechnikai korszerűsítése a képességi igényeknek megfelelően.

A reformtevékenységek ilyen ütemezése elősegíti a közép- és hosszabb távú részletes tervezést, a szükséges források számbavételét. Az állam vezetése a Magyar Honvédség legfontosabb mutatói tekintetében a haderőreform végére tervezi elérni a NATO-országok átlagát.

B) A Magyar Honvédség szervezeti-strukturális reformja – lényegét tekintve – a honvédség szervezeti felépítésének és tagozódásának olyan mérvű átalakítását és korszerűsítését jelenti, hogy az teljeskörűen megfeleljen megváltozott szerep- és feladatkörének. Ebből a célból a honvédséget a „háborús keretrendszerű” szervezetből át kell alakítani döntően az országot érhető fegyveres válság- és konfliktushelyzet megelőzésére és elhárítására, egyidejűleg a szövetségi kötelezettségek teljesítésére alkalmas honvédelmi szervezetté. Ennek során végbemegy a honvédség új állománytábláknak megfelelő átszervezése és átépítése, egy új minőségű, NATO-konform honvédelmi szervezet kialakítása. Ennek véghezvitele feltételezi a honvédség új csapatvezetési rendszerének és diszlokációjának a strukturális reformot megelőző kilakítását.

A szervezeti-strukturális reformot – a haderőreform elfogadott alapelveinek és követelményeinek és a javasolt stratégiai alapvetésnek megfelelően – úgy célszerű végrehajtani, hogy a honvédség továbbra is két haderőnemmel (szárazföldi és légierő) rendelkezzen, és azokból a reagáló- és fővédő erők kialakíthatóak legyenek. Geostratégiai helyzetünkéből adódóan fontos követelmény, hogy a haderőnemek egymáshoz viszonyított aránya csak az új haditechnika rendszeresítésével összhangban és csak kismértékben módosuljon, az továbbra is a 2:1 arányt mutassa a szárazföldi haderőnem javára. A

struktúraváltás lényeges követelménye, hogy a haderőnemek létszáma, béke- és hadiszervezeteinek a száma csak a hadműveleti szempontok érvényesítésével egyidejűleg csökkenhet, ugyanakkor *növekedjen a magas békefeltöltöttségű, azonnal alkalmazható harcoló csapatok aránya.*

A béke- és hadiállomány szervezeti felépítése és vezetési rendje közel azonos legyen, a honvédség rendeltetésével nem közvetlenül összefüggő szervezetek és háttérintézmények pedig – a finanszírozhatóság elvét érvényesítve – kerüljenek ki a honvédelmi ágazat szervezetéből és költségvetéséből. Fontos szempont az is, hogy a honvédségnek az átalakítás és modernizáció után is rendelkeznie kell azokkal a szervezetekkel, amelyek szavatolják rendeltetés szerinti feladatainak végrehajtásához szükséges anyagi, technikai és egészségügyi ellátást és biztosítást, a személyi állomány pótlását, a harc- és hadműveleti képzést, az élet- és a szolgálati körülmények korszerű színvonalú kielégítését. A struktúraváltást úgy célszerű végrehajtani, hogy az teremtsen meg az új haditechnikai eszközök rendszerbe állításának szervezeti keretét is.

Mindezeknek megfelelően célszerű, ha a *szervezeti-strukturális reform magában foglalja:*

- a.) a honvédség új béke- és hadiállományának, azok szervezeti és vezetési struktúrájának, a haderő és a fegyvernemi csapatok, a harcoló, a biztosító és a kiszolgáló szervezetek arányos meghatározását és állománytáblákban rögzítését;
- b.) a csapatok készenléti fokozatainak és feltöltöttségi szintjének meghatározását, a reagáló- és fővédő, valamint azokkal összhangban a tartalék és a területvédelmi erők kialakítását és területi elhelyezését, működési feltételeinek megteremtését;
- c.) a reformkoncepcióba nem illeszthető szervezetek és vezetési szervek megszüntetését, illetve átalakítását és létszámcsökkentéseket végrehajtását az új állománytábláknak megfelelően;
- d.) új parancsnokságok, szervezetek és azok működését és alkalmazását biztosító katonai rendszerek kialakítását a meglévő rendszerek átalakításával és modernizációjával;
- e.) a logisztikai szervezetek strukturális és működtetési reformját, a Honvédelmi Minisztérium és a honvédség logisztikai szervezetei és működtetése közötti összhang megteremtését a „termelői és fogyasztói” logisztika szervezeti szétválasztása alapján;
- f.) a humánerőforrás-gazdálkodás intézményrendszerének szervezeti átalakítását, a személyi állomány élet- és szolgálati körülményeinek, szociális és egzisztenciális helyzetének szervezeti korszerűsítését.

A szervezeti-strukturális reform elsődleges feladata, a honvédség és szervezetei új *irányítási-vezetési struktúrájának és rendjének a kialakítása.* A honvédség irányításának és vezetési rendjének igazodnia kell a katonai védelem új követelményeihez, a haderő méretének és felépítésének, szerep- és feladatkörének módosulásaihoz. Ennek során szükségszerűen csökkenie kell a *vezetési szinteknek és a vezetési szerveknek, egyidejűleg növekednie kell a vezetés hatékonyságának és operativitásának.*

A HM és a HVK különállása miatti problémák a döntés-előkészítés bonyolultsága, a vezetési tevékenységek párhuzamosságai, átfedései, a túlméretezett irányítási és vezetési struktúrák stb. megszüntetése, az operativitás, a gazdaságosság és haté-

konyság növelése, szükségessé teszik a *Vezérkarnak a Honvédelmi Minisztériumba integrálását*. Alapkövetelmény, hogy az integráció eredményeképpen *erősödjön az állam honvédelmi politikai irányítása, a honvédség működése és alkalmazása állami feltételeinek a biztosítása, egyidejűleg a katonai védelem és a honvédség katonai szakmai vezetése.*

Ebből a célból szükségszerű, hogy a honvédelmi miniszter a honvédséget a vezérkari főnökön keresztül irányítsa, a Honvéd Vezérkar a honvédelmi miniszter katonai tervező-szervező és döntés-előkészítő törzse legyen. A honvédséget a Honvéd Vezérkar főnöke, a haderőnemeket pedig a haderőnemi parancsnokságok vezessék. Ennek megfelelően a hivatali, közigazgatási jellegű szervezetét a miniszternek alárendelt közigazgatási államtitkár vezeti. Fontos követelmény, hogy a minisztérium katonai és közigazgatási részei – egymással szoros együttműködésben – csak a rendeltetés szerinti feladataikat végezzék. *A közigazgatási feladatkör ne keveredjen a katonai tervezési, szervezési feladatokkal*, mivel az szükségszerűen a haderő hadrafoghatóságának, működtetésének és alkalmazásának gyengüléséhez vezet.

A haderő szervezeti reformja a *haderőnemi vezérkarok és a hadosztály-parancsnokságok megszüntetését, egyidejűleg új harcászati-hadműveleti parancsnokságok létrehozását* teszi szükségessé. A magyar haderőnemek jellege, kis mérete, felépítése, működtetése és alkalmazása egyértelműen parancsnoki funkciók és parancsnokságok működtetését indokolják. Nincs szükség a vezérkari funkciók formális fenntartására, mivel ilyen szerep- és feladatkört nem kell betölteniük, azt az új felállású Honvéd Vezérkar láthatja el. Nem állja meg a helyét az olyan érvelés, miszerint csak így biztosítható a kapcsolattartás a NATO-tagállamok és -szervek megfelelő szerveivel. Ellenkezőleg, a vezérkari főnök és a mindkét haderőnemre szakosodott törzse révén operatívabbá és hatékonyabbá válnak a honvédség külső kapcsolatai, az új parancsnokságok pedig vezetési szintjüknek megfelelő parancsnokságokkal tarthatnak fenn érdemi szakmai kapcsolatot. A *parancsnoki rendszer általánosság tétele és erősítése* növeli a katonai tevékenységek megszervezésének és végrehajtásának hatékonyságát és operativitását nemcsak a hadműveleti és harcászati rendeltetésű csapatoknál, hanem a honvédség működését, állományának kiképzését, kiegészítését, ellátását és kiszolgálását biztosító területeken is.

A *szárazföldi haderőnemet jelentő új hadtestet összefegyvernemi hadműveleti magasabbegységgé átalakuló szervezetként célszerű megalakítani*, melynek rendeltetése a haza katonai védelmében harcászati-hadműveleti, majd képességeinek fejlesztésével hadműveleti feladatok végrehajtása lehet. Mivel a haderőnemet annak átalakítása és selektív fejlesztése még nem teheti hadműveleti szintű magasabbegységgé, ezért az egy átfogó haditechnikai fejlesztés nélkül csak *olyan harcászati-hadműveleti magasabbegység lehet, melyben a harcászati jelleg dominál.*

A *légierő-haderőnem* rendeltetése harcászati-hadműveleti feladatok végrehajtása lehet. A légierőnél célszerű – a szervezeti feltételek fontos részeinek és a megfelelő képességek hiánya miatt –, ha a csapatokat közvetlenül a Légierő Parancsnokság vezeti. A légierő átfogó haditechnikai fejlesztés és modernizáció nélkül ugyanis nem alkalmas hadműveleti jelentőségű feladatok önálló végrehajtására. A légierő esetében – a szükséges mennyiségi és minőségű fegyvernemek hiányában – hosszabb távon sem reális az önálló hadműveleti szintű szervezet kialakítása, de ilyen jellegű fejlesztése sem. A légierő szervezeti-strukturális reformját úgy célszerű végrehajtani, hogy

az teremtsen meg a szervezeti előfeltételét egy *mozgékony, a kialakult légiveszélyekhez igazodó, zonális légvédelem működtetésének a szövetség egységes légvédelmi rendszerén belül.*

A honvédség szervezeti-strukturális reformja eredményeképpen a korábbinál – jóval kisebb költségigénnyel – lényegesen jobb szervezeti feltételek biztosíthatók a katonai védelem számára. A szervezeti átalakítással azonban a haderő korszerű harc- és hadműveleti képességgel még nem fog rendelkezni, azt követnie kell a haditechnikai fejlesztésnek és az arra alapozott további korszerűsítéseknek.

C.) A haderő fejlesztése – lényegét tekintve – *a haderő haditechnikai megújítását, működtetési és alkalmazási rendszereinek korszerűsítését* jelenti, az állam haderő-fejlesztési stratégiájának megfelelően. Célja lehet: a haderő rendeltetés szerinti feladatai és képességei közötti összhang feltételeinek megteremtése és fenntartása, az ország NATO-keretek közötti védelmi szükségletének és gazdasági-pénzügyi lehetőségeinek megfelelően.

A haderőfejlesztés kritériuma a rendszeresített haditechnika, mindenekelőtt a fegyvernemi csapatok fegyverzetének a megújítása. Az új fegyverzet pedig szükség-szerűen kikényszeríti az érintett fegyvernemi csapatok működtetési és alkalmazási rendszereinek és elveinek a korrekcióját. A haditechnika megújítása több éven, sőt évtizedeken át tartó folyamatban valósítható csak meg, és jelentős erőforrásokat is igényel. Ezért mindenképpen szükség van egy – a nemzeti katonai stratégiára épülő – *állami haderő-fejlesztési stratégiára és tervekre.* Ezekben határozhatók meg részletesebben – az Országgyűlés hatáskörébe utalt – fejlesztési irányok, a fejlesztés főbb haditechnikai eszközei, és biztosíthatók ezekhez a szükséges anyagi források. Az állam által szavatolt fejlesztési stratégia adhat csak megfelelő tervezési alapot és működési keretet a *magyar hadiipar* újjászervezése számára is.

A haderő haditechnikai fejlesztését ma döntő módon meghatározza: a honvédség napjainkra kialakult haditechnikai állapota és a haderő minimális szintre csökkent hadműveleti képessége, az ország módosult védelmi szükséglete, a fejlesztésre fordítható pénzügyi keret, valamint a NATO – általunk is elfogadott – haderő-fejlesztési követelményrendszere. A honvédség rendeltetés szerinti fő feladatából és a nemzetgazdaság lehetőségeiből szükségszerűen következik, hogy *a haderőt elsődlegesen a haza szövetségben megvalósuló elégséges katonai védelme céljából kell, és csak a költségvetési finanszírozhatóság keretei között lehet fejleszteni.* Ebből az alapkövetelményből kiindulva szükséges meghatározni a haditechnika megújításának módjait, irányait, prioritásait és tartalmát.

A haditechnika megújításának két alapvető módja lehetséges. Az egyik a meglévő haditechnikai eszközpark korszerűsítése felújítással, a másik az új haditechnikai eszközök beszerzése és rendszeresítése. A haderő technikai állapota, képességei és nagyságrendjének jelentős csökkentése, a képességeket erőteljesen növelő új haditechnikai eszközök széles körének mielőbbi beszerzését sürgeti. A nemzetgazdaság lehetősége ugyanakkor a költségigényesebb eszközök rendszeresítésének további halasztását indokolja, és csak szelektív technikai fejlesztést tesz lehetővé. Ezért ma számunkra a haditechnika megújításának olyan *kombinált változata* az elfogadható, miszerint az első középtávú időszakban a meglévő haditechnika korszerűsítése lenne a meghatározó, de már sor kerülne az új haditechnika célirányos és kismértékű beszerzésére is. Reálisan azzal számolhatunk, hogy a „pénzigényesebb” haditechnikai eszközök beszerzésére a reformidőszak második felétől – 2006-tól –, de még in-

kább a reform befejezését követően lesz csak lehetőség. Ennek a körülménynek a honvédelmi vezetést olyan *haditechnikai modernizációs megoldásokra* kell kényszerítenie, amelyekkel jelentősebb fejlesztés – mint például a nélkülözhetetlenül szükséges és nagy értékű haditechnika felújítása – nélkül is biztosítható a minimálisan szükséges NATO-konform haderőképesség.

Mivel a NATO-tagállamok *haderőivel való együttműködés és a közös katonai tevékenység technikai feltételeinek a biztosítása csak szükségszerűen megoldott* – a haditechnikai felújításokkal, korszerűsítésekkel egyidejűleg –, *mindenképpen folytatni szükséges az ilyen irányú fejlesztéseket*. A reformidőszakban megvalósuló fejlesztések során *elsőbbséget szükséges biztosítani*: a korszerű vezetési és informatikai eszközök beszerzésének, a szövetség integrált légvédelmi rendszerében való légi tevékenység technikai feltételei biztosításának, a fogadó nemzeti támogatás rendszere kialakításának, a logisztikai rendszer NATO-konformmá tételének, valamint a csapatok mozgékonyágát növelő és az infrastruktúra túlélő képességét biztosító fejlesztéseknek.

A haderő technikai eszközparkjának és képességeinek helyzete, átfogó jellegű korszerűsítést és fejlesztést igényel. Annak ki kell terjednie mindkét haderőnem átalakított békeszervezetei alapvető haditechnikai eszközeire, a haderő működését és alkalmazását biztosító rendszerek technikai megújítására. A reform kereteit is meghaladó, *hosszabb távra szóló haditechnikai korszerűsítés és fejlesztés alapvető tartalmát* képezheti:

Mindkét haderőnemet érintően a felderítés, a vezetés és az informatika eszközeinek – NATO-követelmények szerinti – megújítása, a szövetséges parancsnokságokkal és csapatokkal való együttműködést és a közös tevékenységeket biztosító eszközök beszerzése, a gépjárműpark és a kézi fegyverzet fokozatos lecserélése, a fogadó nemzeti támogatás rendszere és a haderő logisztikai rendszere technikai eszközparkjának a megújítása, a fegyvernemek rakéta- és lőszerkészleteinek szükség szerinti cseréje, a harc- és a hadműveleti biztosítás rendszerei és a katonai infrastruktúra technikai fejlesztése.

A szárazföldi haderőnemnél: a gépesített lövész- és harckocsicsapatoknál a T-72-es harckocsi- és BTR-80-as technika részleges korszerűsítése, majd – a rendszerből való kikerülésük idejére – a katonai védelem követelményeinek megfelelő új eszközök beszerzése. A tüzérség fegyverrendszerének felváltása korszerű önjáró és nagy pontosságú, hadműveleti tűztámogatást is biztosító lövegekkel, sorozatvetőkkel, valamint automata aknavető és páncéltörő fegyverekkel. A légvédelmi csapatoknál az új, közeli hatótávolságú légvédelmi rakétakomplexumok rendszerbe állításának befejezése és az ezekhez illeszthető önjáró, nagy tűzgyorsaságú és tűzerejű, az alacsonyan támadó légi célok, levegő–föld rakéták és könnyű páncélozott célok leküzdését is biztosító csöves légvédelmi eszközök rendszerbe állítása.

A légierő-haderőnemnél: a MIG-29-es repülőgépek felújítása, majd üzemidejük lejártának idejére felváltásuk az akkor „legmodernebb és a legolcsóbb” vadászipülőgépekkel. A közepes hatótávolságú légvédelmi rakétakomplexumok szükség szerinti lecserélése mozgékony, az egységes légvédelmi rendszerbe illeszthető rakétakomplexumokkal. A vezetési és radarezred technikai eszközparkjának a megújítása.

A honvédség haditechnikai fejlesztése a reformidőszak első felében – a feltételek hiányában – csak szelektív jellegű, majd később, a reform befejező ütemében, de még

inkább azt követően lehet egyre inkább átfogó jellegű és jelentős mértékű. Az alapvető eszközök modernizációjával és fejlesztésével egyidejűleg gondoskodni szükséges a haderő működtetését és alkalmazását biztosító rendszerek – technikai korszerűsítéseket is meghaladó – megújításáról, az infrastruktúra korszerűsítéséről is.

A vitatanulmány főbb következtetései és ajánlásai az alábbiakban összegezhetők:

1. A haderőreform elsődleges feltétele: az állam új védelmi stratégiai alapokra épülő reformkoncepciójának a megalkotása és elfogadása, a reform törvényes jogi megalapozása, valamint a reformhoz szükséges anyagi-pénzügyi források garantálása. A reformnak arra kell irányulnia, hogy a haderő rendeltetés szerinti feladatai és a képességei közötti összhangot megteremtse és azt a finanszírozhatóság keretei között fenntarthatóvá is tegye.

2. A reformdöntések megalapozottságának fontos előfeltétele a haderőreformra konkretizált alapelvek és követelmények alkotó figyelembevétel. A reform minden összetevőjét illetően, a döntések során, vezérelvként szükséges érvényre juttatni a haderő rendeltetés szerinti alkalmazása és képességei közötti összhang biztosítását. A kialakítandó új haderő nagyságát, struktúráját és képességét, döntően a haderő szövetségben megvalósuló országvédelmi alkalmazásának kell alárendelni. Ezáltal a megújított haderő célirányosan, elsődlegesen a haza katonai védelme céljából lesz képességalapú, egyidejűleg a meghatározott részeivel alkalmassá válik az országhatárokon kívüli katonai tevékenységek végrehajtására is.

A szövetségben megvalósuló katonai védelem megköveteli, hogy a haderő képessége és alkalmazása feleljen meg a NATO vonatkozó elveinek és követelményeinek. Ehhez iránymutatóak a szövetség új stratégiai alapokmányai, melyeket a nemzeti katonai sajátosságainknak és adottságainknak megfelelően kell érvényre juttatni. Mivel a haderő meghatározott részeivel a szövetség különböző műveleteiben részt vesz, a résztvevő erőknél teljes körű NATO-konform képességet és alkalmazási készséget szükséges szavatolni.

3. A haderőreform alapvető irányának és tartalmának meghatározásához elsőként a haderő alkalmazását biztosító nemzeti katonai védelmi koncepciót szükséges újragondolni. Ehhez meghatározó módon szükséges figyelembe venni, hogy az új biztonsági környezetben az országvédelem alapjaiban új, az alapvető fegyveres veszélyek megelőzését és elhárítását biztosító védelmi stratégiát és azt megvalósítani képes haderőt követel. Az új védelmi stratégiai koncepció és terv szerint folytatott tevékenységek haderő-szükséglete és elvárható képessége határozza meg elsődlegesen az állam haderő-koncepcióját és tervét. Ezért alapkövetelmény az ország újragondolt fegyveres védelmi terve valamint a haderőre vonatkozó reformkoncepció és terv összhangjának a biztosítása.

A haza katonai védelmét és az ahhoz szükséges haderőt a védelem lehetséges alapeseteinek megfelelő stratégiákra épülve szükséges megszervezni, illetve biztosítani. Ebből a célból egyértelművé szükséges tenni az országvédelem alapeseteit, és ezen esetekben az önállóan és a szövetség csapatszoportosításába beépülten megoldandó feladatokat, valamint az azok végrehajtásához szükséges haderőnagyságot és -képességet.

A haderő-fejlesztéssel kialakítandó NATO-konform harc- és hadműveleti képességét, egy közepes méretű fegyveres konfliktus lehetőségét figyelembe véve, azt tervezési alapnak tekintve szükséges biztosítani. A fegyveres konfliktus esetére meghatározott haderőállomány a mozgósítással kiegészített békeállomány döntő többségét jelentheti.

4. A haderőreform *alapvető tartalmát* képezheti: a haderő szervezeti-strukturális átalakítása és a humánreform végrehajtása; a haderő működését és alkalmazását biztosító rendszerek átalakítása és korszerűsítése; a haditechnika korszerűsítése és selektív fejlesztése; a katonai doktrínák és szabályzatok új alapokra helyezése és modernizációja. A honvédség teljes körű átépítése és modernizációja *fokozatosan, a feltételek megteremtése szerinti ütemezésben, a rendeltetés szerinti és a közreműködési feladatok folyamatos végzésével egyidejűleg* történhet.

A HVK és a HM integrálását úgy célszerű végrehajtani, hogy *erősödjön az állam honvédelmi politikai irányítása, egyidejűleg a Vezérkar döntés-előkészítő és szakmai vezető szerepe és feladatköre*. A haderő szervezeti reformja a haderőnemi vezérkarok és a hadosztály-parancsnokságok megszüntetését, egyidejűleg *új harcászati-hadműveleti parancsnokságok létrehozását* indokolja.

A haderőt egy hosszabb távra – 15–20 éves időtartamra – szóló *haderő-fejlesztési stratégia szerint, középtávra bontott ütemezésben, a haza szövetségben megvalósuló elégséges katonai védelme céljából szükséges és csak a gazdasági-pénzügyi lehetőségek keretei között lehet fejleszteni*. Számunkra ma a haditechnika megújításának olyan *kombinált megoldási változata* a célszerű, amely szerint a reform első két ütemében a meglévő nagy értékű haditechnika felújítása a jellemző, jelentősebb fejlesztésekre a reform harmadik ütemében és azt követően kerülne sor.

IRODALOMJEGYZÉK

1. A Magyar Köztársaság alkotmánya és új alkotmánytervezete (AEB/2/1998.)
2. 1993. évi CX törvény a honvédelemről
3. Az Országgyűlés 94/1998. (XII. 29.) OGY határozata a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről
4. Országgyűlési határozat a Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányairól
5. Országgyűlési határozat a fegyveres erők részletes bontású létszámáról szóló 124/1997. (XII. 8.) OGY határozat módosításáról
6. NATO Dokumentumok 1994–1999 (Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, NATO információs és sajtóiroda, Brüsszel, 1999)
7. Az új század nemzetbiztonsági stratégiája, USA, 1997.: 285/2425/TK
8. A honvédelemmel kapcsolatos aktuális nézetek a Magyar Köztársaságban; a HVK. Hadműveleti Főcsoportfőnökség kiadványa, 1997
9. Ajánlások a Magyar Köztársaság katonai stratégiájához; Hadtudomány 1998/1. sz.
10. A Magyar Honvédség átalakításának és fejlesztésének elvei és irányai a Magyar Köztársaság védelmi doktrinális alapelveinek tükrében; a HVK OKTK tanulmánya, 1994
11. A Honvéd Vezérkar állásfoglalása a Honvéd Vezérkar Honvédelmi Minisztériumba történő integrációjára; Tanulmány, Nyt. szám: 2301/2/1999.
12. Az új évezred küszöbén, Kormányprogram a polgári Magyarorszáért, 1998

Halász László–Solymárné Szócs Andrea–Solymosi József

A biológiai és a vegyi fegyverek leszerelésének ellenőrzése (verifikációja)

A bakterológiai (biológiai) és toxin-fegyverek fejlesztésének, gyártásának és tárolásának megtiltásáról és megsemmisítéséről szóló egyezmény (a továbbiakban az egyszerűség kedvéért az angol BWC-rövidítés mintájára a BFE) 1975. március 26-án, míg a vegyi fegyverek kifejlesztésének, gyártásának, felhalmozásának és használatának tilalmáról és megsemmisítéséről szóló egyezmény – a VFE – 2000. április 29-én lépett hatályba. A szerzők a vegyi- és a biológiai fegyver-tilalmi egyezmények rövid történetének áttekintése után a biológiai fegyver-tilalmi egyezmény ellenőrzésére tett kísérleteket elemzik, majd a vegyi fegyver-tilalmi egyezmény ellenőrzésére kialakított kettős rendszer és az alkalmazott módszerek bemutatását követően részletesen ismertetik az ellenőrzésben részt vevő szakértők felkészítésének és kiképzésének folyamatát.

Az 1972. április 10-én Moszkvában, Londonban és Washingtonban aláírt bakterológiai (biológiai) és toxin-fegyverek fejlesztésének, gyártásának és tárolásának megtiltásáról és megsemmisítéséről szóló egyezmény – a BFE – tiltja a biológiai fegyverek fejlesztését, előállítását, tárolását és beszerzését, valamint kiegészíti az 1925-ös genfi jegyzőkönyvnek a fajtó-, mérges- vagy egyéb gázok, valamint bakterológiai eszközök használatára vonatkozó tilalmát.

A BFE-t – aminek ez idáig 144 részes állama és 18 aláírója van – úgy szokták emlegetni, hogy ez az első egyezmény, amely egy teljes fegyverkategória betiltására irányul. Nincs azonban szervezete, költségvetése, és nem tartalmaz előírásokat a benne foglaltak betartásának ellenőrzésére, azaz nem kapcsolódik hozzá ellenőrzési (verifikációs) rendszer.

A BFE ellenőrzésének napjainkban azért van különös jelentősége, mert a tömegpusztító fegyverek elleni küzdelemben az utóbbi néhány évben a biológiai fegyverek leszerelésével kapcsolatos tárgyalások némiképp háttérbe szorultak, gondoljunk a vegyi fegyverek tilalmáról szóló egyezmény hatályba lépésére (1997), az atomsorompó-egyezmény időkorlátozás és feltételek nélküli meghosszabbítására (1995) vagy a kísérleti atomrobbantásokat tiltó, átfogó egyezményre (1996). A közelmúlt eseményei (pl. UNSCOM-missziók Irakban) viszont azt mutatják, hogy a tömegpusztító fegyverek leszerelését nem lehet fegyvertípusonként külön kezelni, átfogó, integrált megközelítésre van szükség.

A VFE a 65. állam – Magyarország – megerősítési dokumentumának letétbe helyezése után 180 nappal lépett hatályba. 2000. szeptember 7-ig 174 állam írta alá. A VFE egyébként az első, többoldalú leszerelési egyezmény, amely a vegyi fegyverek megsemmisítésével *egy teljes fegyverkategória megszüntetését célozza – nemzetközi ellenőrzéssel*. A VFE a maga 24 cikkével és 3 mellékletével (több mint 100 oldal) – szemben a BFE 14 cikkével (4 oldal) – a valaha elfogadott fegyverleszerelési szerződések közül a legösszetettebb, ugyanakkor alapvető rendelkezései lényegretörőek. A fejlesztésre, gyártásra, beszerzésre, alkalmazásra, megsemmisítésre stb. vonatkozó tiltásokon kívül nyilatkozattételre kötelezi a részes államokat a vegyi fegyverekről és a kapcsolódó létesítményekről, valamint a nem tiltott célokra gyártott vegyszerekről. Az aláírók kötelesek engedélyezni a nyilatkozatok ellenőrzését végző ellenőrök belépését a vizsgálni kívánt helyszínekre, létesítményekbe, tanúsítani a tiltott anyagok, eszközök megsemmisítését, és vizsgálatot tartani az egyezmény feltételezett megsértése esetén. A BFE-től eltérően, amely ebben a tekintetben a genfi jegyzőkönyvre hagyatkozik, a VFE kifejezetten tiltja a vegyi fegyverek alkalmazását.

A biológiai és a vegyi fegyverek ellenőrzéséről általában

Az egyezmény ellenőrzésére a részes államok létrehozta egy független, nemzetközi szervezetet, a Vegyifegyver-tilalmi Szervezetet (VFTSZ).

Az ellenőrzés – azaz annak biztosítása, hogy az aláírók betartsák a leszerelési egyezményekben vállaltakat – már a BFE és a VFE létrejötte előtt mindig az egyik fő vitás kérdés volt a vegyi és a biológiai fegyverek leszerelési tárgyalásain.

Ebben az időszakban az ellenőrzési eljárások szükségessége attól függött, hogy mennyire voltak nyitottak az érintett országok információ szempontjából. Egy országról az információ négyféle úton juthatott a leszerelési hatóságokhoz:

- nyitott csatornákon: sajtóból, rádióból, parlamenti és hivatalos jelentésekből, tudományos és szakfolyóiratokból, az országba turistaként vagy hivatalosan utazó szakemberektől;
- titkos csatornákon: kémkedéssel, rádiólehallgatással, műholdas felderítéssel vagy egyéb távmegfigyelési módszerrel;
- nem hivatalos nemzetközi ellenőrzés útján: egy ország polgárainak valamely nemzetközi felügyelőséggel vagy külföldi kollégáikkal való együttműködése révén;
- hivatalos nemzetközi ellenőrzés útján: pl. kormányközi egyezmények olyan információk átadására, amelyek más csatornákon nem hozzáférhetők.

Az információszerzésnek ezeket a módjait az adott leszerelési egyezményhez kötődő ellenőrzési rendszer feleslegessé teszi.

Az a korábbi felfogás, hogy a vegyi és a biológiai leszerelés ellenőrzésének problémája alapvetően különbözik egymástól, érvényét veszítette. Az eltérő kezelés alapjául az a megfontolás szolgált, hogy mivel a biológiai harcanyagok fejlesztése, sőt előállítása is inkább tudományos körökben, mint ipari körülmények között történik, jó eséllyel lehet információt szerezni a szakirodalomból vagy a tudósok egymás közötti kommunikációjából az adott program létezéséről, helyéről vagy részvevőiről. Ma már a gyógyszerészeti termékeket jelentős mennyiségben előállító biológiai ipar léte-

zése miatt a vegyi és a biológiai leszerelés ellenőrzésének problémája együtt is kezelhető. A fenti gondolatmenet értelmében a BFE ellenőrzési rendszerének kialakításakor mintaként szolgálnak a VFE kapcsán bevezetett intézkedések.

A fentebb alkalmazott, egy ENSZ-tanulmányban leírt definícióban – mely szerint az ellenőrzés olyan eljárás, amely megállapítja, hogy a részes államok betartják-e az egyezmény szerinti kötelességeiket – meghatározott rendeltetésén túlmenően az ellenőrzésnek szerepe lehet az egyezmények megsértésétől való elriasztásban, az egyezmények feltételezett megsértésének tisztázásában, az átláthatóság növelésében és a bizalom kialakításában vagy visszaállításában. Ezeket a funkciókat hivatott támogatni – a VFE esetében már néhány éve alkalmazott, a BFE esetében egyelőre csak tervezett – a deklarációs vagy nyilatkozattételi rendszer és a helyszíni ellenőrzések.

„Történelmi” áttekintés

A nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején a részes államok a BFE megerősítése érdekében bizalomerősítő intézkedéseket hoztak. Ezek előírják nyilatkozat benyújtását a korábbi támadó és védelmi jellegű tevékenységről, az aktuális biológiai védelmi tevékenységről és létesítményekről, valamint az oltóanyagokat gyártó létesítményekről. Követelmény a járványok kitörésével kapcsolatos információk és a BFE végrehajtását garantáló törvényekkel és rendeletekkel kapcsolatos információk megadása. A részes államoknak azonban körülbelül csak a fele nyújtott be egyetlen nyilatkozatot, és mindössze 11 nyilatkozik évente. Továbbra is hiányzott egy részletesen kidolgozott ellenőrzési rendszer.

A hiányosságokat megszüntetendő, a BFE részes államai 1991-ben létrehoztak egy ad hoc csoportot a lehetséges ellenőrzési intézkedések meghatározására és ezek vizsgálatára, majd 1994-ben egy másik ad hoc csoportot egy jegyzőkönyv kidolgozására, amely elősegíti az egyezmény előírásainak végrehajtását és erősíti magát az egyezményt. A csoporton belül általános az egyetértés abban, hogy szükség van a Vegyifegyver-tilalmi Szervezet technikai titkárságához hasonló nemzetközi szervezetre és – a bizalomerősítő intézkedésekhez hasonlóan – első nyilatkozat előírására a korábbi támadó és védelmi jellegű biológiai fegyverekkel kapcsolatos tevékenységről, évenkénti nyilatkozat előírására az aktuális biológiai védelmi programokról és létesítményekről, valamint a listás anyagokat (a jegyzőkönyvben meghatározott, tilalom alá eső anyagok listájáról van szó) és oltóanyagot gyártó létesítményekről. Egyetértés van abban is, hogy az egyezmény megsértésének gyanúja esetén rendkívüli vizsgálatot kell tartani, ha azt valamelyik részes állam igényli. Vita van azonban például a járványok kitörésével kapcsolatos információszolgáltatási kötelezettségről.

A jegyzőkönyvtervezet

Az ad hoc csoport által kidolgozott jegyzőkönyvtervezet három pillérre épül: kötelező nyilatkozatok, kiszállások és vizsgálatok.

Az első pillér: nyilatkozatok benyújtása a BFE szempontjából releváns tevékenységekről és létesítményekről. A nyilatkozatoknak nagyrészt a korábbi bizalomerősítő

intézkedéseknél már elfogadott követelményeknek kell megfelelniük, de a követelmények egyértelműek és pontosan meg van határozva, hogy a nyilatkozatnak milyen adatokat kell tartalmazniuk.

A *kiszállások* egyik típusát a véletlenszerű, átvilágító kiszállások képezik. Ezek célja annak ellenőrzése a deklarált létesítményekben, hogy a nyilatkozatok összhangban vannak-e a követelményekkel. A másik típusú kiszállások célja a nyilatkozatokban előforduló félreérthető megfogalmazások, bizonytalanságok, anomáliák, mulasztások tisztázása. Végül az önként vállalt kiszállások segítséget nyújtanak a kérő részes államnak a jegyzőkönyvben rögzítettek végrehajtásában.

A *vizsgálatok célja*, hogy felfedjék az egyezmény esetleges megsértését. A vizsgálatok két kategóriája: a helyszíni vizsgálatok és a létesítmények vizsgálata. Az előbbi olyan esetekre terjed ki, amikor az embereket, állatokat vagy növényeket ért hatások biológiai harcanyag alkalmazására utalnak, más szavakkal, ahol szokatlan vagy váratlan járvány tör ki, amelyről úgy tűnik, hogy nem természetes oka van. Létesítményvizsgálat akkor végezhető, ha egy részes állam feltételezése szerint egy adott létesítményre nézve nem tartják be az egyezmény előírásait. Ezek az intézkedések, amelyek a VFE-nél alkalmazott rendkívüli ellenőrzésekhez hasonlatosak, erősen politikai természetűek, és rendkívül ritkán fognak előfordulni. Amennyiben egy részes államról bebizonyosodik, hogy megsérti az egyezményt, a jegyzőkönyvben megfogalmazott jogai és kiváltságai felfüggeszthetők, illetve ellene ENSZ BT-határozat szerinti szankciók hozhatók.

A jegyzőkönyvtervezet a kötelező nyilatkozatok, kiszállások és vizsgálatok rendszerének meghatározásán kívül intézkedéseket tartalmaz a tudományos és műszaki információk cseréjének és a nemzetközi együttműködésnek békés célú elősegítésére, például a fertőző betegségek folyamatos figyelésére és közben tartására.

Az évente 3–5 alkalommal összeülő ad hoc csoport hamarosan elkészíti az egyezmény megerősítését szolgáló jegyzőkönyv végleges formáját, és így kialakul egy olyan rendszer, amely biztosítja az egyezmény maradéktalan betartását.

Még ha sikerül is elfogadtatni a részes államokkal a készülőfélben lévő ellenőrzési rendszert, ez nem lesz garancia az egyetemes elfogadásra. Bármilyen rendelkezéseket is hoznak a hivatalos ellenőrzésekre vonatkozóan, nem valószínű, hogy ezek elaltatják az egyezményen kívül álló államok titkos programjai által keltett gyanúkat. Irak példája mutatja, hogy a nemzetközi ellenőrzés kezdeményezése nem vezet mindig eredményre, pontosabban annyiban tekinthető eredményesnek, hogy az ellenőrzés engedélyezésének megtagadása kétségtelen bizonyíték tiltott tevékenység folytatására. Ilyen esetekben az egyezmény hatályát meghaladó nemzetközi fellépésre van szükség. A nemzetközi gazdasági szankciók alkalmazása hatékony kényszerítőeszköze lehet a nemzetközileg meghatározott és ENSZ BT-határozatban rögzített köteleességek végrehajtásának.

A kényszerítés vagy az elrettentés sem nyújt azonban megfelelő és átfogó megoldást a teljes problémára. Mindkettő lényeges eleme ugyan a stratégiának, amivel egy biológiai fenyegetés visszafogható, de a problémát a tiltott tevékenység elvégzése után kezelik. Az elkövető megbüntetése egy betegség elterjesztése után nem vigasz az áldozatoknak. Tekintettel egy fertőző kórokozó elszabadulásának bizonytalan következményeire, a biológiai fegyverek egyetlen alkalmazása is túl sok. Ahogy

bármilyen fertőző betegség esetében, a siker kulcsa a szisztematikus megelőzés. A megelőzésnek az adatközlés szigorú szabályain kell alapulnia. A szabályok két célja: megnehezíteni az egyezmény megsértésének palástolását, és szabványokat felállítani a legveszélyesebb kórokozók felelős kezelésére. A szabványok betartását dokumentáló adatközlés folyamatos biztosítékot nyújthat, hogy az adott tevékenység biztonságosan és kizárólag legitim célok érdekében folyik. Az Egyesült Államokban nemzeti alapon már megtették az első lépéseket egy ilyen rendszer létrehozására.

A vegyi fegyverek ellenőrzésének kettős rendszere

A VFE ellenőrzése a nyilatkozatok és a helyszíni ellenőrzések kettős rendszerén alapszik. Az egyezmény végrehajtásáért felelős szervezet a Vegyifegyver-tilalmi Szervezet.

A nyilatkozatokban részletesen meg kell adni a vegyi fegyverek gyártására, tárolására és megsemmisítésére vonatkozó adatokat, továbbá minden részes államnak átfordító képet kell adnia a vegyiparáról. A nyilatkozatokban közölt adatok hitelességét a helyszínen ellenőrzik. A VFE hatályba lépése óta a VFTSZ több mint 700 ellenőrzést végzett különböző helyszíneken és létesítményekben. A helyszíni ellenőrzések három fő kategóriája: a vegyi fegyverek és a kapcsolódó létesítmények ellenőrzése, ipari ellenőrzések és rendkívüli ellenőrzések.

A VFE értelmében a nemzeti szabványokat és törvényeket hozzá kell igazítani az egyezmény által meghatározott kötelezettségekhez. Minden részes államnak fel kell állítania egy nemzeti hatóságot, amely a VFTSZ-szel és a többi részes állammal való hatékony kapcsolattartás nemzeti központjaként szolgál. A nemzeti hatóság felügyeli:

- a vegyi fegyverekkel kapcsolatos, tiltott tevékenységekre vonatkozó kötelezettségek teljesítését;
- a vegyifegyver-készletek megsemmisítését, a gyártólétesítmények megsemmisítését, leszerelését vagy átalakítását; és
- a békés célokra használt szupertoxikus vegyületek gyártását.

A nemzeti hatóságnak természetesen rendelkeznie kell a fenti feladatok ellátásához szükséges valamennyi információval. További feladatok: a vegyipar fejlesztési tevékenységeiről szóló jelentések felülvizsgálata; a szupertoxikus és káros vegyületeket, azok alapanyagait gyártó üzemek, továbbá a leszerelendő vagy leszerelt üzemek ellenőrzése; mintavételezés szennyvízből, gázból és talajból; érzékelő műszerek telepítése.

A VFE előírja a *vegyifegyver-készletek megsemmisítését*. A vegyifegyver-készleteket olyan eljárással kell megsemmisíteni, amely lehetővé teszi a megfelelő ellenőrzést, és nem károsítja sem a környezetet, sem a népességet. A vegyifegyver-készletekről benyújtandó nyilatkozat mellett a részes államoknak egy tervet is kell készíteniük a készletek megsemmisítésére. Ennek elfogadása előtt a VFTSZ elrendelheti a megsemmisítő létesítmények helyszíni ellenőrzését. A megsemmisítés ellenőrzése ún. feketedoboz-módszerrel történhet, amelynek során a megsemmisítést önműködő regisztrálókészülékkel folyamatosan figyelik. A monitoring rendszernek olyan információkat kell nyújtania, amelyek alapján a megsemmisítőberendezés működése rekonstruálható. A mérési eredményeket nemzetközi ellenőrök erősítik meg vagy helyszíni ellenőrzéssel vagy folyamatos jelenléttel.

Egyértelmű, hogy a VFE kulcsrendelkezése a mérgezőharcanyag-gyártás betiltása és a gyártólétesítmények leszerelése. Egy létesítmény felszámolásának legmegbízhatóbb és legkönnyebben ellenőrizhető módja a lerombolás. Másik lehetőség a bezárás, amit oly módon kell végezni, hogy ellenőrizni lehessen, miszerint a létesítmény nem működik. Az inaktivitás vizsgálata a helyszínen elhelyezett önműködő műszerekkel és rendszeres helyszíni ellenőrzéssel történhet.

A békés célokra való átalakítás a legbonyolultabb megoldás. A visszaállítást nagyon könnyű végrehajtani, de annak ellenőrzése viszont nehéz. A megengedett célokra használható alapanyagok gyártása és a gyártólétesítmények helye szűrőpróbaszerűen a helyszínen ellenőrizhető. A megengedett célokra használható, kettős felhasználhatóságú anyagok gyártásának ellenőrzése, hogy az ne legyen tolakodó, igen nehéz. Szűrőpróbaszerű, helyszíni ellenőrzéssel megállapítható, hogy a létesítményben gyártott és raktározott anyag mennyisége összevethető a deklarált felhasználással, és hogy a gyártólétesítményt nem alakították át úgy, hogy mérgező harcanyag gyártására legyen alkalmas.

Az ipari titkok védelme érdekében a folyamatok számítógéphez csatlakoztatott, fejlett érzékelőkkel követhetők, és a rendszer csak akkor jelez, ha a gyártási folyamat eltér a deklarálttól. A helyszín közelében végzett ellenőrzések a gyártól bizonyos távolságban a kiáramló levegő és víz vegyi összetételének figyelését jelentik. A rokon vegyületeket (pl. növényvédő szereket) előállító gyárak átalakítása idegmérgeket vagy azok kiindulási alapanyagait gyártó létesítménnyé olyan helyszíni vizsgálattal ellenőrizhető, ami nem megy bele a gyártás részleteibe, csupán meghatározza az alkalmazott különleges biztonsági intézkedések mértékét.

Az új mérgező harcanyagok fejlesztését tiltó rendelkezés betartásának ellenőrzése még kedvező körülmények között is csak kevésbé lehetséges. Az egyik lehetőség a szakirodalom figyelésével olyan vegyületek keresése, amelyek veszélyesek lehetnek, és nincs nyilvánvaló polgári célú rendeltetésük. A kutatást nagyban megkönnyítik a számítógépes keresési módszerek. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a legfontosabb ismert vegyületekről szóló információk már hozzáférhetők voltak az irodalomban, mielőtt harcanyagként gyártani kezdték azokat. Kedvező időjárási feltételek között az új harcanyagok terepen történő kipróbálása távfelderítéssel megfigyelhető. A kísérletek során alkalmazott vegyületek mennyisége kisebb ugyan, mint a tényleges harci körülmények között, azért a terepkísérletek műholdas felderítéssel felfedezhetők. Új toxikus vegyület felismerése esetén rendkívüli ellenőrzést lehet kezdeményezni a vegyület eredetének meghatározása céljából.

Mérgező harcanyag feltételezett alkalmazása miatt egy részes állam felkérhet egy másik részes államot a kérdés tisztázására. A felkért államnak azonnal meg kell adnia a kérdésre vonatkozó minden információt. A kielégítő megoldás érdekében az érintett részes államok kérhetik a VFTSZ együttműködését is. Ebben az esetben rendkívüli ellenőrzés kérésére is sor kerülhet, de a kérésnek a VFE megsértésének gyanúját igazoló tárgyilagos és konkrét elemeket kell tartalmaznia.

A VFE révén elért eredmények vitathatatlanok, de vannak megoldásra váró feladatok. Gondot jelent például a megsemmisítő létesítményeknél szükséges, folyamatos jelenlétet igénylő helyszíni szemlék magas költsége. Egy másik probléma, hogy az egyezmény értelmében 2007 áprilisáig minden deklarált vegyi fegyvert meg

kell semmisíteni. Még az Egyesült Államok esetében is, ahol a program költségét 15 milliárd dollárra becsülik, kétséges a határidő tarthatósága. A sor folytatható...

A szakértők kiképzése az ellenőrzésre

Az ENSZ BT tavaly decemberben megszüntette az iraki fegyverzet-ellenőrzés addigi rendszerét, és felszámolta az azt végző bizottságot. Márciusban a svéd Hans Blix vezetésével egy új bizottságot (UNMOVIC, United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission) hoztak létre. Az UNMOVIC rendeltetése, hogy ellenőrizze: nem szegi-e meg Irak a BT-határozatokban rögzített azon kötelességeit, hogy nem használ, nem tart meg, nem birtokol, nem fejleszt, nem gyárt és más módon sem szerez vegyi és biológiai fegyvert, valamint 150 km-nél nagyobb hatótávolságú ballisztikus rakétát.

A bizottság összeállított egy programot jövőbeli szakértőinek kiképzésére. Az ötfetes kiképzés két tanfolyamból áll: általános kiképzés és szakmai kiképzés.

Az *általános kiképzés* három részből tevődik össze. Az *első rész* témája az iraki tevékenységek ellenőrzésével és megfigyelésével kapcsolatos történelmi, jogi, közigazgatási és politikai kérdések, Irak történelmi és kulturális háttere, az Irakban végzendő ellenőrzési tevékenységek céljai, a BT lépései az iraki–kuvaiti konfliktusban és az UNMOVIC létrehozása és feladatai. A *második rész* a biológiai és vegyi anyagok, valamint a rakéták exportját–importját közösen érintő kérdésekről nyújt ismereteket. A résztvevők áttekintést kapnak Irak tiltott fegyverprogramjairól és tevékenységeiről. Előadások hangzanak el a valamennyi szakterületre általánosan vonatkozó ellenőrzési eljárásokról, ezen belül az ellenőrzés módozatairól, fegyverzetleszerelési kérdésekről és a folyamatban lévő megfigyelés megerősített rendszeréről. Oktatják az ENSZ-alkalmazottak kötelességeit és az ellenőrökre vonatkozó viselkedési szabályokat, beleértve az ellenséges szituációk megfelelő kezelését és a titokkezelés szabályait. A *harmadik részben* általános egészségügyi és biztonsági kérdésekkel foglalkoznak, hangsúlyozva ezek fontosságát az ellenőrzési és megfigyelési tevékenységek tervezésekor és végrehajtásakor.

A szakmai kiképzés szakterületenként – biológiai és vegyi anyagok, valamint a rakéták exportja–importja – elkülönítve foglalkozik az adott fegyverkategória iparával és gyártástechnológiáival, ellenőrzési és megfigyelési módszereivel. A leendő ellenőrök a kiképzés révén részletes ismereteket szereznek az ellenőrzés tárgyát képező iraki tevékenységekről és a kettős alkalmazású technológiákról, berendezésekről és anyagokról. Különös hangsúly van az adott szakterület ellenőrzési tevékenységeivel kapcsolatos biztonsági kérdéseken. A kiképzésnek részét képezik szakmai gyakorlatok is, például kiszállás az adott szakterülethez tartozó létesítményhez.

A *VFTSZ kiképzési rendszerét* a VFE részes államai által felajánlott nemzeti kiképző központok alapján hozták létre. A kiképzés alatt a résztvevők többek között jártasságot és tapasztalatot szereznek: az ellenőrzések tervezése és előkészítése, ellenőrző csoport szervezése, logisztikai támogatás, csoportmozgás és eszközök szállítása, ellenőrzési ismeretek és taktika, hírközlés és adatátvitel, ellenőri jelentések és nem utolsósorban együttműködő készség az ellenőrzött részes állam nemzeti hatóságának szakembereivel és a kísérőkkel.

A kiképzési rendszer három részből áll: alapkiképzés, szakképzés és kiképzés helyszíni vizsgálat végrehajtására.

A *hététhetes alapkiképzés* a következő területeken nyújt ismereteket: *VFE* – maga az egyezmény, számítógépes alkalmazások, *VFTSZ* – a szervezet jövőbeli felépítése, személyes kapcsolatok kialakítása, információgyűjtés, adatkezelés és adatbiztonság, *vegyi fegyverek* – mérgező harcanyagok tulajdonságai, detektálás, mintavétel, analitika, egyéni védelem, mentesítés, megsemmisítés stb., *vegyiipar* – gyártási folyamatok, kereskedelem stb.; *ellenőrzések* – az ellenőrzési eljárás megismerése, rendkívüli ellenőrzések, biztonság, hírközlés, az ellenőrzések tervezése és szervezése, valamint *kiszállások* – az ellenőrzött helyszínek típusai, több célra használható vegyi üzemek, megsemmisítő létesítmények és katonai hadianyag-tároló raktárak.

A *10 hétig tartó második részben* szakosítottan folyik a kiképzés. Más-más kurzusokon vesznek részt a lőszerszakértők, az analitikai vegyészek, a gyártástechnológusok stb. A szakképzés célja az ismeretek finomítása, tökéletesítése az adott szakterületen.

A *harmadik fázis célja* annak biztosítása, hogy a jövőbeli ellenőrző csoportok képesek legyenek kapott feladataik végrehajtására. A kiképzés három hete alatt a résztvevők megismerkednek a helyszíni vizsgálatok előtt, alatt és után végzendő tennivalókkal, ahová olyan tevékenységek is beletartoznak például, mint a különböző jelentések és dokumentumok ellenőrzése, mintavételezés, helyszínen végzett analízis vagy szabálytalanságok megtárgyalása és megoldása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. 1975. évi 11. törvényerejű rendelet a bakteriológiai (biológiai) és toxin-fegyverek kifejlesztésének, előállításának és tárolásának megtiltásáról és e fegyverek megsemmisítéséről szóló, az Egyesült Nemzetek Szervezete XXVI. ülészakán, 1971. december 10-én elfogadott egyezmény kihirdetéséről
2. 1997. évi CIV. törvény a vegyi fegyverek kifejlesztésének, gyártásának, felhalmozásának és használatának tilalmáról, valamint megsemmisítéséről szóló egyezmény kihirdetéséről
3. 2105/1995. (IV. 19.) Korm. határozat az Atomsorompó-szerződésben részes államok értekezletéről
4. Tóth T.: Verification of the Biological and Toxin Weapons Convention. Előadás. NATO Advanced Studies Institute, Budapest, 1997
5. Pearson G. S.: The Protocol to the Biological Weapons Convention Is Within Reach. Arms Control Today, June 2000.
6. Solymárné Sz. A.: A vegyi fegyverek kifejlesztésének, gyártásának, felhalmozásának és használatának tilalmáról, valamint megsemmisítéséről szóló egyezmény és az egyezmény betartásának ellenőrzése; tanulmány, 1997. 7. Technical evaluation of selected scientific methods for the verification of chemical disarmament, The Ministry for Foreign Affairs of Finland, Helsinki, 1984
8. The Problem of Chemical and Biological Warfare, SIPRI, Stockholm, 1971
9. United Nations Security Council Resolution, No 1284. (1999. 12. 17.)
10. Castulik P., et al.: The general training scheme for preparation of inspectors for the OPCW.; Stockholm, 1995

Solymosi József

A meddő urán hasznosításának katonai-műszaki áttekintése

Ez a rövid cikk nem több, mint a Hadtudomány folyóirat főszerkesztőjének megtisztelő felkérésére összeállított, előzetes, ismeretterjesztő jellegű irodalmi áttekintés a címben jelölt témakörben; nem több, mint amit minden hadtudornak illik tudnia napjainkban ahhoz, hogy az úgynevezett „Balkán-szindróma” kapcsán híres-hírhedtté vált szegényített (máskor gyengített, depletált) urán (angolul: depleted uranium) – mint látni fogjuk, valójában meddő urán – katonai és civil(!) alkalmazásáról, ténylegesen a meddő újrahasznosításáról a szakértő felelősségével helytállóan tudjon elsődlegesen állást foglalni, a kívülről jogosan felvetődő nagyszámú kérdésre érdemi és műszakilag megalapozott választ adni; nem több, mint katonai-műszaki áttekintés, hiszen a kérdés egészségügyi vonatkozásainak taglalása mindenképpen és kizárólag az orvostudomány szakavatott tudósától várható el; nem több, mint előzetes áttekintés, mert az érdemi vizsgálatok lezárását követően mindenképpen közzé kell tenni azok konkrét eredményeit és levonni a következtetéseket, megtenni a szükséges megelőző intézkedéseket. Amennyivel több, az a szerző néhány olyan, egyéni következtetése, amelyeket az adott példa kapcsán fontosnak tart további közös gondolkodás tárgyává tenni – az ilyen és ehhez hasonló esetek elkerülése, vagy legalábbis azok felkészült fogadása és kezelése érdekében. Hangsúlyozom, egyéni következtetések, amelyek nem képviselnek semminemű hivatalos álláspontot, amelyekért egyedül és kizárólag a szerző egy személyben vállalja a teljes felelősséget.

Először 2000 decemberében röppent fel a hír, hogy a Balkánon békefenntartó szolgálatot teljesítő olasz katonák közül többen is elhunytak leukémiában. Felmerült az a feltételezés, hogy az úgynevezett „Balkán-szindróma” kiváltó okát netán a NATO által alkalmazott, szegényített urántartalmú lövedékekben kellene keresni.

A NATO COMEDS állásfoglalása

A Koszovóban 1999-ben alkalmazott, szegényített urántartalmú lövedékek bevetési helyeit mutatja az ábrán az ENSZ Környezetvédelmi Programirodájának térképe. A NATO honlapján 2001. január 24-én ennél jóval részletesebb térképet tettek közzé a Boszniában, ill. Koszovóban használt lövedékekről, amelyet az olvasó megtalál a web felületen (www.nato.int/kosovo/010110gu.htm).

A NATO legfelső egészségügyi tanácsadó és munkaszervezete, az egészségügyi csoportfőnökök tanácsa, az ún. COMEDS január 15-én ülésezett, amelyen hazánkat dr. Svéd László orvos vezérőrnagy, egészségügyi csoportfőnök képviselte. Az alábbi

*A Koszovóban 1999-ben alkalmazott,
szegényített urántartalmú lövedékek azonosított – ●-el jelölt – bevetési helyei*

rövid összefoglalót dr. Fűrész József orvos ezredes, a HM Egészségvédelmi Intézet igazgatója, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem magántanára tollából idézem a Magyar Netlap alapján.

„A tanácskozás állásfoglalásának lényege a következő: orvosilag nem lehet használni a Balkán-szindróma kifejezést mivel a szindróma egy adott betegség tüneteinek együttesét jelenti – ez nagyon fontos momentum. Lehet a Balkánon szolgálatot teljesítő katonák tüneteiről, betegségeiről beszélni, de tudománytalan a Balkán-szindróma kifejezés, ezért a továbbiakban a COMEDS kérte ennek a kerülését. A tanács állást foglalt, hogy nincs összefüggés a NATO által a balkáni területeken alkalmazott – depletált

urániumot tartalmazó – fegyverek és a megbetegedések között. Az egyes küldöttek az értekezlet előtt összevetették a Balkánon szolgálatot teljesítők megbetegedési és halálozási mutatóit, a nem balkáni szolgálatot teljesítőket, illetve a civil lakosság korcsoportos hasonló adataival. Ezek alapján számos ország – köztük mi is – bizonyítani tudtuk, hogy a kiküldött állományban nincs emelkedés az ilyen jellegű megbetegedések számában. A NATO kötelezte a tagországokat, hogy májusra dolgozzák ki a végleges adatokat, és a következő tanácsülésen terjesszék be. Ennek értelmében azok az országok, amelyeknek valamilyen oknál fogva még nem volt lehetőségük a megfelelő adatokat biztosítani, addigra pótolják a hiányzó adatokat. Ha figyelembe vesszük, hogy a NATO eddig több mint 570 ezer főt küldött a Balkánra, így egyértelműen statisztikailag bizonyítható lesz, hogy ezek a sporadikus megbetegedések a depletált uránnal, illetve a kiküldetéssel kapcsolatosak-e vagy sem. A találkozó összes résztvevője kijelentette, és írásba is foglalták, hogy semmit nem kívánnak a szőnyeg alá söpörni, tudományos alapon, civil és katonai szakértők bevonásával kívánják az ügyet kivizsgálni, és bármilyen eredmény születik majd, azt nyilvánosságra hozzák.

Azt is kijelentették, hogy a már eddig megfigyelt betegségeknél is igyekeznek kideríteni a potenciális okokat. Nem lesz könnyű, mert a Balkántól függetlenül is megjelenő leukémia okát borzasztóan nehéz megmondani, de a NATO vizsgálatot indít azoknak, a katonák életét és egészségét befolyásoló tényezőknek az összegyűjtésére és pontos meghatározására, amelyek akár jelenleg, akár hosszú távon befolyást gyakorolhatnak az egészségre. Ezt elindították és elkötelezték magukat a folytatásra...” „...Az MH Egészségügyi szolgálata, az MH Vegyvédelmi Technikai Szolgálatfőnökség, a Központi Fizikai Kutatóintézet, az Országos Sugárbiológiai és Sugáregészségügyi Kutatóintézet, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Vegyi és Környezetbiztonsági Tanszék, illetve a Védelem-egészségügyi Tanszék, az Országos Közegészségügyi Központ és a Semmelweis Egyetem Munka- és Környezet-egészségtani Intézet képviselőinek bevonásával létrejött szakértői testület 2001. január 19-én megtárgyalta az előzményeket, és egyetértve kialakította és megerősítette a tervezett hazai vizsgálati és cselekvési programot.”

Az előzményeket követően tekintsük át a vonatkozó műszaki szakirodalom rövid összefoglalóját!

Mit kell tudni az uránról?

Az urán a természetben nagy mennyiségben található nehézfém, gyakoribb például a higanynál, az ezüstnél, az aranynál. A talaj átlagos urántartalma 3–5 gramm/tonna.

Az urán (angolul: uranium) rendszáma: 92.

A természetes urán (ásvány) izotóp-összetétele:

Urán-238 (^{238}U) – 99,2836%

Urán-235 (^{235}U) – 0,7110%

Urán-234 (^{234}U) – 0,0054%.

Mindhárom izotóp azonos kémiai tulajdonságokkal bír, az eltérő tömegszámuk az atommagban a 92 proton mellett lévő különböző számú neutronok miatt van. Ezek száma növekvő sorrendben: 142, mint a rendszám és a tömegszám különbsége (azaz $234-92=142$), 143 és 146.

A természetes és a meddő urán nukleáris adatai

Izotóp	Felezési idő (év)	Az α -részecske energiája, MeV (%)	Izotóp arány (%)	Aktivitás (mBq/ μ gU)	Aktivitási arány $^{234}\text{U}/^{238}\text{U}$	Akt. arány $^{235}\text{U}/^{238}\text{U}$
Természetes					1,00	0,048
^{238}U	$4,468 \times 10^9$	4,147 (23)	99,2745	12,40		
		4,196 (77)				
^{234}U	$2,450 \times 10^5$	4,724 (28)	0,0055	12,40		
		4,776 (72)				
^{235}U	$7,037 \times 10^8$	4,364 (11)	0,7200	0,60		
		4,395 (55)				
Összes				25,40		
Meddő					0,18	0,013
^{238}U	$4,468 \times 10^9$	4,147 (23)	99,8000	12,40		
		4,196 (77)				
^{234}U	$2,454 \times 10^5$	4,7024 (28)	0,0010	2,26		
		4,776 (72)				
^{235}U	$7,037 \times 10^8$	4,364 (11)	0,2000	0,16		
		4,395 (55)				
Összes				14,80		

A természetes urán összes fenti izotópja radioaktív. Ezek nukleáris adatait az 1. táblázat tartalmazza [1].

Az urán jelentőségét az atommagjában rejlő nukleáris energiának köszönheti. Az urán 235-ös izotópja termikus (lassú) neutronok hatására – megfelelő fizikai környezet megteremtése estén – két közepes rendszámú elemre hasad (ez az ún. maghasadás), miközben 2–3 neutron és a tömegdefektus eredményeként jelentős energia szabadul fel. A szabályozott láncreakcióval felszabaduló energiát hasznosítják az atomerőművekben villamos energia termelésére, míg a nem szabályozott, az ún. pillanatbomlás az atombomba hatóenergiáját szolgáltatja. Mivel azonban primer módon, viszonylag egyszerűen csak az urán-235 izotóp képes maghasadásra, ezért nyilvánvaló, hogy ipari eljárással ezt kell feldúsítani a természetes uránból az urán „fűtőelem” céljára.

Az urán életrajza [2]

Uránbányászat: a természetes összetételű urán izotópokat a fenti arányban tartalmazó uránércet a bányászatban szokásos mélyműveléssel vagy külszíni fejtéssel termelik ki. (Hazánkban a Mecsekben, Kővágószőlősen 1997-ig bányásztak uránt mélyműveléssel.)

A sárga por (angolul: yellow cake) előállítása: a kibányászott urántartalmú kőzetet speciális malmokban porrá őrlik, majd kénsavban feloldják, hogy kinyerhessék belő-

le az uránt. Előbb leszűrik a kőzet anyagát, majd az oldatból urán-oxid (U_3O_8) formájában kicsapatják az uránt. Ez a sárgás színű por (a szakzsargonban: sárga por, amit pogácsákká sajtolnak. (Itt zárult a hazai technológia Kővágószőlősen.)

Konverzió: az urán átalakítása gáz halmazállapotú vegyületté, *uránium-hexafluoriddá* (UF_6) (beceneve: „hex” – németül (Hexe) – boszorkány). Ez technológiai szempontból meglehetősen kellemetlen anyag (mérgező és korrozív, reakcióba lép a vízzel és a technológiai rendszer mikroszennyezőivel), ám a további feldolgozás, az izotópdúsítás szempontjából van egy felbecsülhetetlen előnye, hogy a fluornak mint kémiai elemnek csupán egyetlen izotópja létezik a természetben, a 19-es tömegszámú. Ezért vele és általa teremthető meg az a kedvező technológiai feltétel, amely elengedhetetlen a ma ismert és alkalmazott izotópdúsítási eljárásokhoz, nevezetesen, hogy az uránium-hexafluorid gáz molekulatömege kizárólag a molekulában lévő uránatom tömegétől függ. Ennek megfelelően a hex csupán kétféle molekula keveréke: az urán-235 izotóppal a moláris tömege: 349 g/mol ($^{235}\text{U} + 6 \times ^{19}\text{F} \equiv 349$), valamint az urán-238 izotóppal 352 g/mol ($^{238}\text{U} + 6 \times ^{19}\text{F} \equiv 352$).

Izotópdúsítás: a 235-ös uránatomok részarányának növelésére szolgál a 238-as „rovására”. Az izotópdúsítás eredménye a ^{235}U tartalom megnövekedése a természetes 0,71%-ról:

- atomerőművek céljára: (2–4)%-ra,
- haditechnikai célra: (10–90)%-ra.

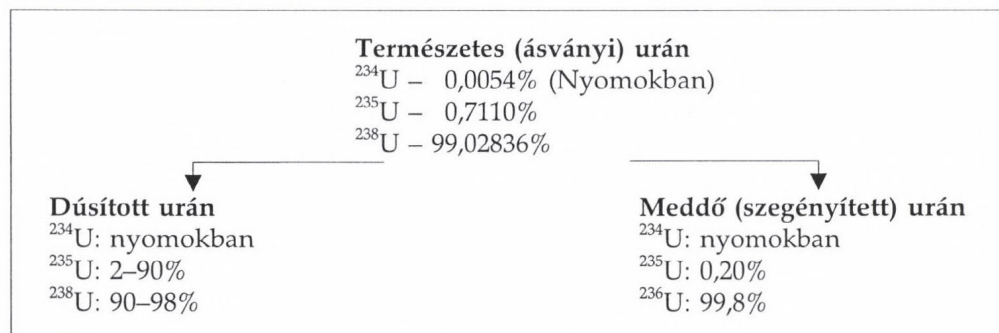
Az izotópdúsítás mellékterméke a visszamaradt meddő (szegényített, „gyengített”) urán (depleted uranium), amely mintegy 0,2% ^{235}U és 99,8% ^{238}U tartalommal bír.

Izotópdúsítási eljárások:

- gázdiffúziós és
- gázcentrifugás.

Mindkettő az uránium-hexafluorid molekulában lévő urániumizotópok eltérő tömegszámát, azaz a tömegkülönbséget használja ki. Mivel azonban a relatíve alacsony, 0,86%-os tömegkülönbség miatt az elválasztás hatásfoka egy lépcsőben meglehetősen alacsony, ezért több egységet kaszkárendszerben kapcsolnak egymás után.

Fűtőelemgyártás: a szükséges mértékben feldúsított uránt tartalmazó urán-hexafluoridot sorozatos oxidációs lépések útján *urán-dioxiddá* alakítják, amit egy szinterezésnek hívott porkohászati eljárással pasztillákká préselnek. Ezeket a pasztillákat üzemanyagpálcákba töltik, a pálcákat pedig kazettákba szerelik.

Hasznosítás az atomerőműben: a fűtőelemkötegekből épül fel a reaktor aktív zónája, az a néhány köbméternyi térrész, ahol a láncreakció zajlik. A maghasadáskor felszabaduló energia nagyrészt hővé alakul. Ennek a hőnek egy részét alakítja át az atomerőmű villamos energiává. A fűtőelem néhány (3–4) év alatt „kiég”: hasadóanyag-tartalma lecsökken, és felszaporodnak benne a különböző magreakciók során keletkező hasadási termékek és transzurán magok. Ezért meghatározott időnként „át kell rakni” a zónát: ilyenkor veszik ki a kiégett, és teszik be a friss üzemanyagot.

Reprocessálás: a legalább 5 évet pihent fűtőelemkötegeket feldarabolják és salétromsavban feloldják. Az oldathoz egy TBP (tributil-foszfát) nevű extrahálószeret kevernek (valamilyen szerves oldószerben, pl. kerozinban feloldva). A TBP-molekula magához köti az urán- és a plutóniumatomokat. A szerves oldat sűrűsége kisebb, mint a salétromsavasé, ezért a keverés abbahagyása után magától elkülönül és szétválaszthatóvá válik a két (a savas és a TBP-s) fázis. Az elválasztott, hasadóanyagot tartalmazó részt a további lépésekben UO_2 -dá és PuO_2 -dá alakítják, a keverékből a már ismertetett módon új fűtőelem gyártható (ez a MOX, Mixed-Oxid fuel, vagyis kevert oxid üzemanyag).

Hulladékkezelés: A reprocessálás során keletkező, nagy aktivitású hulladékot a végleges elhelyezéshez át kell alakítani, amelyre a legelterjedtebb eljárás az üvegesítés. A hulladékot először kiizzítják, majd a keletkező port szilícium- és egyéb oxidokkal keverik össze, ami nagy hőmérsékleten üveggé alakul. Az üvegnek sok előnye van: hőálló, jól tűri a sugárzást, és nem oldódik; biztonságosan magába zárja a radionuklidokat. Ez az üveg már betölthető a hulladékot befogadó hordókba, a hordók pedig elszállíthatók a végleges hulladéktárolókba.

Mi a meddő vagy szegényített urán?

Az USA Nukleáris Felügyelő Bizottsága (Nuclear Regulatory Commission – NRC) definíciója szerint [3] a „depleted uranium” olyan urán, amelyben a ^{235}U tömege 0,711% alatt van.

Az USA Védelmi Minisztériuma által kiadott katonai specifikáció szerint [3] az ^{235}U tartalomnak kevesebbnek kell lennie 0,3%-nál, de a gyakorlatban a mintegy 0,2%-os „depleted uranium” használatos katonai célokra. Az USA Energia Hivatala az Öböl-háború után készített jelentést a szegényített uránról (a továbbiakban: DU) amit páncéllemezekben használnak (a nehéz harckocsikon találhatók meg, mint például az Abrams) melyek nyomokban tartalmaznak transzurán elemeket (neptúnium, plutónium, és amerícium) és hasadási termékeket is (technécium 99). A DU-t használják lőszeralkotóanyagaként is. A katonai szakszolgálatok tesztelték a DU lőszereket és részegységeit. A páncéllemezek megerősítésére szolgáló anyag tesztelése során talált transzuránok és bomlástermékek szintje minimális mennyiségű (piko Ci/g tartományú) és kevesebb mint 1% növekedést okoz a belső dózis-terhelésben. Ezek az eredmények azt jelzik, hogy a DU elleni személyi védelemre kifejlesztett eszközök elegendőek a transzuránok és bomlástermékek nyomnyi mennyiségei ellen is.

A magyar szóhasználatról: Izotópdúsítónk nem lévén, az angol és az orosz szakirodalomból átvett fogalomról van szó – angolul: depleted uranium, oroszul: обеднонний уран. Az értelmezés teljesen egyértelmű fenti tisztázását követően kimond-

hatjuk, hogy ennek mindenben megfelel a szaknyelvben elterjedt „szegényített” jelző, ám a meddő ugyanúgy lefedi a fogalom tartalmát. Lényeges, hogy magával a fogalommal legyünk tisztában és ugyanazt értsük alatta. Ne keverjük egymással, ne ferdítsük el. Bizonyos vagyok benne, hogy az egyre gyakoribb hazai használata miatt hamarosan kialakul a végleges magyar változat. (Az angol depleted magyarítása „depletált”-ra jól összecseng az angollal, ám nem annyira a magyarral.)

A meddő (szegényített) urán újrahasonosítása

Itt a katonai és a civil (!) alkalmazásokat vesszük sorra, azaz a felhasználást, hasznosítást, ha a meddőből indulunk ki, akkor az újrahasonosítást.

Meddő urán nagy mennyiségben gyűlt fel az atomreaktorok, illetve az atomfegyverek gyártásának melléktermékeként. Az Amerikai Egyesült Államokban az 1970-es években felismerték, hogy ezt katonai célokra lehet alkalmazni, egyrészt mint nagy rendszámú elemet sugárzásárnyékoló falakként az ólomárnyékolás helyett. Az ólom sűrűsége ugyanis $11,3 \text{ kg/dm}^3$, ezzel szemben az urániumé $19,1 \text{ kg/dm}^3$. Tehát a sűrűsége mintegy két és félszerese az acélénak és majd kétszerese az óloménak. Egyrészt a nehézfém sűrűsége, másrészt az urán rendkívül jó ötvöző-képessége adta azt az ötletet, hogy katonai alkalmazásra kiválóan alkalmasnak bizonyulhat, 2% molibdénnel vagy 0,75% titánnal ötvözve rendkívül kemény ötvözetet alkot. A páncéltörő lövedékek magvaként használva azonos térfogatba az acélhoz képest mintegy két és félszeres tömeget lehet úgymond „belepréselni”, és ennek megfelelően a kinetikus energiája is két és félszerese lehet. Ez azt jelenti, hogy azonos űrméret és kaliber esetén jóval nagyobb energiát tud magával vinni, és nagy sebességgel becsapódva a páncélosok testébe szinte megolvasztja a páncélzat homlokfelületét, úgymond mint kés a vajon megy át. A harckocsik, például az Abrams tank lövegei 120 mm-es, a harckocsielhárító, közismerten az A10-es „Varacsos Disznó” elnevezésű repülőgépek gépágyúí pedig 30 mm-es űrméretű urántartalmú, páncéltörő lövedéket használnak. Tehát a katonai alkalmazás elsődleges és fő területe a páncélelhárító lövedékek. Ugyanakkor az USA hadseregében a páncélosok homlokfelületének bevonására is alkalmazzák, éppen a hasonló lövedékek elleni védelem erősítése céljából. A szegényített urán eredményesen használható továbbá sugárgyengítésre is az elterjedten alkalmazott ólomárnyékolás helyett. Az atomháborúra is felkészülve – a páncélosoknál az „alváz” sugárelnyelő, gyengítő hatásának a megsokszorozására is kiválóan alkalmasnak bizonyult.

Konkrét katonai felhasználások [3]

A szegényített urániumot az USA szárazföldi erőinél jelenleg a 25 mm-es BUSH-MASTER gépágyú (M2/3 BRADLEY harcjármű), a 105 mm-es löveg (M1 és M60 sorozatú harckocsik) és a 120 mm-es löveg (M1A1 és M1A2 ABRAMS harckocsi) lőszer-einek alkotóelemeként használják. Az M1A1 (HA), a normál M1A1 nehézpáncélatú változata szintén tartalmaz szegényített uránium rétegeket a páncélzatában a védőképesség megerősítése érdekében. A tengerészgyalogság használ szegényített urán tartalmú (DU) harckocsilőszert a saját M1-sorozatú tankjaihoz és 25 mm-es DU lő-

szert a GAU–12 Gatling típusú gépágyúkhöz az AV–8 Harrierjein. A szárazföldi erők kis mennyiségű szegényített urániumot használnak epoxi-katalizátorként kétféle típusú gyalogsági aknavetőlőszerben: az M86 „Pursuit Deterrent Munition”-ben és az „Area Denial Artillery Munition”-ben (zárótűzhöz használt területlefedő). A légierő a 30mm DU lőszerben használja a GAU–8 Gatling típusú gépágyúkhöz az A–10-esein. Igen korlátozott számban valósították meg, de az F–16-os átalakítható A–16-ossá („A” azt jelenti: „Csapásmérő”) egy GPU3O gépágyúkonzol felszerelésével a légi közelharc támogatására. Az A–16 GPU3O gépágyúja képes 30 mm-es DU lövedékek kilövésére. Ezt a géptípust az Öböl-háború során csak a New Yorki Légi Nemzeti Gárda 174. Harcászati Vadászpilóta Ezrede használta, és csak egy bevetésen repültek, 1991. február 26-án, mintegy 1000 darab 30 mm-es DU lőszerrel kilőve. A 20 mm-es DU lőszer a haditengerészet fejlesztette ki hajófedélzeti PHALANX léghárító rendszere (CIWS) számára, amely még ma is rendszerben van, habár az 1990-es pénzügyi évtől kezdve a haditengerészet már csak wolfram-tartalmú lövedékeket gyártatott CIWS-ei számára. A 20 mm-es DU lövedékeket addig fogják használni, amíg a meglévő készletek kimerülnek [4, 5, 6].

A katonai „hasznosítás” felsorolásakor nem feledkezhetünk meg továbbá az urán klasszikus alkalmazásáról, azaz az atombombáról sem.

Ismeretes, hogy az egyfázisú atombomba töltete a ^{235}U vagy a ^{239}Pu . Éppen ehhez kell lehetőleg 90%-ra dúsítani az uránt.

A kétfázisú vagy hidrogénbombában a nehézmagok hasadása (fissió) során létrejövő magas hőmérséklet és neutronfluxus (azaz a plazma!) hatására végbemegy a könnyűmagok egyesülése (fúziója). Eközben ugyancsak energia és már nem lassú, hanem 14 megaelektronvolt (MeV) energiájú gyors neutronok keletkeznek. Ez meg éppen az urán 238-as tömegszámú izotópjának a maghasadási neutron-küszöbenergiája.

Tehát amikor a hetvenes években beindult szegényített urán (újra)hasznosításról beszélünk, ne feledkezzünk meg arról, hogy a katonai alkalmazás – szerencsére csak a „készletgazdálkodás” szintjén – már 1954-ben megkezdődött, amikor megalkották a háromfázisú atombombát.

A meddő urán civil hasznosítása

A szegényített urániumot számos célra használják még:

- ballaszt és ellensúlyok;
- repülőgépek egyensúly-ellenőrző rendszerei (civil és katonai);
- repülőgépek kiegyenlítő és rezgéscsillapító berendezései (civil és katonai);
- gépezetek ballasztja és ellensúlyai;
- girorotorok és más elektromechanikai ellensúlyok;
- neutrondetektorok;
- sugárzásmérés és árnyékolás a gyógyászatban és az iparban;
- konténerárnyékolás radio-gyógyszerkészítmények, radioizotópok és kiégett atomerőművi fűtőelemrudak szállítása számára;
- kémiai katalizátorok;
- pigmentanyagok;
- röntgen-csővek.

Az urán sugárhatása és kémiai toxicitása

Sugárhatás: az 1. táblázat adatai arról tanúskodnak, hogy míg a természetes urán összaktivitása 25,40 mBq/ μ gU, addig a meddő uráné mindössze 14,80. Ezzel együtt az utóbbi sugárhatása is mindössze közel 60%-a a természetes uránénak.

Kémiai toxikusság: a nehézfémekre jellemző, magas érték (lásd pl. ólom, higany stb.).

Külső sugárterhelést okozhat az urán lágy gammasugárzása. Belégzéssel vagy más módon (vízzel, élelmiszerrel) a szervezetbe kerülő urán α -, illetve β -sugárzása károsíthatja a szervezetet.

A 2. táblázatban közöljük az USA M60A3 és M1 harckocsijaiban a kezelőszemélyzet elhelyezkedési pontjain mért dózisteljesítményeket [3].

A belső sugárterhelésre hasonló értékelést lehet elvégezni. Ám ez és a kémiai toxicitás kifejezetten orvosbiológiai kérdés, ezért azzal itt nem foglalkozunk.

Mennyi a világ feldolgozott uránkészlete?

1998-ban az USA Energia Hivatala 734 000 tonna uránium-hexafluorid készletről adott számot [6]. Ennek kétharmada, mintegy 500 000 tonna szegényített (meddő) urán volt, míg a fennmaradó rész fluorin. Más államok a dúsított uránfelhalmozásukat nem publikálják. Ám így is nyilvánvaló, hogy az arányosan nő a Földön évente bányászott urán arányában. A világon 1995-ben és 1996-ban egyaránt 35 000 tonna uránércet bányásztak. Ebből kiindulva kiszámítható, hogy a feldolgozás során keletkezett meddő (szegényített) urán mennyisége a Földön évente mintegy 30 000 tonnával nő.

Mennyi uránt lőttek ki Irakban és a Balkánon?

Irakban az USA és Nagy-Britannia hadseregei összesen mintegy 300 tonna szegényített uránt tartalmazó lövedéket használtak fel [7]. A NATO által Koszovóban felhasznált lövedékek urántartalma mintegy 10 tonnára tehető. Egybevetve a bányászati adatokkal, ez kb. a világon négy nap alatt kitermelt urán mennyiségének felel meg.

Vegyifegyver? Betiltják?

Nem vegyifegyver, mert a mérgező hatása nem számottevő és nem azért használják. Ugyanakkor pl. a belső égésű motorok kipufogó gázai szinte folyamatosan juttatják a légkörbe az ugyancsak toxikus nehézfémet, az ólmot jóval nagyobb mennyiségben.

Nem fogják nemzetközi egyezményrel betiltani, mert nem vegyifegyver és a világ szinten valamennyi iparilag fejlett államának hadseregében rendszerbe állították.

Következtetések – tennivalók

A részletes vizsgálatokat követően nyilván részletes értékelésre is sor kerül majd, ahol meghatározzák(-zuk) az adott helyzetből fakadó teendőket. Ám az eset kapcsán – meg a korábbi esetek kapcsán is – megfontolásra érdemes néhány általános, fontos és elodázhatatlan tennivaló, amelyet ezennel megkockáztatok saját kútfőből közreadni. Teszem ezt azért így hamar, mert egyes teendőinket nem árt minél előbb elkezdeni.

1. A biztonságos életfeltételek fenntartása érdekében integrált környezetbiztonsági szemléletet kell kialakítani és elterjeszteni, amely egységesen magában foglalja a környezetvédelmi és a katasztrófavédelmi feladatokat egyaránt.

Az M60A3 típusú harckocsinál mért dózisteljesítmény-értékek [3]

Dózismérő helyzete	Dózisteljesítmény (mRem/h)
<i>Személyzet</i>	
<i>Harckocsivezető</i>	
fej	0,15
törzs	0,18
bal láb	0,21
átlag (beleértve a lábat is)	0,18
<i>Töltőkezelő</i>	
fej	0,09
törzs	0,13
ágyék	0,18
átlag	0,04
<i>Tüzér</i>	0,04
<i>Parancsnok</i>	
fej	0,03
mellkas	0,04
ágyék	0,04
átlag	0,04
<i>Harckocsi részei</i>	
Kormányoszlop	0,19
Parancsnok mögötti válaszfal	0,05
3-szintre tornyozott löszér a földön tetején elöl	0,33 0,14
Csomagolatlan löszerek között	1,99
Harckocsivezető búvónyílásának fedele	0,11
Hátsó futómű a tetőpáncél alatt	0,12

Az M1 típusú harckocsinál mért dózisteljesítmény-értékek

Dózismérő helyzete	Dózisteljesítmény (mRem/h)
<i>Személyzet</i>	
<i>Harckocsi-vezető</i>	
fej	0,15
hát	0,05
ágyék	0,12
átlag	0,11
<i>Töltőkezelő</i>	
fej	0,01
hát	0,01
átlag	0,01
<i>Tüzér</i>	
test	0,01
<i>Parancsnok</i>	
fej	0,01
test	0,01
<i>A harckocsi részei</i>	
Kormányoszlop	0,19
3-szintre tornyozott löszér a földön	0,47
A készenléti dobozok között	0,00
A tetőpáncél tetején	0,30
A tetőpáncél hátsó végén	0,09
A tetőpáncél alsó felén, a vezető felett	0,31
Felhágó	0,01

- Növelni kell a tisztek, tiszthelyettesek, de az egész lakosság természettudományos és egészségügyi képzettségét.
- Meg kell teremteni a világszínvonalú kutatás személyi és tárgyi feltételeit az oktatási és kutatóintézményekben, mindenekelőtt a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen.
- Célszerű növelni egyes szolgálati ágak, különösen az egészségügyi szolgálat és az ABV védelem technikai színvonalát és ellátottságát.

5. Szorosabb együttműködésre kell törekedni a civil szféra felsőoktatási és szakmai-tudományos intézményeivel, az iparral – amelyekkel adott esetben „háttérintézményként” (háttérlabor stb.) is számolhatunk.
6. A média és lakosság szakszerű tájékoztatása érdekében célszerűnek tartom egy nyilvános honlap létesítését és folyamatos aktualizálását a várhatóan előforduló környezetbiztonsági, azaz környezetvédelmi és a katasztrófavédelmi események nyilvános kezelésére.

Nem sorolom tovább, bár lehetne. Részletes indoklásra sem adódik lehetőségem e helyütt a cikk korlátozott terjedelme miatt. Csupán az első két pontra hadd térjek ki röviden, a többire majd később.

Epilógus gyanánt

ad. 1. Csernobil előtt mi, katonák az atomháborúban várhatóan kialakuló 1000 röntgenes sugárszintek (ma 10 sievert/óra ez az érték) kialakulására, mérésére és leküzdésére készültünk [7, 8]. Az akkori események világossá tették, hogy a természetes háttér-sugárzási szintet kell mérni és az azt szignifikánsan meghaladó értékeknél már intézkedési kötelezettségek léphetnek fel. A katonai sugárvédelemben teljes eszköz- és szemléletmód-változásra volt szükség, amit el is végeztünk [9]. Miért? Mert a statisztikai valószínűség szerint messze nem várt esemény megmutatta korábbi elképzelésünk tarthatatlanságát.

Jómagam sugárvédelmi szakértőként két alkalommal is jártam a sérült atomerőművi blokkban, hogy kipróbáljam az új fejlesztésű műszerünket a gyakorlatban. Már akkor és ott sem annyira a sugárszint (dózisteljesítmény) mérésére, sokkalta inkább a gammasugárzók izotópszелеktív mérésére volt igény, a szennyező izotópok által képviselt veszély mértékének reális értékeléséhez.

A sugárvédelmi „rendszer-váltás” – sajnos – nem lett általános érvényű a hazai környezet- és katasztrófavédelemben. Pedig a mostani, az urán esete is napnál világosabban mutatja a „fixa ideám” helytállóságát, hogy a (katonai) környezetbiztonság, a katasztrófák elleni védekezés a környezetvédelem szintjén kezdődik; a kettő egységes kezelése, a veszély mielőbbi felismerése és megelőzése, az egységes környezetbiztonsági szemlélet és rendszer kialakítása és működtetése jelenti a megoldást a katasztrófák hatékony megelőzésére és elkerülésére.

ad. 2. Az oktatás, a képzettség jelentőségére álljon itt a japán példa az atomenergia lakossági kezeléséről és elfogadottságáról. A japán példa, ahol majd mindenkinek a családjában előfordult Hirosima és Nagaszaki fölötti atombomba robbantásából származó halálos eset vagy egészségkárosodás. Ugyanakkor a földkerekségen mégis Japánban a legelterjedtebb az atomerőművek alkalmazása, amit a következőkkel magyaráznak.

Egyrészt gazdasági oka van, mert a japán szigeteken nem lehet akkora szén vagy fosszilis tüzelőanyag-készleteket felhalmozni energiatermelésre, mint az uránból. A világpiacon kedvező időszakokban és áron akár öt-hat évre előre meg tudják vásárolni az uránkészletet.

Másik oka a japán technológiai csoda idézőjelben, de valós értelemben is. Atomerőműveink a mi kiváló japán technikánkkal készültek, itt nem fordulhat elő meghibásodás, de ha mégis, akkor ki tudjuk javítani – mondják. Nem kevésbé fontos a mé-

diastratégiájuk. Még a legkisebb üzemzavar előfordulását is mindig nyilvánosan kezeli, nincsen titkolózás, és ez növeli a bizalmat.

És ami talán nem kevésbé fontos, az oktatás. Hirosima és Nagaszaki esetére visszaulva, a lakosság széles körű, magas fokú tájékozottsága, felvilágosítása és felvilágosultsága ebben a kérdésben. Mert szinte kénytelenek voltak – nemcsak az elhunytak miatt, hanem az életben maradtak érdekében – a rokonok, a hozzátartozók, az ismerősök elsajátítani a sugárvédelmi ismereteket ahhoz, hogy *reálisan tudják értékelni a veszély mértékét*, ami netán az ő családjukban is az utódokra leselkedhet. A dozimetriai, sugárvédelmi felvilágosultságuk erősen hozzájárult ahhoz, hogy a japánok elfogadják az atomerőműveket.

Azt mondhatjuk tehát, hogy pontosan azok a tényezők kelthetik a legnagyobb pánikot, amelyek a szegényes tájékoztatásból és sajnos a lakosságnak ez irányú alacsony hozzáértéséből származhatnak?

Igen, valóban, de nyilvánvaló, hogy senkit nem lehet arra kötelezni, hogy az atomfizikát teljes mélységében megismerje, ezért a tájékoztatók felelőssége, hogy a kockázat mértékét igyekezzenek reálisan feltárni és arról nyíltan számot adni. A médiától sem várható el az, hogy járatosak legyenek az atomfizikában. Az várható el, hogy szakemberhez forduljanak és kérdezzenek. A szakember felelőssége, hogy a kockázat ismeretében reális értékítéletet alkosson és tájékoztasson. Ilyen esetek előfordulásakor a *kockázat mértékének* megismerése minden embernek a joga. Ha megérti és el is fogadja, elhiszi, mert bizalommal van, annak ismeretében fog dönteni arról, hogy mekkora veszélyt jelenthet számára. És ennek valóban az alapját jelentheti az ismeretanyag, a tudás és a tájékoztatás realitása.

Végezetül ismételten hangsúlyoznom: Egyrészt ez az anyag nem lehetett teljes, csupán rövid áttekintés. Másrészt az egyéni következtetések sem teljesek, és nyilván nem is tökéletesek. Eredményeimben a ZMNE Vegyi és környezetbiztonsági tanszék munkatársaival osztom, az esetleges tévedésért a felelősséget egyedül viselem.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Browne, E., R. B. Firestone, and V. S. Shirley, *Table of Radioactive Isotopes*, New York: John Wiley and Sons, 1986.
2. A Paksi Atomerőmű Rt. honlapja (<http://www.paksiatomeromu.hu/>)
3. US Army Environmental Policy Institute, Health and Environmental Consequences of DU Use in the US Army: Technical Report, Atlanta, GA, 1995.
4. US Army Environmental Policy Institute, Health and Environmental Consequences of Depleted Uranium Use in the US Army: Technical Report, Atlanta, GA: Georgia Institute of Technology, June 1995, p. 26.
5. Lead Sheet #21853, *Interview of 174th Tactical Fighter Wing*, New York Air National Guard, Safety Officer and pilot during Gulf War, February 23., 1999.
6. Letter to the Office of the Special Assistant for Gulf War Illnesses from the Commander, Crane Division, Naval Surface Warfare Center, March 17., 1998, Enclosure 1, p. 1.
7. Solymosi József: A fiatal korú urán hasadási termékek dozimetriai vizsgálata; egyetemi doktori értekezés. Budapesti Műszaki Egyetem, 1974.
8. Solymosi József: Gyors módszerek atomrobbantások radioaktív termékei életkorának meghatározására; kandidátusi értekezés. Budapest, 1982.
9. Solymosi József: Nukleáris környezet-ellenőrző mérőrendszerek; akadémiai doktori értekezés. Budapest, 1992.

Krejgyin, Sz.V.

Globális és regionális nukleáris elrettentés: a rendszer alapelvei és kritériumai*

A globális nukleáris elrettentés fogalma mellett az utóbbi időben megjelent a regionális elrettentés fogalma, amely a nukleáris fegyvereknek mind a globális, mind pedig a regionális stabilitás fenntartásában betöltött szerepével, helyével kapcsolatos új nézeteket tükrözi. A szerző utal arra, hogy a regionális elrettentés kérdései sok tekintetben problematikusak és kidolgozatlanok. A probléma a keletkezés állapotában van, a szubjektív megértés, értelmezés első lépéseinél tartanak. Az alábbi tanulmány – amelynek fordítása a HVK Tudományszervező Osztály katonai kézikönyvtárában megtekinthető – közlésére a benne megfogalmazott elvek és nézetek újszerűsége, az oroszországi álláspontok megismerésének szükségessége, valamint érdemi, tartalmi vita kiprovokálásának szándéka vezette a szerkesztőbizottságot.

A nagyméretű háborúk kirobbanási veszélyének általánosan elismert csökkenése ellenére a jelenlegi katonapolitikai helyzetet a helyi fegyveres konfliktusok kialakulásának fokozott veszélye jellemzi a világ különböző térségeiben. A hangsúlyok regionális szintre eltolódása a világpolitikában jelentős kihatással van az államok s köztük Oroszország katonai doktrínáinak és nukleáris stratégiájának változásaira, amelyben új elem lehet a ...regionális nukleáris elrettentés... fogalma. Lényegében a regionális nukleáris elrettentés nem más, mint egy erőellensúly a regionális stabilitást veszélyeztető alapvető fenyegetésekkel szemben. Így például az Egyesült Államok nemzetbiztonsági koncepciójában az állam regionális érdekei ellen irányuló egyik fő fenyegetést a tömegpusztító fegyverek ellenőrzés nélküli elterjedésének veszélye jelenti, amellyel szemben széles körű politikai és katonai intézkedéskomplexumot terveznek – egészen az atomfegyver alkalmazásával bezárólag.

A regionális nukleáris elrettentés kérdésének aktualitását Oroszország számára a hazai gazdaság és az általános rendeltetésű erők (melyeknek egy nagyméretű agresszió elhárítására szolgáló képességei az utóbbi években jelentősen csökkentek)

* A Vojennaja Müszl (orosz folyóirat) 1999. évi 4. számában megjelent írás rövidített változata, fordította: Tömösváry Zsigmond

válságos állapota és az ebből fakadó, a katonai biztonságot is fenyegető, megnövekedett veszélyforrások diktálják. A globális nukleáris elrettentéssel ellentétben – melynek különböző aspektusait még évtizedekig tanulmányozzuk, s amelynek kutatása során meghatározott hagyományok és tudományos iskolák születtek – a *regionális elrettentés* kérdései, viszonylagos újszerűségük miatt, sok tekintetben problematikusak és kidolgozatlanok. A kérdés jelenlegi helyzetét úgy jellemezhetnénk, hogy az *a probléma objektív keletkezésének állapotában van* és a szubjektív megértés első lépéséig jutottunk el csupán.

Nukleáris startégia: globális és a regionális elrettentés

A regionális nukleáris elrettentés problémájának aktualizálása határozza meg – és belátható időn belül még meg is fogja határozni – a *nukleáris stratégia* és a *nukleáris tervezési rendszer* változásainak alapvető tendenciáit. Többek között ide sorolhatjuk mind a hadászati, mind pedig a harcászati atomfegyver alkalmazásával végrehajtásra kerülő hadműveletek nukleáris tervezése centralizálási szintjének fokozását. Az Egyesült Államokban például létrehozták a *közös nukleáris tervezési szervet*. Feltételezhető, hogy a közös hadászati és harcászati nukleáris tervezésre való áttéréssel egyidejűleg lehetőség nyílik a hadászati atomfegyverek alkalmazására regionális szintű hadműveletekben. Másrészt pedig nem lehet kizárni a harcászati atomfegyver alkalmazását globális méretű hadászati hadműveletek során sem. Másképpen szólva *nem lehet elég pontosan elkülöníteni egymástól a hadászati és a harcászati atomfegyver ... hozzájárulását... a globális és a regionális stabilitás fenntartásához*. A globális nukleáris elrettentés esetében a meghatározó szerep feltétlenül a hadászati rendeltetésű nukleáris erőké marad.

A nukleáris stratégia regionális aspektusait illetően a hadászati nukleáris erők meghatározó szerepének kérdése már nem ennyire egyértelmű. A hadászati atomeszközök életképességének fenntartását egyre bonyolultabb biztosítani akkor, amikor a nagy pontosságú fegyverrendszerek hatékonysága állandóan növekszik. Ezért teljesen elképzelhető, hogy az adott hadszíntér határai mögött diszlokáló hadászati atomfegyver szerepe regionális szinten is megnövekszik.

A *rendszerelmélet* szempontjából a *globális és a regionális elrettentés külön elemet képez, de összességében egységes mechanizmust, egységes nukleáris erőrendszert képvisel*. A rendszerszerűség itt abban nyilvánul meg, hogy a *regionális és a globális nukleáris erők integrációja sokkal többet jelent, mint egyszerű számszaki összegük*. A rendszerelmélet fogalomrendszerében a regionális és a globális nukleáris erők egyesítése olyan evolúciós hatást teremt, amely lehetővé teszi, hogy a *nukleáris erők rendszeréről* beszélhessünk a rá jellemző elemekkel és az ezen elemek között meglévő kölcsönös kapcsolatokkal egyetemlegesen.

A globális és regionális nukleáris erők a nukleáris erők közös rendszerének olyan különböző alkotóelemei, amelyek célirányultságukat, formájukat, méretüket és objektumaikat, valamint a nukleáris fenyegetés realizálásának időbeni lehetőségeit tekintve különböznek egymástól. (Lásd a táblázatot!)

A *globális nukleáris erők lényegi alapját* a (kiváltképpen az agresszor legértékesebb objektumai ellen irányuló) megtorló tömeges atomcsapásokkal való fenyegetés ké-

pezi, s az általuk okozott veszteségnek felül kell múlnia azt az előnyt, amelyre az agresszor számít katonai erővel folytatott politikájának eredményeképpen. A megtorlás stratégiája (az agresszor győzelemtől való megfosztása) feltételezi a válaszcsepás kiváltásának lehetőségét az agresszor már-már bekövetkezett győzelmének időszakában – a fegyveres küzdelem befejező szakaszában.

A *regionális nukleáris erők lényegi alapját* az atomfegyver korlátozott méretekből történő alkalmazásának reálisabb veszélye képezi, amely döntően az ellenség katonai objektumai ellen irányul. A regionális elrettentés keretén belül tervezett atomcsepások a fegyveres küzdelem bármelyik szakaszában mérhetők.

A globális és regionális elrettentés közötti különbség

<i>A nukleáris elrettentés aspektusai</i>	<i>Nukleáris elrettentés</i>	
	<i>globális</i>	<i>regionális</i>
Célja	Megtorlás	Az agresszor katonai potenciáljának megsemmisítése
Formái	Az atomfegyver válaszkénti alkalmazása	Az atomfegyver elsőkénti alkalmazása
Objektumai	Döntően az agresszor értékes objektumai	Döntően az agresszor katonai objektumai
A realizálás lehetséges ideje	Az agresszió befejező szakaszaiban	Az agresszió eszkalálódásának bármelyik szakaszában
Méretei	Az atomfegyver korlátlan alkalmazása	Az atomfegyver korlátozott alkalmazása

A globális és regionális nukleáris elrettentés, bár lényegüket tekintve különböznek egymástól, ugyanakkor azonban *szoros összefüggésben* áll egymással. Ennek az összefüggésnek fontos elvi momentuma az előbbi meghatározó befolyása az utóbbi alkalmazásának lehetőségére és hatékonyságára. Adott esetben a globális (hadászati) nukleáris potenciál hivatott elrettenteni az agresszió eszkalációját az atomfegyver támadó fél által történő korlátlan alkalmazásának szintjétől – mintegy válaszreakciótól az atomfegyver védekező fél általi korlátozott alkalmazására a *nem nukleáris agresszió* elhárítása során.

A *globális elrettentés teremti meg a szükséges feltételeket az atomfegyver korlátozott alkalmazásával való fenyegetés aktivizálására a fegyveres küzdelem során, a hadszíntéren*. A regionális nukleáris elrettentés biztosítja a kiegészítő, jóval alacsonyabb szintű, de ugyanakkor gyakorlatilag *sokkal reálisabb* nukleáris fenyegetési szintet. Éppen ez az, amely egyik oldalról az elrettentési mechanizmus kiegészítő, biztosíték elemeként, a másik oldalról pedig az agresszió félbeszakításának hatékony eszközeként szerepel.

A *nem nukleáris háborúk deeszkalációjának* a nukleáris elrettentés és az atomfegyverek korlátozott alkalmazásának stratégiájára épülő lehetősége (a globális szintű nukleáris elrettentés szilárdságának kellő tartaléka mellett) elvi jelentőségű és teljes joggal helye van a nukleáris elrettentés elveinek általános rendszerében.

A nukleáris elrettentés rendszere napjainkban jelentős változásokon megy keresztül. E rendszer felépítésének jelenlegi megközelítése jelen cikk szerzője számára nem teljesen elfogadható, mert az csupán a jelzett elvek egyszerű felsorolására korlátozódik. Ez először is egyszintűvé, másodsor pedig zárta teszi az ilyen rendszert. Véleményünk szerint sokkal korrektebb, ha *a nukleáris elrettentés elveinek rendszerét többszintűnek és nyitottnak mutatjuk be*. Így a globális és regionális nukleáris elrettentés általános rendszerében a már jól ismert feltételezettséggel az alábbi szinteket különböztethetjük meg: koncepcionális, deklaratív, politikai, katonapolitikai, haditechnikai, hadigazdasági, hadműveleti-hadászati, nukleáris-biztonsági.

A nukleáris elrettentés alapelvei

Vizsgáljuk meg részletesebben *a nukleáris elrettentés legfontosabb koncepcionális elveit*. A globális nukleáris elrettentés alapvető *koncepcionális elve* a garantált nukleáris megtorlás elve, amely a konfliktusok korlátlan nukleáris eskalációjától való elrettentést hivatott biztosítani. A nukleáris megtorlás garanciája egyben megteremti a szükséges feltételeket a nem nukleáris agressziótól való nukleáris elrettentés (regionális elrettentés, deeszkaláció) számára.

A nukleáris megtorlás elve a legutóbbi időig a szovjet, majd azt követően az orosz nukleáris doktrína alapvető elve volt. A deklarált szovjet politika szintjén ez az atomfegyver elsőkénti alkalmazásáról való lemondás formájában jelent meg. Ily módon az *atomfegyver funkciója csakis a nukleáris agressziótól való elrettentésre korlátozódott*. Ma az orosz nukleáris stratégia a nukleáris elrettentés szférájának *bővítésére* orientálódik és nemcsak a nukleáris, hanem a hagyományos (nem nukleáris) háborúra is kiterjed.

A kibővített nukleáris elrettentés realizálásának lehetőségéből – többek között a nem nukleáris háborúk területén – származik az eskalációelméletben közismert *fordított hurkán az elve*. Ennek lényege az, hogy egy *nem nukleáris fegyveres konfliktus veszélyének* (vagy a veszély realizálódásának) *eskalálódása egészen az atomfegyver védekező fél által való korlátozott alkalmazási szintjéig* (a szemben álló felek számára kölcsönösen elfogadhatatlan korlátlan nukleáris eskaláció viszonyai között, a kölcsönös nukleáris elrettentés fenntartása mellett) *képes megakadályozni* (félbeszakítani) *egy nem nukleáris agressziót*. Ez a megközelítés a deklaratív politika megfelelő elveiben nyer értelmet. Ezek sorába tartoznak többek között az Egyesült Államok és a NATO politikájának olyan hagyományos elvei, mint az *atomfegyver elsőkénti alkalmazásának elve* vagy a fegyveres konfliktusok szándékos (tudatos) eskalációjának elve.

A NATO hivatalos dokumentumaitól eltérően az *Oroszországi Föderáció katonai doktrínája* alapvető tételeinek jelenleg érvényes változata a nagyméretű, nem nukleáris háborúktól való nukleáris elrettentés elvi lehetőségeinek egy árnyaltabb megfogalmazását adja. Ebben az esetben azonban – bár nem egyértelműen – feltételezi az atomfegyver elsőkénti alkalmazására való áttérést, és a konfliktus szándékolt (orosz olvasatban inkább ...kikényszerített...) nukleáris eskalációját egy nagyméretű, nem nukleáris agresszió elhárítása során.

A nukleáris elrettentés deklaratív oroszországi politikája ugyanakkor bizonyos mértékig *ellentmondásos*. Miközben megengedi a nukleáris elrettentés elvi lehetőségét – többek között a nem nukleáris háborúkban –, a doktrína tartalmaz egy olyan té-

telt, amelynek megfelelően a háború során az atomfegyver bármilyen, akár az egyik fél által történő korlátozott alkalmazása is kiprovokálhatja annak tömeges alkalmazását, és katasztrofális következményekkel járhat. Lényegében ez a *tétel szűkíti egykomponensűvé a nukleáris elrettentés mechanizmusát* az elrettentés atomarzenáljának globális méretű elvi koncentrációjával, és teszi kétségesse Oroszország katonapolitikai vezetésének elvi készségét és elhatározottságát az atomfegyver alkalmazására egy nagyméretű, nem nukleáris agresszió elhárítása céljából. Valóban, az elrettentő ellensúlyok ebben az esetben egészében és teljességgel véve az atomfegyver korlátlan alkalmazásának katasztrofális elfogadhatatlansága területén összpontosulnak. Ebben a rendszerben elvileg nincs helye az atomfegyver korlátozott alkalmazására, mint a nem nukleáris háborúktól való elrettentés lehetséges stratégiájára történő támaszkodásnak. Az ilyen stratégia tagadása a nukleáris elrettentés egykomponensű mechanizmusát a kétkomponensűhöz képest kevésbé rugalmasá teszi, amely utóbbi a globális mellett magában foglalja a – potenciális nem nukleáris fenyegetéssel szemben kiegészítő ellensúlyt képező – *regionális komponenst* is.

A korlátozott atomcsapások korlátlan atomháborúba való átnövésének veszélye valóban létezik, de nem végzettszerűen elkerülhetetlen. A nem nukleáris agresszió regionális nukleáris elrettentésének hatékonysága fordítottan arányos az ilyen veszély értékelésének szintjével. Minél magasabb ez a szint, annál kevésbé meggyőző erejű a nem nukleáris agresszió regionális nukleáris elrettentése – és fordítva. Szemmel látható az ellentmondás a nem nukleáris háborúktól való regionális nukleáris elrettentés kívánt hatékonysága és a háborúk korlátlan nukleáris háború szintjéig történő eszkalációjának értékelt veszélye között. A NATO és az Egyesült Államok deklaratív politikájában az adott ellentmondás egyértelműen a nem nukleáris háborúktól való hatékony és rugalmas elrettentésre támaszkodás elvének javára oldódott meg. *A háborúk korlátlan nukleáris eszkalációja veszélyének kérdései a hivatalos stratégia határain kívülre, a korlátozott nukleáris háborúk elméletéről folytatott viták és bírálatok területére kerültek.*

A nagyméretű háborúk korlátlan nukleáris eszkalációjának veszélyét nem szabad tagadni. De pontosan ugyanígy nem célszerű túlértékelni sem ezt az örökké vitatott kérdést a nukleáris elrettentés deklaratív politikájának szintjén.

A deklaratív politika nem vitafórum, hanem a nukleáris elrettentés egész mechanizmusának teljesen önálló és fontos eleme. Ahhoz, hogy ez a mechanizmus működő és hatékony legyen, a nukleáris elrettentés elvei és deklarált tételei nem tartalmazhatnak belső ellentmondású elemeket. A nukleáris elrettentés mechanizmusa hatékonyságának maximalizálása érdekében az atomfegyver nem nukleáris háborúktól való elrettentés céljából történő korlátozott alkalmazásának kérdései és a háborúk korlátlan nukleáris eszkalációjának veszélye közötti kölcsönhatás által szült *ellentmondásból* a legjobb kiút lehet mind a globális, mind pedig a regionális nukleáris elrettentés stratégiájának aktivizálása érdekében hozandó döntés.

A regionális nukleáris elrettentés fontos koncepcionális alapelve a nukleáris küszöb meghatározhatatlanságának elve – az agresszor számára. Ennek megfelelően a támadó félnek nem szabad rendelkeznie megelőző információval a védekező fél általi nukleáris eszkaláció lehetséges kezdeti pillanataról egy nem nukleáris agresszió elhárítása során. Ez arra kényszeríti az ellenséget, hogy saját alakulatai állandó nukleáris veszélyeztetettségének figyelembevételével tervezze és folytassa a hadműveleteket a

hadszíntéren. Az Egyesült Államok és a NATO deklaratív politikája a nukleáris küszöb meghatározhatatlansága elvének maximális figyelembevételével épül fel, s e küszöb kritériumai a hivatalos katonapolitikai dokumentumokban nem fogalmazódnak meg.

E vonatkozásban Oroszország deklaratív politikája meglehetősen sajátos. Így például az Oroszországi Föderáció katonai doktrínájának alapvető tételeiben nevesítésre kerültek a nukleáris küszöb bizonyos kritériumai – az agresszor azon konkrét tevékenységének megnevezésével, amellyel Oroszországot az atomfegyver alkalmazására kényszerítheti. A doktrína az egyik ilyen kritériumként fogalmazza meg az agresszor azon előre megfontolt tevékenységét, amely a hadászati nukleáris erők megsemmisítésére vagy rombolására irányul. Ha ezen az agresszor tudatos áttérését értjük a hadászati nukleáris fölény megszerzéséért vívott harcra, akkor ezzel meglehetősen magas nukleáris küszöb kerül felállításra, amely a nagyméretű háború befejező fázisainak egyikére tolódik ki.

Kettős értelmezésre adnak okot azok a sorok, amelyek az Oroszországi Föderáció fegyveres erőinek nukleáris objektumairól szólnak. Így például a frontlégierő repülőterei (mint a hadműveleti-hadászati atomfegyver-hordozó repülőgépek lehetséges bázisai) a nukleáris erők objektumaiként kerülhetnek besorolásra. Ebben az esetben már az agresszor legelső lépései, így többek között az Oroszországi Föderáció légierijének csoportosításaira mért első tömeges csapás – az ellenség első légi támadó hadművelete során, amelynek kezdete az agresszió kezdetét jelzi majd – úgy értékelhető, mint amely *átlépte a doktrínában meghatározott nukleáris küszöböt*. A nukleáris küszöb doktrinális kritériumainak kettős értelmezési lehetősége de jure e küszöb meglehetősen széles határok közötti meghatározásához vezet, ami teljes mértékben egyeztetésre kerül a nukleáris fegyver alkalmazására való áttérés deklaratív meghatározhatatlanságának elvével. Ebből a szempontból az Oroszországi Föderáció nukleáris elrettentéssel összefüggő deklaratív politikáját úgy tekinthetjük, mint amely nem mond ellent a nukleáris küszöb meghatározhatatlansága elvének.

A nukleáris elrettentés elvei nem dogmák, hanem állandó fejlődésben lévő rendszert alkotnak. Az elvek nem mások, mint a tudományos kutatások sajátos kópiái (másolatai), az elmélet egyértelmű, törvényszerű visszatükröződései, melyek arra hivatottak, hogy a tudományos ajánlások szükséges elemét átültessék a gyakorlatba.

A nukleáris elrettentés kritériumai és mutatói

A nukleáris elrettentés elveinek megalapozásában és vitás kérdéseinek kutatásában fontos szerepet játszanak a különböző tudományágak, így például a modern matematikának a korszerű módszerei. A nukleáris elrettentés problémái racionális megoldásának megalapozására, mennyiségi kutatására irányuló kísérletek elkerülhetetlenül felvetették a *nukleáris elrettentés kritériumainak és mutatóinak a kérdését*, amely ugyancsak sok vitát vált ki. Vizsgáljuk meg ezt egy kicsit részletesebben!

A matematikai modellezés módszerei felhasználásának köszönhetően alapozódott meg és vált ismertté és klasszikussá az az amerikai nukleáris stratégiában óriási szerepet játszó *kritérium*, amelyet a hatvanas években dolgoztak ki a Robert MacNamara által vezetett Pentagonban, s amely éppen róla kapta a nevét. A *...MacNamara-kritérium...* meghatározza annak a lehetséges ...meg nem engedhe-

tő... veszteségnek a szintjét, amely 400 darab, megatonnás nagyságrendű atomtöltet alkalmazása révén alakul ki.

Léteznek a nukleáris elrettentésnek igen eredeti, hazai ...kidolgozású... kritériumai is. Ezek – a külföldiektől eltérően – nem annyira ismertek a világban és nincsenek hangzatos elnevezéseik annak ellenére, hogy nem utolsó szerepet játszottak és játszanak jelenleg is a hazai nukleáris erők építésében. Közülük az egyik az ...*elrettentő... veszteség kritériuma*, amelyet V. G. Prudnyikov (a múltban az Oroszországi Föderáció Honvédelmi Minisztériuma egyik vezető tudományos kutatóintézetének vezetője) vezetésével és közvetlen részvételével dolgoztak ki. A *Prudnyikov-kritérium* is az értékpusztító veszteséggel operál, de nem annak abszolút elfogadhatatlan szintjével, hanem azon veszteségek arányaival (viszonyszámaival), amelyeket az ellentevékenység méreteinek függvényében a felek egymásnak okozhatnak. Nagy vonalakban az *elképzelés lényege a következő*. A feltételezett ellenségnek hipotetikus lehetősége van arra, hogy saját veszteségeit egy preventív (lefeagyverző) ellencsapással elkerülje. Minél több eszközt jelölnek ki egy ilyen csapás mérésére, annál kevésbé hatékony saját hadászati nukleáris erőink választévképessége és annál nagyobb az ellenség által elkerült veszteség. Ezzel együtt a lefeagyverző csapás mérésére kijelölt ellenséges eszközök részarányának növelése mértékében csökken a városainkban összpontosult hadigazdasági potenciálunk megsemmisítésére, értékpusztító feladatok realizálására rendelkezésre álló tartalék erők tevékenysége. Ennek eredményeként – a hadászati nukleáris erők potenciáljának gyengítésére törekedve – az ellenség kénytelen bizonyos mértékű áldozatot hozni saját értékpusztító elrettentő potenciáljának rovására. Éppen ez a tétel alapozza meg az *elrettentő veszteség elméletét* a Prudnyikov-kritériumban.

Az utóbbi időben az Oroszországi Föderáció nukleáris erői állománya és struktúrája optimalizálásának szükségessége – a korlátozott költségvetés viszonyai között – ismét aktuálissá tette a *nukleáris elrettentés kritériumainak*, valamint a hadászati nukleáris erők hatékonyságával szembeni racionális követelmények megalapozásának problémáját. Megítélésünk szerint ennek a legcélszerűbb megoldási irányai a következők: a hadigazdasági potenciál veszteségei minőségi megosztásának lehetősége és a sokkal alacsonyabb szintű ...*elrettentő... veszteségre* történő átmenet; a hadigazdasági rendszerek gyenge pontjainak kijelölése és szelektív megsemmisítési lehetőségek keresése; az atomrobbanások elsődleges és másodlagos pusztító tényezőinek figyelembevétele a hadászati nukleáris erők csapásainak modellezése során; a hadászati nukleáris erők átorientálása a válaszcsapás legnehezebb körülményei közötti harci feladatokról más, a találkozó-válaszcsapás vagy a találkozócsapás kevésbé nehéz körülményei között végrehajtandó feladatokra.

A hasonló irányok sorába tartozik a hadászati nukleáris erők hatékonysági színvonalával szembeni követelmények *rugalmas megváltoztatásának* koncepciója is – a katonapolitikai helyzet alakulásának függvényében, így például ha a feltételezett ellenség kiépíti a harcászati és a hadászati *rakétaelhárító rendszert*. A rakétaelhárító rendszer leküzdése szimmetrikus és aszimmetrikus lépéseinek általános rendszerében a hadászati nukleáris erők racionális hatékonysági színvonalával szemben támasztott követelmények felülvizsgálata teljesen logikus és törvényszerű. Valóban, a rakétaelhárító rendszer létezése bizonyos mértékig megváltoztatja a támadó és vé-

delmi fegyverrendszerekbe investált költségek hadigazdasági hatékonyságát és a hadászati nukleáris eszközök költsége és hatékonysága közötti kompromisszum korrekciójához vezethet (a racionalitás kritériuma alapján).

MacNamara klasszikus kritériuma és annak modern változatai a hadigazdasági potenciál értékromboló veszteségeivel, mint a nukleáris elrettentés meghatározó mutatójával operálnak. A globális elrettentésnek léteznek más mutatói és kritériumai is, amelyek közül gyakran vizsgálódás tárgyát képezik a *hadászati nukleáris erők harci lehetőségeinek különféle mutatói*: az élőerőt pusztító és az értékromboló potenciál, a felek hadászati nukleáris erőinek erőviszonyai (arányai) a hordozóeszközök (vagy a robbanófejek) mennyiségét vagy harci lehetőségeit illetően a különböző csapásfajtákban. Az ilyen kritériumok és mutatók kiegészítő jelentőséggel bírnak és leginkább magát a hadászati atomerőt jellemzik, nem pedig az elrettentésre vonatkozó célorientáltságot.

Az értékromboló veszteségek mutatóit a *regionális erőegyensúlyok* kutatásában használják. Ez utóbbi esetben azonban a szemben álló felek értékromboló nukleáris csapások mérésére meglévő potenciális képességei a nukleáris háború különféle forgatókönyveiben a regionális szintű nukleáris elrettentés fontos, de távolról sem a legfontosabb szempontjai.

A regionális szintű nukleáris elrettentés legáltalánosabb kritériumának az atomfegyver *katonai-hadászati erőegyensúlyt biztosító képességét tekinthetjük*, melynek eredményeként egy Oroszország ellen irányuló agresszió – az egyik vagy másik térségben – nem lehet eredményes. Itt az agresszort a győzelemtől megfosztani képes megtorló csapások értékromboló hatékonyságának a globális elrettentés szempontjából hagyományos, a regionális elrettentés számára pedig teljességgel alkalmazható mutatói az első látásra ugyanolyanok, mint amilyenek a nukleáris erőknek azon képességeit jellemzik, amelyek megfosztják az agresszort a győzelemtől. Az Oroszországi Föderáció fegyveres erőinek regionális csoportosításaiban jelenlévő nukleáris erők hivatottak biztosítani az ellenség lehetséges támadó hadműveletei hatékonyságának csökkentését olyan szintig, hogy annak folytatása az agresszor számára elveszítené a stratégiai célszerűséget, és nem biztosítaná az alapvető feladatok végrehajtását és az agresszió céljának elérését.

Az adott kérdés vizsgálata során a regionális nukleáris elrettentés koncepcióját és a nukleáris erők harci feladatait érintő *alapvető elméleti kidolgozás* hiányával kerülünk szembe. E problémás kérdések mindegyike feltétlenül kölcsönös összefüggésben van egymással és rendszerszerű, komplex kutatást kíván meg. A regionális szintű nukleáris elrettentés feladatainak meglehetősen pontos meghatározása esetén azok végrehajtásának hatékonysága a regionális nukleáris elrettentés egyedi mutatójaként jelentkezik. Ezzel együtt az ilyen feladatok meghatározása során konkretizálni kell a regionális szintű nukleáris elrettentés általános célorientáltságának alapvető irányait, melyek potenciálisan lehetséges változataihoz tartoznak: az értékromboló elrettentés, az agresszor támadó csoportosításainak bénítása – legsebezhetőbb pontjainak megsemmisítése vagy döntő fölényük ... nukleáris kiegyenlítése... révén –, a nukleáris erőknek az atomfegyver könnyen ellenőrizhetően korlátozott alkalmazási lehetőségre orientálása (a fegyveres konfliktus eszkalációjának eleve meghatározhatatlan irányítási sémájának megfelelően).

A regionális nukleáris elrettentésnek a *fegyveres konfliktus irányított eszkalációjára* történő orientálása biztosítja a legáltalánosabb és legrugalmasabb megközelítési módot mind az elrettentés vonatkozásában, mind pedig a fegyveres konfliktusok deeszkalálási lehetőségei meghatározásának kérdéseiben, melynek során előre nem határozzák meg a nukleáris erők harci feladatait. Ez teszi lehetővé, hogy e feladatok a kialakuló katonapolitikai és hadászati helyzet függvényében kerüljenek meghatározásra. A fegyveres konfliktusok irányított eszkalációjára támaszkodás – a szükséges rugalmasság biztosítása mellett – igen magas követelményeket támaszt a nukleáris erők tervezési és irányítási rendszerével szemben. Az Oroszországi Föderáció nukleáris erőinek korszerű, történelmileg a tömeges atomcsapások mérésére orientált tervezési és irányítási rendszere véleményünk szerint gyengén alkalmazkodik a fegyveres konfliktusok irányított eszkalációjának koncepciójához. Az erre történő átorientálás szükségessé teszi a nukleáris tervezés elveinek és egész rendszerének az újragondolását.

A nukleáris tervezés operativitása és rugalmassága fokozásának fontossága, valamint annak szükségessége, hogy az Oroszországi Föderáció nukleáris erőit átorientáljuk az irányított eszkaláció koncepciójára, *nem csökkenti a nukleáris erők lehetséges harci feladatai kutatásának aktualitását a regionális háborúban*. Sőt, mind a globális, mind pedig a regionális szintű nukleáris elrettentés mechanizmusának központi része volt és marad a hatékony csoportos és tömeges atomcsapások veszélye, közte a hadszíntéren mért atomcsapásoké, amelyek célja az agresszor hadászati kezdeményezéstől való megfosztása. Ezért az ilyen csapások hatékonyságának mutatóit teljes joggal számítjuk a regionális szintű nukleáris elrettentés mutatóinak és kritériumainak általános rendszeréhez.

A *regionális nukleáris elrettentés* kritériumai és mutatói kiválasztásának rendje (a globálisétól eltérően) még nincs teljes mértékben feltárva. Ma még nem állíthatjuk, hogy a szükséges mutatók és kritériumok rendszere megfelelő mértékben meghatározást nyert, formába öntött és általánosan elismert. Éppen ezért a regionális nukleáris elrettentés biztosításának a fentiekben ajánlott módja előzetes, kutatási jellegű és nem tart igényt a probléma teljes körű átfogására.

Csabai György

Katonai technológiai trendek a 21. század elején

Az egyre jobban korszerűsödő technika, technológia és ennek katonai vetülete meghatározó befolyást gyakorol a világ átalakítására. Ezért időnként szükség van olyan kaotikus folyamatnak az előrejelzésére és értékelésére is, mint amilyen például a világ várható jövőbeli eseményeinek alakulása. Ezek között ugyanis van néhány olyan jelentősebb irányzat (trend), amelyekre nagyobb bizalommal lehet építeni. Ha ezeket összevetjük a tudomány terén ésszerűen prognosztizálható fejleményekkel, máris megjelennek bizonyos – de hozzátétőleges körvonalak.

A szerző szerint a jövőt illetően három olyan jelentősebb irányzat látszik kibontakozónak, amelyek meghatározóan hatnak a világ átalakulására.

Az első: ebben a folyamatban csökkentek a katonai beavatkozást igénylő szükségszerűségek.

Egy szuperhatalmi konfrontáció kevésbé valószínű visszatérésétől eltekintve úgy tűnik, hogy a gazdasági globalizálódás ereje megállíthatatlan és ezzel együtt jár a nemzeti kormányzatok döntéshozatali erejének csökkenése is a közvetlen nemzeti célok megvalósításában. A gazdaságpolitika, a kereskedelempolitika és egyre növekvő mértékben a belpolitika is tágabb nemzetközi környezetben zajlik, ahol a piacok játsszák a döntőbíró szerepét. A katonai képesség folytán a kormányzatok lehetősége fennáll arra, hogy csillapítani tudják az éhínséget, menedéket adjanak, elkötelezettséget demonstráljanak, támogassák a kereskedelmet, elzavarják a zsarnokokat, helyreállítsák a békét és védelmezzék a nemzeti érdekeket. A katonai beavatkozás szükségességi köre várhatóan továbbra is meglehetősen tág lesz, azok változásainak időbeli felmérése pedig előre nem tervezhető.

A második irányzat (trend): azokban az országokban, amelyekben a legtöbbet kell a védelmi kutatásokra és fejlesztésekre (K+F) fordítani, a nemzeti költségvetések csökkenően vannak.

Ha ugyanis összehasonlítjuk az 1991 és 2001 közötti időszak előirányzatait, akkor azokból az állapítható meg, hogy például az Amerikai Egyesült Államok tervezett kiadásai a kutatásra és fejlesztésekre mintegy 26%-kal, ugyanakkor a három vezető nyugat-európai országé (Egyesült Királyság, Franciaország, Németország, kb. 42%-kal csökkennek. Hozzáteszem, hogy a utóbbiaké egy olyan alapról kiindulva, amelynek mértéke csupán egyharmadát képezi az Amerikai Egyesült Államokénak.

A fenti összefüggések kapcsán egy sor, igen fontos megállapítást tehetünk. Az első észrevétel az, hogy amíg a kutatás-fejlesztéssel kapcsolatos költségek növekednek, addig az egyensúly a katonai és a polgári kutatás-fejlesztési ráfordítások közül az utóbbi javára tolódik majd el. A második észrevétel szerint a védelmi szektor területén már ma is az Amerikai Egyesült Államok az új fejlesztések fő előrehajtó ereje és egyre inkább azzá válik a jövőben. Bizonyára nem csak azért, mert az USA 2001-ig vonatkozó kiadásai 4:1 arányban haladják majd meg az Egyesült Királyság, Franciaország és Németország együttes kiadásait, hanem azért is, mert az Egyesült Államok önmagában véve is egységes piacot képez az országon belüli egységes termékekkel és vállalkozói testületekkel, amelyek révén sokkal jobban összefogható, mint az említett három ország.

Bizonyára fontos dolog, hogy perspektíva legyen számukra. Az Amerikai Egyesült Államok védelmi minisztériuma tetemes összegekkel (és mással is) járult hozzá a világméretben folyó kutatáshoz és fejlesztéshez az 1960-as, 1970-es években. A 2001-re tervezett 30 milliárd dolláros kiadás azonban már nem tekinthető emelkedőnek, sőt ezzel együtt bizonyos piacokon a részvétel sem számít majd jelentősnek. A jelenlegi japán ipari cégek évi 80 milliárd dolláros kutatás-fejlesztési kiadásai azt jelzik, hogy a technológia fejlesztésére vonatkozó kiadások mérlege a 21. század elején drámai módon áttolódik majd a polgári alkalmazások területére és a csendes-óceáni térségre.

A harmadik jelentősebb irányzat (trend) ezzel van összefüggésben: azaz a technológia egyre inkább be- és megszerezhetővé válik. Jóllehet, esetenként lehetséges egy ún. sajátos célszágot igen kellemetlen helyzetbe hozni a COCOM (Cordinating Committee for East–West Trade Policy, magyarul: Kelet–nyugati Kereskedelmi Politikát Koordináló Bizottság) típusú embargókkal, a mai gyakorlatban azonban az a szokás és emiatt az a kialakult helyzet, hogy a globalizálódás a technológiák elterjedése és a politikai előre nem láthatóság okán és kapcsán célszerűbb a megjelenő új technológiai vívmányokból bizonyos igen hatékony termékekhez való azonnali hozzájutásra, semmint valamelyiknek (netán valamennyinek) a birtoklására való törekvés.

A fentiekhez tegyük hozzá azt is, hogy a technológiák eltérő gyorsasággal fejlődnek. Ez abból fakad, hogy a fejlesztésükkel összefüggésben milyen potenciális lehetőségekkel rendelkeznek, továbbá milyen annak a gazdasági előnynek a mértéke, amit majd az adott fejlesztés eredményezhet. Ezzel kapcsolatban megemlítem a szilikon formáit és főképpen méreteit, amelyek egyre kisebbek lettek, mégpedig kezdetben azért, hogy eleget tegyenek a katonai, valamint az űrhajózás követelményeinek, majd kb. 1980-óta a számítógéppiac igényeinek. Vagyis a fizikai és a gazdasági szempontok együttesen idézték elő az egyre fejlettebb, más minőségű technológia kifejlesztésével kapcsolatos ciklusok kialakulását. Ezek megfelelő keresleteket teremtettek, ami költségcsökkenéshez vezetett, ez pedig további technológiai fejlesztésekre ösztönöz.

Szinte ugyanezt a helyzetet találjuk a hírösszeköttetések vonatkozásában is, hiszen kapacitásuk hosszú időn át nőtt, miközben a ráfordítási költségek csökkentek. Ennek ellenére nem minden technológia járta be szükségszerűen ugyanazt a fejlődési utat. A lett számítógépekre alapozott rendszerek költségei nem csökkentek olyan gyorsan, mint a hardverek költségei. A szoftvertchnológia ugyanis nem tudott lépést tartani a felhasználók oldaláról igényelt növekvő funkcionális követelményekkel és kívánalmakkal, de megfelelő alkalmazásokat szolgáló méretigényeket sem volt képes biztosítani. A céltech-

nológia és a belső mikrorész szabadon elérhető az interneten keresztül, ami hosszabb távon mindenképpen előidézi majd a szoftvergörbe megváltozását.

A fizikai tudományt illetően: a strukturális anyagok sokkal jelentősebb egyenes vonalú fejlődést értek el a sajátos szilárdság és erő tekintetében, kezdetben nagyobb költségkihatások nélkül, majd növekvő költségek mellett.

A kérdéskört a katonai szférán belül vizsgálva megállapítható, hogy a kép növekvő mértékben árnyaltabbá válik, amennyiben a páncélvédettséget vesszük szemügyre. A nagyobb védettség ugyanis a jövőben egyre nagyobb költségnövekedéssel jár együtt. Hasonló a tendencia a robbanóanyagok vonatkozásában. A vegyi anyagok terén a korábbi gyorsabb ütemű előrehaladás után napjainkban csupán lassú és meglehetősen nehezen elérhető előrehaladásnak vagyunk a szemtanúi. A tűzérségnél nagyobb a pontosság, amelyet az olcsó mikroelektronikai eszközök kifejlesztése tett lehetővé. Ez azonban oda vezetett, hogy egyre költségesebb a lövedékek gyártása. Igaz viszont, hogy ezzel párhuzamosan a találati pontosság megnövekedett.

A felsorolt példák egytől egyig azt mutatják, hogy a technológiai előrehaladás nem egyenes vonalú és nem általános. Az eszközöket illetően azon a területeken tudtak jobb hasznosítású feltételeket olcsóbban és teljesebb mértékben elérni, amelyek elsősorban a civil (polgári) szektorban jelentkeztek, ezért e termékek széleskörűen elterjeszthetők váltak. Hangsúlyozom, hogy katonai vonalon elért tudományos eredmények elterjedési sebessége nagyobb és azokat könnyebb ellenőrzés alatt tartani.

Ezek után feltehető a kérdés: *miként fog fejlődni a felsorolt irányzatokkal szembesülve a katonai technológia az elkövetkező 20 évben.* Az jól látszik, hogy a tervezőknek néhány igen nehéz problémát kell megoldaniuk. Az olyan hagyományos megközelítés, hogy a csökkentett költségvetés okozta szűkösséget nagyobb mérvű specializációval ellensúlyozzák, többé nem járható út – tekintettel az egyre kevésbé előre látható katonai stratégiai környezetre. A polgári technológiára történő fokozottabb támaszkodás viszont azzal jár, hogy az itt kialakuló technológiai eszközök igen széleskörűen rendelkezésre állnak és ezáltal bevezethetők.

A 21. század első évtizedében a könnyű súlyú számítógépes eszközök még elérhetőbbé válnak. Ma ezek az eszközök az elterjedtségüket illetően a gépjárművekhez és a faxgépekhez hasonló helyzetben vannak, 2010–2020 körül azonban ugyanolyan elterjedtek lesznek, mint a ma használatos háztartási gépek, kerékpárok. Olyan eszközök kifejlesztésével számolhatunk, amelyek arra lesznek alkalmasak, hogy az internet információs hálózatban szóban és szövegesen kommunikáljanak, kiegészítve a képi megjelenítéssel is. Sőt lehetővé válik az, hogy megsejleljük az igénybeveendő gépjárműút vonalat. (Kanadai tanulmányaim során a Toronto–New York útvonaltérképet – menetvonalak változatait – a tanárom az internetről másolta át.) Lehetőségünk lesz arra is, hogy egy szállodáról, útvonalról műholdas képet kapjunk, sőt talán együtt nézhetjük a képet kanadai és varsói barátainkkal, akikkel ott fogunk találkozni a szabadságunk idején. A tanulmányaink során hozzáférünk a világ színvonalú tananyaghoz, egészségi tanácsokat kapunk és „E-money”-val (névtelen pénzzel) fizethetünk a különböző szolgáltatásokért. Mindezek lehetnek a fantázia szüleményei, de megvalósulásuk valószínűsége igen nagy. Folytatva ezt a gondolatmenetet, mindenesetre elképzelhető az is, hogy a NATO különböző bizottságai által kialakított szabályok, előírások szerint a lehetőségek biztosítják majd a NATO első-

vonalbeli csapatai számára a digitális összeköttetés fenntartását és a logisztikai láncokkal másodpercenként mintegy 2400 bit sebességgel kommunikálnak.

Mindez azt jelenti, hogy a jelenlegi gyakorlat tovább erősödik, a katonailag meglehetősen tapasztalt nyugati országok továbbra is a jól átgondolt védelmi céljaik elérését biztosító fegyveres erők és eszközök fejlesztésére fordítják a figyelmet, így igen komoly erőt fognak képviselni a világ küzdőterén.

Összegezve az eddig elmondottakat, az alábbi megállapításokat tehetjük. Elsődleges cél, hogy a Nyugat fenntartsa eddigi képességét s ahhoz minden szükséges esetben jól kiképzett és fegyelmezett katonai erőket vonulasson fel. A valóság az, hogy a jövő katonai műveletei – legyenek magas intenzitású, békefenntartás vagy humanitárius segítségnyújtás stb műveletek – minden bizonnyal kedvezőtlen és bonyolult környezetben kerülnek végrehajtásra, ahol a teljesítmény végső soron az erők minőségétől függ. Másodszor: a nyugati országok minden bizonnyal nagyobb hangsúlyt helyeznek az előretolt műveletek átgondolására. Megtervezett elgondolásaikat – vallja sok amerikai katonai szakértő – nem minden esetben sikerült végrehajtani. A helyzetek függvényében radikális változtatásokat hajtottak végre a katonai járműveik, a tűzérés és a kiválóan működő precíziós vezérlésű lőszerterén. Tapasztalataik szerint a katonai fegyverzetet és technológiákat gondosan ki kell alakítani, folyamatosan kipróbálni, alkalmazásra készen tartani. A harmadik és negyedik védelmi cél a logisztika és a mozgékony, megfelelő támogatásainak összekapcsolódása. A műveletek többsége a korábbiaknál kevésbé előrelátható, várhatóan partra szálló jellegű és a szövetségi rendszer területén kívül eső lesz.

Végezetül a polgári szférában kialakított technológiák nem csupán elérhetők bárki számára, hanem azokat a könnyűfegyverzetű kisebb fegyveres csoportok vagy terroristák, bűnözők stb. is megszerezhetik és alkalmazhatják, ideértve a könnyű súlyú digitális eszközöket is.

Az új technológiák bevetése mellett továbbra is nagymértékben alkalmazzák a régebbi típusú fegyverzetet és felszerelést. Ezek a korszerű eszközök mellett hatékonyak lehetnek a jól kiképzett katonák kezében. A cél a védelmi képesség növelése a polgári technológiák bevezetése, átvétele révén. A katonai technológiák megőrzik majd azokat az előnyöket, amelyeket a harcmezőn nyújtanak a háború megnyerésében. A legjelentősebb technológiai képesség bizonyára éppen azzal lesz elérhető, ha integrálásra kerülnek a rendszerek vagy azok elemei. Egy komplex erőfelvonultatás során, a technológia és az ember jelentős és összetartó egészben és egységben új minőséget jelenhet.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. US DODd: C4ISR Cooperative Research Program. IWIL; April 1998.
2. Toward a Dangerous World; Rand NDRI, 1995.
3. Zbigniew Brezinski: Out of Controll: Global turmoil on the Eve of the Twenty- First Century; New York, Sribner's, 1993.
4. Paul Kennedy: Preparing for the Twenty-First Century; New York, Columbia, 1986.
5. U.S. Military Strategy and Force Posture for The 21st Century: Capabilities and Requirements; Santa Monica, 1994.
6. Dr. Szabó János: Technológiai következmény, előrejelzés a védelmi szektorban; UHSZ 1993/8.

Kuti Ferenc

A civil kontroll és gyakorlatának egyes kérdései a rendvédelmi szerveknél

Olyan területre invitálja az olvasót az alábbi esszé, amely a mindennapokban igen kényes terepnek mutatkozik. Az óvott társadalom érdekeinek védelméről az elmúlt évek során a közszolgálat munkatársainak erkölcsi és anyagi megbecsülése, vagyis annak hiánya miatt (leszámitva a kirívó bűncselekményeket) visszafogottan esett szó a médiában, a politikai színtéren. A NATO-ba már megtörtént felvételünk és az Európai Unióba kerülésünk biztató kilátásai mintha lecsendesítették volna a rendszerváltást megelőző és az azt övező időszak határozott megfogalmazásait a demokrácia intézményeinek – közöttük a rendvédelmi szervek fölötti felügyelet, ellenőrzés – kiteljesítésére. Ezek egyikéről, az oly sokszor fölemlített civil kontrollról vetette papírra sajátos és figyelmet érdemlő kérdésfelvetéseit a szerző.

Kevés ellentmondásosabb fogalom forog ma közszájon, mint a civil kontroll. Az uralkodó államszervezet a kor- és a civil kontroll szavát megértőn, polgárbarát voltát bizonyítja azzal, hogy bepillantást enged a társadalom számára saját bürokráciája működésébe, hangoztatva: amit tesz vagy tenni elmulaszt, az mind a polgárok, mi több, a polgárok biztonsága érdekében történik.

A másik oldalon áll állampolgár őfelsége. Ő, akinek midőn lehetősége kínálkozik arra, hogy a demokrácia által feladott leckéről tudását bizonyítsa, mind gyákrabban hozza szóba: *a civil kontroll nélkül mit sem érnek az elért vívmányok*. Joggal teszi ezt, hiszen a kontinens nyugati féltekéjén ennek a „modellnek” számtalan működő intézményéről hallott már az elmúlt évtizedben.

A dolgok ezen a ponton kezdenek kicsit kuszálódni. „Állampolgár őfelsége” úgy érzi, érdekei, vagyona, biztonsága, sőt élete is veszélybe kerülhet, ha... És ez a három pont szinte végtelen sor elindítója lehet. Ha van az utcán rendőr, ha elég rendőr van, ha elég rendőr van egyenruhában és ha kevés rendőr van – mert ez nem egy rendőr-állam, hanem demokrácia, és sorolhatnám. Ugyanez a mondat igaz a katonával, de a titkosszolgákkal kapcsolatban is. Ha a piacon sok a finánc, berzenkedik az „átlag”-állampolgár. Mert ők csak az olcsó árut vadásszák. A költségvetés zárszámadó beszámolóját hallva pedig harsányan és határozottan követelik a munka nélküli és a láthatatlan jövedelmek egységes mércéjű adóztatását és az arányos közteherviselést.

Ambivalens helyzet. A korábbi rózsaszín köddel burkolt álmokképek a demokráciáról – pontosabban a megkülönböztetett szocialista demokráciáról – lassan szerte-

foszlanak. Tudomásul kell venni a rideg valóságot: a demokrácia a többség részére fontos érdekek biztosítását tartja szem előtt, ezért olyan kényszerítő intézkedései vannak, amelyek – adott esetben és keretek között – a többség részére is szűkíthetik a szabad mozgásteret. Ennek mértéke és gyakorlata az, ami a civil kontroll tartalmi elemeit jellemzi és minősíti. Mert egyet az elején rögzíteni kell: *olyan civil kontroll, amely nem a köz-, a legszélesebb társadalmi érdekek mentén határozza meg saját mozgásterét, akkor sem minősíthető a demokrácia egyik elemi stigmájának, ha annak érvényesítését a hatalom „tűzzel-vassal” biztosítja az arra általa kiválasztottak számára.*

A civil kontroll tartalmi kérdéseiről

Vizsgálódásunk elején le kell szögezni: a civil kontroll elemzésének minden kezdőpontját, eredőjét a hadseregnél annak civil kontrolljánál kell keresni. Ugyanakkor ettől – a témaválasztás útkereső jellegét is igazolandó – el is kell szakadni, ha kell, még annak árán is, hogy a bűvárkodás hamis eredményre vezet a megszokott és a szakértők által agyoncitált kezdetektől való eltérés miatt. Ez indokolja, hogy nem a nemzetközi és természetesen a hazai szakirodalom által nevesített (strukturális-funkcionális; történelmi-kulturális; empirikus-szociológiai) modellek által kínálta részekbe próbálom elsődlegesen belegyömöszölni mondandómat.

1. *A civil kontroll első megközelítésben a hatalom aspektusából határozható meg.* Majd minden hivatalos vizsgálódás eredménye ezt erősítette, akár a Magyar Honvédség brit átvilágítását, akár a magyar rendőrség nemzetközi team általi értékelését nézzük.

Az itt megfogalmazottak alapján az a szimplifikált megállapítás tehető, hogy a civil kontroll nem más, mint a hatalom valamely ágának (összetevőjének) – általában és alapesetben a végrehajtó hatalomnak – ellenőrzése egyik vagy másik ág, esetleg mindkettő által.

A kontroll tartalma ebben az esetben az irányítás, a felügyelet és természetesen az ellenőrzés is – mivel optimális esetben ezek együttesen vannak jelen. A hatalom gyakorlóinak ellenőrzését a túlzott hatalmi koncentráció megelőzése indokolja a demokratikus értékek megőrzése céljából. A legfontosabb demokratikus érték természetesen az egyéni szabadságjogok – állampolgári alapjogok – összessége. Ezek védelme és a védelem garanciális elemeinek bővítése képezi *a civil kontroll tárgyát.*

Látható tehát, hogy a civil kontroll hatalmi megközelítésű felfogásában a hatalom ellenőrzi a hatalmat. Itt *a civil elem* a professzionista és az adott szervezeten kívüli szakértő különbözőségében van jelen. Azokról van tehát szó, akik a professzionális tudással rendelkezők fölötti irányítás (ellenőrzés, vezérlés stb.) fogalomkörébe sorolhatóak, valamilyen elnyomó, korlátozó funkciót az éppen egzisztáló hatalomtól kapott jogosítványok alapján birtokolják, ezért ebben a kontextusban megjelölhetők úgy, mint *a civil kontrollt gyakorló apparátusok tagjai.*

Azonnal felvetődik az újabb kérdés: mennyiben lehet civil a hatalmi apparátus másik apparátussal történő ellenőrzése – hiszen a jelzett esetben a kontroll ténye nem lehet vita tárgya. Úgy gondolom, az egyik értelmezési probléma gyökeréhez érkeztünk: magához a *demokráciához* és annak a társadalmi környezet, valamint például a történelmi determinációk és a nemzeti hagyományok szerint kialakult *intézményrendszeréhez.* Ebben kell helyet találni – mégpedig mindenki számára a sajátját – a civilek és

a profik számára, s ebben kell meghatározni annak a szükségszerűen kialakítandó bizalmi légkörnek, viszonyrendszernek a minimumkövetelményeit is.

Arról a demokráciáról van tehát itt szó, amelyen belül a hatalomgyakorlás ellenőrzésének törvényességi-társadalmi oldala fölötti felügyeletet gyakorló *apparátusnak felkészült szakértőkből kell állnia*. Ezek a szakértők szükségszerűen nem tartozhatnak az ellenőrzött szervezet tagjai közé; s hiszem, lesz majd olyan időszak is, amikor az is megfogalmazható elvárás lesz: soha, semmilyen kapcsolat ne fűzze őket a kontrollált szervezethez.

Itt teremődik meg majd igazán az a *szakértői kar*, amely a maga fizikai valójában és szellemiségében is eltér a profi szakemberektől, tehát e tekintetben „civil”. A „civil” azonban ebben az esetben – kétség sem férhet hozzá az előbbi fejtegetés okán – nem jelent hozzá nem értőt.

A törvények, szabályok, különböző szabályozók betartásának értő ellenőrzése és felügyelete, ennek működési mechanizmusa – tervszerűsége és kiszámíthatatlansága, racionalitása a közjó érdekében stb. – azon momentumok összessége, amelyek éppen a kontrollált területtel kapcsolatban fogalmaznak meg követelményeket.

2. A *civil kontroll* másik megközelítése a nyilvánosságra, a társadalom szélesebb rétegeire épül, mégis, ennek súlya a valós kontrollban ma még szinte elenyésző. Ide soroljuk a médiumokat – írottat és elektronikust egyaránt –, a társadalmi szervezeteket, csoportokat; a tömegmozgalmakat, az egyházakat és nem utolsósorban magukat a laikus állampolgárokat. Ide kell sorolnunk az ellenőrző mechanizmusokba nem sorolható szakértőket, függetlenül attól, hogy pártnak, kormánynak vagy a társadalom valamely szélesebb csoportjának megbízásából és érdekében fejtik ki tevékenységüket.

Ennél a csoportosításnál találkozunk a legnagyobb ellentmondásokkal a továbbiakban. Magában a fogalomban megtaláljuk a „civil” kifejezést (civil kontroll), ugyanakkor a civil érdekek képviselője – jelesül itt, például a titkosszolgálatok feletti civil kontrollnál egészen bizonyosan – meglehetősen elnagyoltan lelhető fel. Oka lehet ennek, hogy azokat a klasszikus érdekvédelmi funkciókat egy társadalmi csoportnak, szervezetnek következetesen felvállalni a kezdettől (a felvetéstől) a probléma megoldásáig – hacsak nem ezért szerveződött – nem éppen sikerorientált vállalkozás. Az ezen a területen bekövetkező (előadódható) valós vagy lehetséges egyéni érdekséremlmek napvilágra kerülésének valószínűsége igen csekély. A közérdek védelmének, azaz a titkosszolgálatok tevékenységéhez nélkülözhetetlen hivatali titoktartásnak a szintje, mélysége akár objektív, akár szubjektív okok miatt is lehet olyan szigorú, ami lehetetlenné tesz bármilyen kutakodást a felszínre került ügyben.

A társadalmi szervezet vagy csoport mellett az egyén kilátásai sem kecsegtetőbbek. Ő az, akit valós sérelem ért, vagy vélelme szerint érhetett. Az egyén az, aki ebben a konstellációban – még a másik állampolgárhoz viszonyítottan is – civil, aki teljesen kiszolgáltatott az őt védő-óvó hatalommal, de ami a dologban a leginkább szomorú, a saját maga által is kívánt demokratikus társadalommal, az állammal szemben.

Addig jutottunk tehát, hogy a hatalom – mégpedig a végrehajtó hatalom – által az ország érdekei érvényre juttatásáért tevékenykedő (hogy feszes vagy laza pórázon tartottan, az egy későbbi alkalommal még megválaszolandó kérdés) titkosszolgálatok felett – a hatalmi kontroll mellett – a mai igényeknek és elvárásoknak megfe-

lelő, a nyilvánossághoz kötődő, annak társadalmi érdekeit karakteresen, stratégiai látásmóddal megfogalmazó és azt megfelelő eszközrendszerrel kikövetelő, kikényszerítő, de legalábbis tárgyalóképes civil kontroll jellemzően hiányzik.

Külön kérdés továbbá az is, hogy ezek a felvetések mennyiben fednek valós igényeket és mennyiben csupán akadémikuskodó gondolatok? Ki és minek alapján határozza meg az igényeket? És a követelményeket? Az előzőekben a stratégiai gondolkodást, előrelátást felvetve érzékeltetni kívántam: a napi igények meghatározása nem szubjektív (pártpolitikai) érdekek, hanem a hosszabb távon számba vett, az ország érdekeinek – és természetesen a demokráciának, mint alapfeltételnek, kiindulópontnak – megfelelő objektív, nemzetközileg is összevethető mutatók alapján történhet.

Van-e minta, vagy elvárás, s ha igen, érvényes-e a titkosszolgálatokra? És ha igen, mindegyikre? A jelenkori katonai civilkontroll-kutatók bibliáját, S.P. Huntington A katonák és az állam című alapművét a civil ellenőrzésről 1956 végén írta. Magyarul 1994-ben jelent meg először. Közel negyven évvel később... Igaz, annyira talán már nem vagyunk a szilárd demokráciától. Ebben – a távolság csökkentésében – igen fontos, hogy meghatározott, külön helyet találjunk a tudományos kutatásban, képzésben szerepet vállalók számára is a civil kontroll fenntartásában, fejlesztésében, finomításában. Itt utalok olyan háttértevékenységre is, amely nélkül a civil kontroll pusztán formalitássá satnyul: a szponzorálásra vagy szebben fogalmazva: az anyagi feltételeknek a nonprofit szektorban megszokott módszerére, a pályázatokra és a pályázati támogatásra stb.

A rendvédelmi szervek feletti civil kontrollról

A fejtegetések a hatalom intézkedései eredőjénél, a törvényeknél kezdve lesznek teljesek, illetve így látszik majd meg félremagyarázhatatlanul a hazai közéletben ma meglévő kontroll civiltelensége és féloldalassága. Akkor is így van ez, ha az elmúlt években szinte görcsös igyekezetet figyelhattunk meg az apparátusok részéről a kontrollnak alávetettség (a belső életbe való, korábban már felemlített irányított bepillantás megengedésével) folytonos bizonygatására.

Tanulságos néhány dátumot és törvényszámot felidézni. Először volt (amennyiben eltekintünk a Németh-kormány által csupán igen rövid életűnek szánt, 1990. évi X. számú törvénytől, amely *A különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek átmeneti szabályozása* címet viselte) az 1993. évi CX tv. a honvédelemről, a Parlament honvédelmi és biztonságpolitikai alapelveinek törvényi szerkezetbe rögzített normarendszere.

A kontroll parlamenti és Parlamenten kívüli gyakorlatát a jogalkotók a kezdetektől biztosították ebben – lásd: a Honvédelmi Bizottság (az egyetlen parlamenti bizottság, amelyet az alkotmány is megnevesít) ellenőrzési jogkörét és lehetőségeit például. Ugyaninnen szedhető egy csokor a példázatokból a hadköteleseket megillető jogokra, a szolgáltatásra kötelezettek térítéseire és a különféle jogorvoslatokra. Csupán megjegyzem, hogy ennek a törvénynek – amely el kell ismerni, már nem előzmény nélküli, hiszen korábban is törvényben rendezték a honvédelem kérdéseit – jónak mondható az utóélete. Az életbelépése óta csupán a szükséges korrekciókat kell rajta elvégezni, tartalmilag időállónak bizonyult.

□ 1994-ben a XXXIV. törvény a *rendőrségről* már nem ilyen ösöket mondhat magának. „A rendőrségi működés hatályos alapjogszabálya – az állam- és közbiztonságról szóló 1974. évi 17. törvényerejű rendelet – e követelményeknek nem felel meg. A szemléletében, fogalomrendszerében és szabályozási módszerében egyaránt elavult jogszabály alkalmatlan a rendőri tevékenység korszerű közjogi megalapozására.

A javaslat célja, hogy a rendőrség feladatkörére, szervezeti és irányítási viszonyaira, a rendőrség működésére, továbbá az ennek során alkalmazott intézkedésekre és kényszerítőeszközökre, valamint az eszközalkalmazás jogi garanciáira vonatkozó szabályok megalkotásával megteremtse a rendőrség határozott és eredményes fellépéséhez szükséges stabil jogi alapokat és törvényes mozgásteret, s ezáltal hozzájáruljon a belső rend és a közbiztonság erősítéséhez.”¹

Az alkotmány a rendőrség feladatát a közbiztonság és a belső rend védelmében jelöli meg. E feladat legáltalánosabban az állam és a társadalom különböző szervei alkotmányos működési feltételeinek és a közélet zavartalanságának biztosítását, továbbá az állampolgárok személy- és vagyonbiztonságának, alapvető jogainak védelmét jelenti az azt veszélyeztető és sértő cselekményekkel szemben.

A beterjesztett törvényjavaslat a rendőrségi feladatkör ellátásához kapcsolódó alapvető szintű, valamennyi tevékenységi területet és működési formát generálisan érintő követelményeket fogalmazott meg.

A polgárok részére történő segítségnyújtási és felvilágosítási tevékenységnek, továbbá az emberi jogok tiszteletben tartására és védelmezésére, illetőleg az emberi méltóság megóvására vonatkozó kötelezettségnek deklarálása a rendőrség és az állampolgár új típusú viszonyát fejezi ki: a korábbi politikai, hatalmi típusú működésről *a rendőri tevékenység közszolgálati jellegére helyezi a hangsúlyt.*

„A rendőri működés eredményességének alapvető feltétele a társadalom tagjaival és különböző szerveivel való aktív, együttműködésre épülő kapcsolat kialakítása és fenntartása. E követelményt mint működési alapelvet fogalmazta meg a törvényjavaslat, amikor a lakossággal, annak önvédelmi jellegű szerveződéseivel, a különböző típusú állami szervekkel és az önkormányzatokkal, továbbá a nemzetközi bűnözés elleni küzdelem szempontjából fontos külföldi, illetve nemzetközi bűnüldöző és más közbiztonsági feladatokat ellátó szervezetekkel való együttműködésről rendelkezik. A rendőrség feladata ellátása során pártpolitikai befolyástól mentesen jár el.”²

Ez a most idézett szakasz a rendőrségi törvény parlamenti indokolásából való. Bármennyire csábító lenne hivatkozni az alkotmányra, az abban foglaltak érvényesülésére, csak azért, hogy föl lehessen emlegetni egy sor rendőri túlkapást vagy bűncselekményt, mégsem szeretnék ebbe belekeveredni. A rendőrség fölötti civil kontroll a törvényhozói, a törvényi oldalról az elvárható szinten van. Viktimológus kutatók a megmondható, mennyiben érvényesül az áldozatok, a sértettek joga a bűnelkövetőkéhez (pontosabban a fogva tartottakéhoz) viszonyítva.

A magyar Helsinki-bizottság, a különböző jogvédő szervezetek, de adott esetben a jogászai kar érintett képviselői – akik védőként vagy a sértett fél megbízásából

1 Az 1994. évi XXXIV. törvény hivatalos indokolásából.

2 Uo.

vesznek részt az ügyekben – kemény kritikusa a rendőri munkának és remélem, nem kincstári optimizmusra utal, ha úgy vélem: eredményesen lépnek fel a törvények által meghatározott szabályok érvényesítése érdekében. Fontos lenne, ha a civil kontroll kiteljesítésének szükségességét mindkét „térfelel” igyekeznének jelentőségének megfelelően értelmezni.

A civil kontroll a bűnüldözés szempontjából is rendkívüli értékeket rejt magában. A prevenciót, annak hatékonyságát szolgálja, amely a bekövetkezhető negatív cselekmények számának emelkedése szempontjából hozhat kedvező eredményeket. Természetesen nem úgy, hogy a bűnözőket eredendően csakis a „szerv” mind szabálytiszteletesebb tevékenységéről szóló tudósítások rettentik vissza, ám kérdés, mennyiben lehet mérni a rendőrségi sikerekről szóló tudósítások hatását a bűnelkövetők aktivitásának alakulásán. A latens bűnök napvilágra kerülését segíti elő, ha az állampolgár pontosabb ismeretekkel rendelkezik a rendvédelmi szervek (jelen esetben a rendőrség) szerteágazó tevékenységéről.

A pontosan körülrít, a társadalom által elfogadott és a jogalkotók által precízen kodifikált normarendszer és az annak megszegői elleni tevékenység nyilvánossá tétele elemi követelmény a demokráciákban. Érthető, ha a társadalmi kapcsolatok az elmúlt években – igaz, némi hullámvás után – kezdenek abba az irányba fejlődni, ami elvárható. Sokat és jól dolgoznak a kommunikációs szakemberek azért, hogy valóban hitelesebb kép legyen az állampolgár előtt arról a szervezetről, amely az ő védelmét hirdeti és amelyet ezért a védelemért tartanak fenn. Ennek a pozitív kapcsolatnak egyik mindennap érzékelhető terméke a lakossági jogismeret szintjének erősödése, a segítségnyújtás lehetőségeinek bővülése.

□ *Rendvédelmi szerveink közül különleges jelentősége van a hivatásos állami és önkormányzati, valamint az egyesületi önkéntes és az intézményi tűzoltóságnak.* Az 1996. évi XXXI. törvény 3. §-ában azt olvashatjuk, hogy: „A hivatásos állami, a hivatásos önkormányzati, az önkéntes és a létesítményi tűzoltóság (a továbbiakban együtt: tűzoltóság) a tűz oltása, illetőleg a műszaki mentés érdekében a személyes szabadságra, a magánlakás sérthetetlenségére és a tulajdonra vonatkozó alkotmányos jogokat – az e törvényben meghatározottak szerint – olyan mértékben korlátozhatja, amely arányban áll az élet, a testi épség és anyagi javak védelmével.”

Lényeges eleme a törvénynek, hogy a hivatásos önkormányzati tűzoltóság jogállásának változatlanul hagyása mellett biztosítja annak jogi alapját, hogy országos és megyei szinten a polgári védelem és a hivatásos állami tűzoltóság bázisán – a belügyminiszter irányításával – a katasztrófavédelemmel összefüggő ágazati feladatok irányítására, összehangolására és végrehajtására egységes rendvédelmi szerv kerüljön létrehozásra, amely mentes a párhuzamosságoktól, ugyanakkor hatékony funkcionális feladatokra orientált szervezetként működne.³

Hasonló gondolatokat fogalmazott meg a jogalkotó az 1999. évi LXXIV. törvényben a katasztrófák elleni védekezés irányításáról. A katasztrófák elleni védekezés jogi alapjait szolgáló törvény a honvédelemről, a polgári védelemről, valamint a tűz elle-

3 Az 1999. évi LXXIV. törvény indokolása.

ni védekezésről és a műszaki mentésről, valamint a tűzoltóságról szóló törvények rendelkezéseit csak a feltétlenül szükséges mértékben változtatta meg.

□ Az önkormányzati vezetők a pvt. alapján felelősséget viselnek azért, hogy a lakosság védelme súlyos ipari balesetek esetén is biztosítva legyen. Ennek érdekében – az illetékes polgári védelmi szerv segítségével – külső védelmi tervet készítenek, amelyben meghatározzák a lakosság, az anyagi javak és a környezet védelmével kapcsolatos feladatokat. A lakosság számára a veszélyes létesítmény kockázatot jelent, ezért joga van megismerni a veszélyeztető hatásokat, az ellenük való védekezés módszereit, lehetőségeit, súlyos baleset esetén pedig a követendő magatartást. A veszélyes létesítmény üzemeltetőjének kötelessége hiteles tájékoztatást adni biztonsági kérdésekről számot adó jelentésben a létesítményről, az ott fellelhető veszélyforrásokról és a súlyos baleset megelőzésére és elhárítására tett intézkedésekről.

A biztonsági jelentés, mint a hatósági szabályozás egyik legfontosabb eleme: a súlyos ipari balesetek elleni komplex (megelőzés és az elhárítás minden lényeges kérdését tartalmazó) védelem helyzetéről tájékoztatja a szakhatóságot. Mivel a biztonsági jelentés a további feladatok kiindulópontja, ezért *fontos annak minden érintett államban való egységes értelmezése*. A biztonsági jelentés tartalmi és formai követelményeit a SEVESO II. irányelv⁴ melléklete tartalmazza.

A biztonsági jelentést az üzemeltető a hatóságnak és az érintett polgármestereknek megküldi és legalább ötévente felülvizsgálja. A hatóságnak a végrehajtási rendeletben meghatározott feladata – a jelentés eljuttatása az illetékes kormányzati szervekhez. Mivel a súlyos ipari balesetből eredő veszély érinti az adott területen élő lakosságot, ezért a biztonsági jelentés nyilvános. A veszélyt hordozó létesítmény üzemeltetője köteles a biztonsági jelentést megküldeni az érintett települések polgármesterei számára. A lakosság véleményének meghallgatását az érintett körzeti polgári védelmi parancsnokság útján a veszélyes létesítmény üzemeltetője kezdeményezi.

A hatóság képviselője a lakossági tájékoztatókon jelen van. Biztosítja, hogy az üzemeltető hiteles információkat adjon a létesítményről és annak a környezetre gyakorolt hatásairól. A veszélyes létesítmény üzemeltetőjének, a hatóság, a területi és a helyi védelmi bizottságok elnökének, valamint a polgármesternek a közvélemény tájékoztatásával kapcsolatos feladatait, a tájékoztatók tartalmi és formai követelményeit a végrehajtási kormányrendelet tartalmazza.

Utaltam a bevezető gondolatok között *az állampolgár biztonságérzetére, a biztonságra*. Anélkül, hogy mélyebb fejtegetésekbe bonyolódnék, csak jelezni szeretném: biztonságfelfogásunk jelentősen átalakult az utóbbi évtizedekben, a közvélemény is

4 A több kisebb-nagyobb baleset és az Európai Unió egyes országaiban meglevő komoly eltérések az ipari tevékenységek irányításában és ellenőrzésében arra ösztönözték az EU bizottságát, hogy kezdeményezze a súlyos ipari balesetek veszélyének megelőzésére és csökkentésére egy irányelv kidolgozását. Ez volt a 82/501/EGK, avagy a SEVESO I. irányelv, amelyet később a bophali és a baseli balesetekből leszűrt tapasztalatok alapján módosítottak. Így született meg a SEVESO II., avagy 96/82/EGK irányelv. Ebben az irányelvben meghatározott alapelvek az Európai Unió országaiban az ipari, környezeti biztonság, a területfelhasználás és a nyilvánosság tájékoztatásában alapidokumentummá vált. A SEVESO II. irányelvnek a hazai jogrendbe való vételét a Magyar Köztársaság és az Európai Unió tagállamai közötti társulás létesítéséről szóló, Brüsszelben, 1991. december 16-án aláírt európai megállapodásban vállaltuk.

egyre inkább felismeri a környezeti biztonság megőrzésének fontosságát. Az, hogy ennek a kivételesen fontos – emberéletbe vágó –, a katasztrófák elleni védekezés kérdéseinek hatósági tennivalóit törvény szabályozza, úgy gondolom, EU-konform jogalkotásra vall. Az pedig, hogy a hatósági tennivalókban és kötelezettségek között szó szerint is *kiolvashatók a civil kontroll érvényesítésének szándékai, feltétlen üdvözlendő*. A dolog féloldalassága csupán ott érhető tetten – és ez nem a jogalkotó hibája, hanem a politikai felépítmény féloldalasságának következménye –, hogy *a lakosság érdekei érvényesítésének igazi útja még járatlan ösvény csupán*. Ennek szervezeti-technikai oldalai ki-munkálatlanok, számtalan összetevőt lehetne sorjázni az okok között. A civil kontrollról szóló képzetek sokfélesége, néha talán végtelensége, a fogalmi apparátusok esetlegessége is egyik lehet ezek közül.

□ Szólni kell még az 1997. évi XXXII. számú, a *határőrségről és a határőrizetről* szóló *törvényről*. Nézetem szerint ez a jogszabály is egyik újabb bizonyossága a rendvédelmi szervek fölött formálódó és egyre karakteresebben jelentkező civil kontrollnak, mégpedig mindkét oldalról, hiszen nem csupán a társadalom számára tartalmaz garanciális elemeket, hanem a testület munkatársai számára is.

A garanciák itt is a legmagasabb szinten, a törvényi szabályozásban öltöttek testet. A parlamenti vitában a javaslat indokolása is nyomatékosította ezeket a gondolatokat: „A honvédelmi törvény megalkotása kapcsán módosított alkotmány megerősítette, hogy a Határőrség a fegyveres erők része marad, tehát katonai védelmi feladatai is vannak. Az alkotmányos működés biztosítása érdekében felsorolta rendészeti feladatait is.

A nemzetközi szerződésekből fakadó követelmények, az európai integrációhoz történő csatlakozás perspektívája, továbbá a demokratikus jogállam működésének elvei mind azt diktálják, hogy törvényi szinten, átfogó módon valósuljon meg a Határőrség tevékenységével kapcsolatos leglényegesebb kérdések szabályozása. Ezáltal megvalósul az EU jogszabályaihoz való közeledés, illetőleg azokkal megteremthető az összhang.”⁵

A Határőrség tehát rendészeti hatáskörében végzi az államhatár jogellenes átlépésének megakadályozását, az államhatáron áthaladó személyek, járművek, szállítmányok ellenőrzését, az államhatár rendjének fenntartását. Ugyanakkor, a jogalkotó ebben a körben ma már elvárható garanciákat kívánt teremteni az emberi jogok maradéktalan érvényesülésére, az élet- és vagyonbiztonság megővésére, az államhatárral kapcsolatos bűncselekmények és szabálysértések megelőzésére, felderítésére. Mindezek érdekében esetenként elengedhetetlenül szükséges, hogy a Határőrség a határterületen, de különösen az államhatár mentén korlátozásokat vezethessen be, illetve tartson fenn. Azok a feladatok, amelyek eredményes végrehajtása érdekében korlátozásokat vezethet be a Határőrség, egyrészt pontosan megfogalmazódtak a törvényben, másrészt a bejelentési és tájékoztatási kötelezettség is megfelelő garanciát jelent, hogy a Határőrség csak a szükséges esetekben és csak a megfelelő mértékben éljen a számára biztosított lehetőségekkel.

5 Az 1997. évi, a határőrizetről és a Határőrségről szóló XXXII. tv. indokolása.

Fontos törvényességi garanciákat tartalmaz a törvénynek a Határőrség illetékeségével foglalkozó része is. Kimondja, hogy a Határőrség a hatáskörébe utalt feladatok ellátására a határterületen illetékes. Taxatív felsorolja – visszautalással –, mely feladatok ellátására illetékes a határterületen kívül is. E feladatok természetüknél fogva nem köthetők a határterülethez (bűnüldözési, nyomozó hatósági, nemzetközi szerződésből származó, idegenrendészeti, információgyűjtési; elemi csapás, objektumvédelmi és katonai védelmi feladatok).

□ Nem szóltam a *nemzetbiztonsági szolgálatok feletti civil kontroll* kérdéseiről, amelyek az 1995. évi CXXV. tv-ben kaptak törvényi kodifikációt, hiszen annak a mechanizmusnak a működéséről, ami a titkosszolgálatok feletti civil kontroll hatalom felőli intézményrendszerét illeti, az elmúlt évtizedben viszonylag gyakran esett szó a médiában.

Mindezek mellett megfigyelhető az is, hogy az érdeklődésre számot tartó kérdések – leginkább a hazai titkosszolgálatok törvényes működése feletti társadalmi kontroll intézményes megvalósulása – az idők során kikoptak a figyelem középpontjából. A rendőrségi, a határőrségi törvényben, a vámjogról és a vámigazgatásról szóló 1995. évi C. törvényben, valamint az 1998. évi XCIII. törvény 5. paragrafus (2) bekezdése szerint rögzítettek alapján az APEH nyomozó hatóságának, hogy csak a leginkább ismertekről szóljak – a hatályos magyar jog szerint, mint ismert, 10 szervezet jogosult erre – meghatározták a titkos információgyűjtésre jogosultság szabályait. Ezek azok a kérdések, amelyek az állampolgárokat a leggyakrabban érinthetik, akkor is, ha ők tisztességes, törvénytisztelő emberek. Arról pedig, hogy ezekről az átlagállampolgárnak milyen a jogtudata, talán nem kell meggyőző fejtegetésekbe kezdeni. Talán ez is indokolhatja a különböző lakossági fórumoknak, tudományos tanácskozásoknak, kutatói eszmecsereknél, nyári egyetemeknek vagy egyetemi speciálkollégiumoknak a szükségességét, de még inkább ezzel a fogalommal kapcsolatos elméleti kérdések tisztázását.

Közel egy évtizede, a rendszerváltás óta kapott nagyobb hangsúlyt a kérdés felvetése, de hát ez természetes is: *a civil kontroll érdemi működésének alapvető kérdése a demokrácia megléte és zavartalan működése*. Természetesen a dolog ebben az esetben fordítva is igaz: a demokrácia fejlettségét, minőségét is jelzi a civil kontroll valós vagy formális léte, avagy éppen hiánya. Ebben a mi formálódó demokráciánkban *különös jelentősége van a rendvédelmi szervek tevékenysége feletti civil kontrollnak*. Az adott tevékenységek eredményességéhez természetesen nagyban hozzájárul a társadalom elfogadott normarendszerébe illesztett szabályozás, ami pedig nem nélkülözheti az ezzel kapcsolatos meghatározások fogalmi-terminológiai tisztázását. Jelen esetben kiemelésre méltónak tartom ezek közül a titkosszolgálatok civil kontrolljával kapcsolatos, kicsit talán szárazabb, de annál fontosabb elméleti jellegű kérdésekre utalni. Teszem ezt azért is, mert meggyőződésem, hogy az itt kibontott alapképletek nem különböznek tartalmilag más rendvédelmi szerveknél tapasztaltaktól.

* * *

A kellő függetlenség nem csupán a tudományos kutatók, hanem valamennyi, eddig említett módszerben érintett struktúra számára alapvető feltétel az objektív ítéletalkotásra, a valós és a rákényszerített funkciók közötti világos határvonalak meghúzására. A mai viszonyok – a napi politikai csatározásoktól eltekintve – igazából kedve-

zőnek mondhatók a civil kontroll érvényesülése szempontjából. A civil szféra tudna élni a lehetőségekkel, ha kellően felkészült lenne azok felismerésére és a garancia-rendszerek bővítésére. Ma azonban a kontroll igénylése, mozgásterének bővítése (vagy szűkítése) sokszor az aktuális igények függvénye, nem pedig ténylegesen alátámasztott társadalmi szükséglet. Komoly része van ebben annak is, hogy a civil kontrollt nem feltétlenül várják el kormányzati oldalról – ergo olykor a támogatása is nehézkesen működik –, de nagyobb problémát jelent az egységes gondolkodás, az egységes fogalmi apparátus hiánya még a kulcskérdésekről is.

Hiszem, hogy minél erősebb gyökerei lesznek a demokráciának, a demokratikus értékeknek, annál kevésbé lesz bizalmi vagy bizalmatlansági kérdés a civil kontroll a hatalom apparátusai között. Olyan egyszerű aktussá válik ez, mint a gépjárművek műszaki vizsgálja. Természetes, magától értetődő lesz, de azt – úgy gondolom – felelőtlenség lenne kijelenteni, hogy a társadalom belső viszonyrendszerei fejlődésével, a demokrácia kiteljesedésével mindaz, ami ebben a témában új és a gyakorlata is kialakulatlan, később akár el is tűnhet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Benke Miklós, Búzás Pál, Finszter Géza, Rob. C. Mawby, Szkinger István, Alan Wright: A magyar rendőrség civil kontrollja; jelentés és javaslatok – 1997. március. Staffordshire University, United Kingdom
- A civil–katonai kapcsolatok. Nemzetközi konferencia anyaga; Budapest, 1997. HM Oktatási és Tudomány-szervezési Főosztály
- Dr. Csabai György: A demokratikus civil kontroll; Hadtudomány, 1996/2.
- Finszter Géza: Ismét a nemzetbiztonságról; Belügyi Szemle, 1999/4–5.
- Huntington, Samuel P: A katonai és az állam; Budapest, 1994. Zrínyi–Atlanti Kiadó
- Joó Rudolf–Pataki G. Zsolt: A haderő demokratikus irányítása; Budapest, 1998. ZMNE, LCKKK
- A szerző (K. F.) írásai: A Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatának feladatai, működésük szabályai; Budapest, 1998. TIT HABE – A nemzetbiztonsági szolgálatok polgári ellenőrzésének néhány kérdése; Új Honvédségi Szemle, 1999/2.; – A katonai titkosszolgálatok civil kontrolljának néhány kérdése; Hadtudomány, 2000. 1. sz.
- A magyar haderő és a civil kontroll a brit átvilágítás tükrében; Budapest, 1997. Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudomány-szervező Főosztály
- Dr. Parádi József (főszerkesztő): A magyar rendvédelem története. Bp., RTF, 1996
- Dr. Szabó János: A fegyveres erők civil kontrollja; Új Honvédségi Szemle, 1995/6.
- Dr. Szabó Mária: A civil kontroll az olasz demokrácia első évtizedeiben; Hadtudomány, 2000. 4. szám, 92–104. p.
- Szkinger István: A nemzetbiztonság védelmének alkotmányos alapkérdései; Belügyi Szemle, 1999/4–5.
- Tamási Erzsébet: A hatalom felelőssége és ellenőrizhetősége (Interjú dr. Szkinger Istvánnal a titkosrendészeti módszerek és a jogállamiság kapcsolatáról); Belügyi Szemle, 1997/5.
- Tonhauser László: Rendőrök és szolgálatok; Belügyi Szemle, 1999/4–5.
- Törvények: 1990. évi X. a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek átmeneti szabályozásáról; – 1993. évi CX. a honvédelemről; – 1994. évi XXXIV. a rendőrségről; – 1995. évi CXXV. a nemzetbiztonsági szolgálatokról; – 1996. évi XXXI. a tűz elleni védekezésről, a műszaki mentésről és a tűzoltóságról; – 1996. évi XXXVII. a polgári védelemről; – 1996. évi XLIII. a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról; – 1997. évi XXXII. a határőrségről és a határőrizetről; – 1999. évi LXXIV. a katasztrófák elleni védekezés irányításáról; – 1998. évi XCIII. az APEH nyomozhatóságának jogszabályairól.

Kassai Károly

A híradó és az informatikai rendszer korszerűsítése és védelme

Az információ egyre fontosabb erőforrásunkká válik, így nem csoda, hogy az újabb információs megoldások mindig újabb feladatokat, majd megújult szolgáltatásokat szülnek. A Magyar Honvédség átalakításának egyik legfontosabb feladata a vezetési rendszer korszerűsítése.¹ Ennek a prioritásnak nemcsak a technikai elmaradás az oka, hanem az a robbanásszerű fejlődés is, amely korunk információs folyamatait jellemzi. Az információk természetesen nemcsak tulajdonosaik vagy címzettjeik számára képviselnek értéket, ami az adatok támadási módszereinek és az ellenük való hatékony védekezés feladatrendszerének bővülését követeli. A szerző a híradó és az informatikai rendszerek fejlesztési folyamata keretében a rendszer korszerűsítését befolyásoló tényezőket, jellegzetességeket és az információk védelmének lehetőségével kapcsolatos kérdéseket tekinti át.

A Magyar Honvédség korszerű vezetési és irányítási rendszerének kialakítása nem képzelhető el néhány eszköz korszerűsítésével (vagy felújításával), hanem – figyelembe véve a szervezeti változásokat, a kényszerű technikai, szervezeti és egyéb hatásokat – új, a kor követelményeinek megfelelő rendszereket kell kialakítani. A híradó és az informatikai rendszer korszerűsítését több olyan hatás befolyásolja, amelyeket nem lehet figyelmen kívül hagyni. Tekintsük át ezek lényegét!

A korszerű információs szolgáltatások iránti igény tértől és időtől függetlenné válik. A parancsnoknak békeállapotban és minősített esetekben az irodájában, természeti katasztrófa elhárításakor ideiglenes vezetési pontján vagy tábori körülmények között egyaránt szüksége van korszerű (meghatározott esetekben elektronikus védelemmel ellátott) információs szolgáltatásokra.

A fenyegetettségi kockázatok jelentősen módosulnak. Ma már nemcsak a reguláris erők szembenállása jelent veszélyt, hanem a regionális ellentétek, a nemzetközi terrorizmus, az illegális fegyverkereskedelem, a szervezett bűnözés és a kábítószer-kereskedelem is. Számtalan példa mutatja, hogy hatalmas károkat okozhat akár egy középiskolás is, aki a szigorúan védett hálózatok védelmi képességeit „tesztelve” jut be

1 A Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányairól szóló 61/2000. (VI. 21.) OGY határozat 8. pontja alapján prioritást élveznek a vezetési, irányítási és informatikai eszközökkel kapcsolatos fejlesztések.

vezetési, irányítási rendszerekbe (az így álcázott támadási kísérletek veszélyességét nem is említve).²

Szövetségi rendszer tagjává váltunk. Ez kötelezettségeket jelent számunkra, mivel szövetségi kapcsolatainkat a szövetségi rendszabályok szerint kell üzemeltetnünk, a meghatározott biztonsági feltételek teljes körű kielégítése esetén csatlakozhatunk a szövetségi rendszerekhez, illetve minden területen garantálnunk kell a NATO minősített információi védelmét.

Hazánk nem szomszédos egyetlen NATO-tagországgal sem. Ez a tény kiemeli a műholdas összeköttetések szerepét, illetve a NATO nem elektronikus formában továbbított minősített információi (eszközök, anyagok stb.) továbbításának új feladatrendszerét.

Nemcsak a nemzeti (és a szövetséges) erőik információs lehetőségei fejlődnek, hanem azok a módszerek is, amelyekkel károsan lehet hatni a kommunikációs hálózatokra. Így állandó szükség van az alkalmazott biztonsági megoldások folyamatos felülvizsgálatára, a tapasztaltak elemzésére és a rendszerek megerősítésekor a legújabb tudományos eredmények felhasználására.

Az ország erőforrásainak korlátai vannak. A vezetési rendszerek cseréjénél anyagi okok miatt egy, időben elhúzódó átalakításra kell számolni, ami együtt jár azzal, hogy egy időben többgenerációs eszközökből álló vegyes rendszert kell üzemeltetni. A lépcsőzetes korszerűsítés miatt előre kell gondolni arra is, hogy a rendszerbe állított eszközök, rendszerek ne legyenek gátjai a következő fejlesztési lépcsőnek.

A környezeti infrastruktúra fejlettsége. A korszerűsítés egyik indoka az is, hogy hazánk általános távközlési infrastruktúrája az utóbbi húsz év alatt jelentősen elhagyta a Magyar Honvédség technikai színvonalát, amely elmaradás több esetben a működőképességet is veszélyezteti (pl. kisegítő hírközpontok rendszere, géptávíró hálózat). Állandó híradó és informatikai rendszerünk kialakításakor igazodnunk kell a kor általános szolgáltatási színvonalához és a várható fejlesztési trendekhez, különben könnyen elszigetelhetjük magunkat.

A felhasznált információk jelentősen átalakulnak. Napjainkban jelentős eltolódás tapasztalható az adatkommunikáció irányába, amely igény a mobil eszközöknél is megjelent. Ez a polgári életben is jól felismerhető jelenség, de az adatkommunikáció továbbra sem válthatja fel teljesen a beszédkommunikációt. A feladat tehát nem a beszédátvitel kiszorítása, hanem legkorszerűbb (a szükséges helyeken az előre meghatározott biztonsági szint szerinti védelemmel rendelkező) megoldásainak kialakítása.

A hazai erőforrások alkalmazásának szükségessége. A legtöbb országhoz hasonlóan hazánk érdeke, hogy a honvédség korszerűsítése minél nagyobb arányban támaszkodjon a hazai iparra. Ez COTS³ eszközök széles körű alkalmazását jelenti, ami előtérbe helyezi a speciális katonai igénybevételhez alkalmazkodó hordozó (tartó, burkoló, védő stb.) megoldásokat azokon a helyeken (és helyzetekben), ahol nincs

2 A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről szóló 94/1998. (XII.29.) OGY határozat 1. pontja fokozódó kihívás- és veszélyként említi az információs rendszerek elleni támadás lehetőségét.

3 Commercial Of The Shelf: kereskedelmi forgalomból beszerezhető eszközök.

szükség különleges kialakítású eszközökre. Ugyanígy – bár nem gazdasági okok miatt – léteznek olyan bizalmas területek (pl. a rejtjelzés és az ezzel kapcsolatos kiegészítő tevékenységek, a biztonsági beruházások egyes területei), amelyek részben vagy egészben kizárják a külföldi megoldások átvételét.

Az emberi erőforrások alkalmazásának csökken a tendenciája. Az évtizedek óta tapasztalható létszámcsökkenési jelenségek a híradó, az informatikai, az információvédelmi és egyéb területeket is hátrányosan érintik. Az erőforrások csökkenése olyan korlátozás, amelyet csak felhasználóbarát technológiák alkalmazásával, minimális emberi beavatkozást igénylő kommunikációs rendszerek kialakításával lehet ellensúlyozni. A kisebb, zárt – és a működés szempontjából nem mellőzhető – szakmai kultúrák (jellemzően: a rejtjelzés szakterülete) védelme érdekében a humánmenedzsmentnek előremutatóan kell gondolkodnia, mert a biztonsági kérdések teljeskörűen nem automatizálhatók, a létszám nem csökkenthető egy biztonsági határ alá.

A NATO szellemi és technikai erőforrásainak felhasználási lehetősége. Lehetőségünk van a NATO tagországi kommunikációs megoldásainak tanulmányozására, illetve a szövetség fejlesztési irányainak megismerésére, konzultációra, így jelentős, kutatásra fordítandó erőforrást takaríthatunk meg, illetve mások által már elkövetett hibát kerülhetünk ki.

A korszerűsítés jellegzetességei

A korszerűsítés nem egy pontosan meghatározott feladat végrehajtását, hanem időben elhúzódó folyamatot jelent, amely magában hordozza a célok esetleges változásait, a végrehajtás menetrendjének átalakítását, valamint azt a nyilvánvaló ténnyt, hogy az átmenet időszakában a vegyes (digitális–analóg) rendszer működését külön meg kell tervezni az üzemben tartás összes vonzatával együtt. A korszerűsítés alsó szintjét képviselő eszközöknek tehát egyszerre kell egy magasabb szolgáltatási szintet teljesíteni és a meglévő infrastruktúrát is bekapcsolni a híradó és informatikai rendszerbe.

Az átalakításra (pontosabban: korszerűsítésre) nem a lépésről lépésre fejlesztési stratégia, hanem az egyből egy (nehezen pontosítható) fejlettebb szintre ugrás a jellemző. Mivel nem egy meghatározott feladatra szerzünk be eszközöket, hanem egy fejleszthető rendszer alapjait rakjuk le, így csak felfelé kompatibilis eszközök beszerzését és rendszerbe állítását tűzhetjük ki célul. Ez felületes szemlélet, esetenként látszólagos elmentmondást is mutathat, mert elutasítja viszonylag korszerű rendszerek (eszközök) rendszeresítését, amelyek nem teljesítik a továbbfejlesztési lehetőséget (pl. delta-kód-modulációt használó tábori rendszerek).

Az új eszközök (rendszerek) jellemzőjének meghatározásakor gondot jelent az is, hogy a szövetség munkacsoportjai folyamatosan dolgoznak a meglévő rendszerek korszerűsítésén. Így gyakori, hogy számunkra jó megoldások már a gyártók kifutó szériáit képezik, de az új eszközök, rendszerelemek még csak fejlesztési stádiumban vannak.

Az 1999. 04. 23–24-i washingtoni csúcstalálkozón döntés született a szövetség új stratégiai koncepciójáról, amely a fenyegetésalapú tervezést képességalapú tervezéssel váltja fel. Ennek megvalósítása a védelmi képességek kezdeményezés program (Defence Capabilities Initiative, DCI), melynek képességterületei a többi NATO-tag-

ország számára is új feladatokat jelentenek.⁴ A szövetségi egyeztetési mechanizmuson keresztül hazánkban is lehetősége van ezen területek fejlesztésébe beleszólni, illetve közvetett haszon, hogy az itt kialakított eredményeket, irányelveket is felhasználhatjuk a saját rendszerünk kialakításakor.⁵

Technikai és gazdasági okok igazolják azt a stratégiát, hogy a cél a pontosan meghatározott szolgáltatásokat, technikai paramétereket nyújtó eszközök beszerzése, amelyet komplexumokká építés, rendszer kialakítása és egyéb járulékos feladatok (modellezés, prototípus kialakítása, tesztelés, korrekció, rendszerintegráció stb.) követnek. Az eszközbeszerzések, beépítések, logisztikai háttér kialakítása és biztosítása támogatja a magyar ipar fejlődését, mert lehetőségekhez juttatja a megfelelő színvonalat képviselő magyar cégeket.

Figyelemre méltó anyagi előnyöket jelenthet hazánk számára, ha megfelelően kihasználjuk azt a lehetőséget, hogy a szövetségi feladatok biztosítását hazánk területén is a NATO finanszírozza. Ez természetesen lényegesen bonyolultabb eljárásokat eredményez, de az anyagi előnyök mellett technikai stabilitást is nyújt, így érdemes ezzel a lehetőséggel minél nagyobb mértékben élni.

Az érvényes szabályozórendszer értelmében az eszközök túlnyomó részét közbeszerzési eljárások keretében kell beszerezni. Ez kiemeli az igények pontos megfogalmazásának, a kompatibilitás ellenőrzésének, a megfelelő garanciarendszer kialakításának jelentőségét. Egy ilyen versengésnek több vesztese van, mint nyertese, így a hatalmas összegek miatt előre prognosztizálható az érintett cégek versengése, az eljárásokat nehezítő rengeteg fellebbezés, vádaskodás. A bonyolult helyzetek megoldása nemcsak a szakértelem, hanem a képviselő, a koordináció, az eljárások pontos ismeretének fontosságát is igényli.

A korszerűsítési feladat automatikusan szorosabb együttműködést eredményez az informatika, a híradás, az elektronika, a páncélos és a gépjármű, a titokvédelem, az információvédelem között, mivel a közös cél elérése csak közös erőfeszítéssel lehetséges. Az állandó híradó és informatikai rendszer kialakítása időben együtt zajlik a laktanya-rekonstrukciós programmal, így a környezetbiztonsági feltételek kialakítása és a szükséges infrastruktúra együtt kezelhető.

A fenti, összetett feladatok biztosítása három feltétel megteremtése nélkül nem lehet sikeres:

- A rengeteg nemzeti és NATO-fejlesztési program lebonyolítása óhatatlanul egymás szándékainak keresztezését, párhuzamosságokat okozhat, ami korszerű alapokon nyugvó, folyamatjellegű irányításra alkalmas menedzsment kialakítását követeli meg.
- A kialakított új híradó és informatikai rendszer üzemeltetése megköveteli az üzemeltető és az üzemeltetést irányító szervezetek korszerűsítését és a feladatokhoz

4 Az öt terület közül a csapatok telepíthetősége és mozgékonyság (deployability/mobility), a túlélőképesség (survivability) és a C3 (command, control, communication) közvetlen feladatot jelent az új híradó és informatikai rendszer kialakításakor.

5 A 73/1999. (HK. 25.) HM utasítás intézkedik az Észak-atlanti Szerződés Szervezete Védelmi képességek kezdeményezésének végrehajtásáról.

történő pontos igazítását, a működési feltételek teljes körű biztosítását. A szervezeti működéshez szorosan kapcsolódik a korszerű módszerekkel kialakított adattárház, amely a híradó és az informatikai szakterület igényein kívül képes kielégíteni a kapcsolódó logisztikai, humán-, fejlesztési, tudományos igényeket is.

- A korszerűsítés és az új híradó és informatikai rendszer üzemeltetése nem képzelhető el a *humán erőforrások új alapokra helyezése nélkül*. Azt senki sem gondolhatja komolyan, hogy a két-három év alatt megfelelő hálózatüzemeltetési gyakorlatot szerző hálózatfelügyelő vagy szerviztevékenységet irányító, idegen nyelvet beszélő, diplomás fiatal tiszt nem hajtja meg fejét a többszörös anyagi juttatás előtt. Ugyanígy kiemelt kérdés a *képzés korszerűsítésének ügye* is, mert ezeket a korszerű, informatikai alkalmazásokat használó eszközöket (rendszereket) tartósan nem lehet félművelten üzemeltetni. A képzés gyakorlati oldala külön figyelmet igényel, mert megfelelő szimulációs lehetőség nélkül nem lehet szakembereket képezni és bizonyos feladatokat nem lehet az üzemelő rendszeren korlátozások nélkül gyakorolni (hálózat-konfigurálási, átkonfigurálási feladatok, hibafelismerés és elhárítás stb.).

Az információk védelmének lehetőségei

A fegyveres erők információs rendszerei mindig kettős hatás alatt állnak. Egyre korszerűbb megoldások szolgálnak a vezetés igényeinek kielégítésére, ugyanakkor egyre fejlettebb eszközök, eljárások állnak rendelkezésre azok számára is, akiknek célja a bizalmas információk megszerzése vagy az információs feltételek gyengítése. A jelenlegi technikai szinten a számítástechnikával támogatott felderítő, megtévesztő és zavaró manőverek *olyan információs fölényt képesek kialakítani, amelyeket pusztán élőerővel vagy fegyverrel* (esetleg fenyegetéssel) *nem lehet ellensúlyozni*.

A biztonságos vezetési lehetőségek kialakítása bonyolult szervezési és technikai intézkedések ismétlődő folyamata, amely a vezetési hadviselés fogalmi rendszerén belül a *hadműveleti biztonság* (Operation SECurity; OPSEC)⁶ feladatai közé tartozik, mint információbiztonság (INFormation SECurity, INFOSEC).⁷

A hadműveleti biztonság az információbiztonság mellett tartalmaz fizikai biztonsági, dokumentumbiztonsági, személyi biztonsági, álcázási és rejtési területeket is, ami mutatja a biztonság összetett feladatrendszerét.

Az információbiztonság (pontosabban az *elektronikus információbiztonság*) COMSEC és COMPUSEC⁸ részterületei az általános biztonsági feladatok mellett további speciális fizikai, személyi, eljárási és dokumentumbiztonsági rendszabályokkal

6 Szövetséges összhaderőnemi doktrína (AJP–01 (A)), 18. fejezet.

7 A hadműveleti biztonságot (és annak területeit) nem lehet a vezetési hadviselés más területeitől elszakítani és önállóan kezelni. Például a megtévesztés, mint a vezetési hadviselés másik területe (vagy egy gyors művelet sikerének esélye), adott helyzetben fontosabb szerepet játszhat az információvédelelemnél.

8 COMSEC (COMmunication SECurity; összekötetés/híradó biztonság), COMPUSEC (COMPUter SECurity; számítástechnikai biztonság). A két szakterület lefedi az összes elképzelhető elektronikus információs műveleteket végző berendezés védelmét, amelybe beleértendő a kompromittáló kisugárzás elleni védelem és a rejtjelzés is.

rendelkezik. (A témával – annak egy-egy részterületével – az utóbbi időben a katonai szakirodalomban egyre gyakrabban találkozhatunk. COMPUSEC témakörben. L. a Hadtudomány 2000. évi 1., 3. számát!)

Az információk védelme nemcsak a fegyveres erőknél okoz fejfájást. Az elektronikus pénzintézeti szolgáltatások, a különböző telephelyek közötti összeköttetések biztonsága, az adatbázisok védelme az illetéktelen hozzáférés ellen, a számítástechnikával vezérelt közüzemi és energiaszolgáltatások rengeteg speciális védelmi feladatot vetnek fel, amelyekből a Magyar Honvédség biztonsági szakterületei is tanulhatnak. Tudomásul kell azonban venni, hogy bár sok területről kaphatunk bizonyos fokú segítséget, az adatbiztonságot mindenki saját belügyének tekinti, tehát nekünk is *meg kell keresni saját utunkat*. Ez nem lesz könnyű, amit az is mutat (és egyben elgondolkoztató információ), hogy a Common Criteria (CC)⁹ 20 általános fenyegetettségi osztályban 106 fajta fenyegetettséget definiál. Ehhez még tudni kell, hogy a CC nem foglalkozik fizikai, személyi és szervezeti biztonsággal, a közvetlen és közvetett kiszármazási biztonsággal és a rejtjelzéssel.

A Magyar Honvédség legfontosabb feladata az elektronikus információk védelme területén az adatbiztonsági terület *önálló megalapozása*. Rengeteg jó szakember dolgozik a különböző területeken, akik a saját szakértelmük, filozófiájuk szerint gondolkodnak biztonsági kérdésekről. Ilyenkor talán ki is alakítanak valami maradandót és mellesleg „átcsúsztatva” egy-két szomszédos területre, ott is körvonalaznak valamilyen biztonsági elképzelést, ami nem mindig egyezik a terület felelőseinek véleményével, akik hasonló elvek szerint újabb ötleteket gyártanak.

Az egységes biztonsági struktúra lehetőséget teremt az eltérő szakterületek közötti *felelősségi körzetek rögzítésére, a szükséges szoros együttműködési rend kialakítására*. Ezt a logikát támogatja, hogy a NATO tagállamai számára nem határoz meg pontos adatvédelmi szabályokat, csak egy minimális biztonsági követelményrendszert. Amennyiben ezt a minimális szintet sikerülne minden biztonsági területen elérni, nem lenne szükség a jelenlegi kettős helyzetre, amely a hazai és a szövetségi minősített adatok védelmére eltérő védelmi megoldásokat határoz meg.

A feladat nem könnyű, mert jogszabályok változtatásáról, infrastruktúráról, képzésről és még számtalan nélkülözhetetlen feladat kidolgozásáról van szó, amit nem lehet egy-két egyeztetéssel megoldani.¹⁰ A továbbiakban az új adatbiztonsági rendszer – vagy annak elemei – központi szemlélettel és vezérléssel továbbfejleszthető, mert a NATO a minimális szint feletti, jogerőre emelt nemzeti biztonsági szabályozást feltétel nélkül elfogadja a szövetségi adatok védelmére is.

9 A Common Criteria az informatikai termékek és rendszerek biztonsági értékelésének követelményrendszere, amely több nemzeti követelményrendszer egységesítésével jött létre és jelenleg nemzetközileg elfogadottá vált.

10 A NATO nemcsak katonai, hanem politikai szervezet is, így a fegyveres erőknél kívül a tagországok különböző kormány szervezeteinek is igénye van rejtjelzett NATO-kapcsolatokra. Emiatt a minősített adatok védelme csak tárcaközi megállapodások alapján, az érintettek szoros együttműködésével képzelhető el.

Összefoglalásként elmondható, hogy a korszerű vezetési, irányítási rendszerek kialakítása nem képzelhető el egylépcsős műveletként.

A megfelelő adatbiztonsági szintet képviselő védelmi megoldások kialakítása ennek függvényében szerteágazó folyamat, amelyet nem lehet az eddigi szemlélettel vezényelni. Mielőbb ki kell alakítani a korszerű adatvédelmi megoldásokat biztosító funkciókat és a védelmi feladatokat *végrehajtó* és az azokat *felügyelő* szervezeteket. A felügyeleti és a végrehajtó funkciók szétválasztása hosszú távú folyamat, mert a közép szintű katonai szervezetek területén kezdődő rejtjel-felügyeleti rendszer az új információvédelmi feladatoknak csak egy részét végzi.¹¹ A felügyeleti tevékenységnek távlatokban az alakulatok szintjéig le kell érnie, ráadásul kibővített tartalommal. Az új feladatok a meglévő, adatbiztonsággal foglalkozó szakmai területek átrendeződését fogják eredményezni, ami a funkciók összevonásához, de új szakterületek kialakításához is vezethet.

Az elektronikus adatok védelme a felügyeleti és ellenőrzési feladatokon kívül olyan teendőket is jelent, mint a más szervezetekkel történő (szakmai) kapcsolattartás, jogszabályi, technikai és biztonsági kérdésekkel történő mélyebb foglalkozás. Ezek a témakörök speciális környezetet, szakértelmet, kapcsolatrendszert és egyebeket igényelnek, ami egy részletes, minden résztvevő számára egyformán értelmezhető szabályozási rend nélkül elképzelhetetlen. A fentiek alapján látható, hogy nem véletlen a politikai szándék, amely az információs technológiák veszélyeit elfogadható szintre csökkentő biztonsági politika kialakítását kormányzati szintre emeli.¹²

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1.) Common Criteria 1.0
- 2.) Hadműveletek (FM 100–5)
- 3.) Kassai Károly: A korszerű, biztonságos híradó és informatikai rendszer kialakításának érdekességei; HVK VFCSE, 2000., 45. p.
- 4.) Mráz István: A Magyar Honvédség felsővezetésének információigénye és az információs rendszer fejlesztési irányja; Repüléstudományi Közlemények, XII. évf. 29. szám p. 265–273.
- 5.) NATO szakkifejezések és meghatározások szógyűjteménye (AAP–6 (V))
- 6.) Ternyák István: A magyar katonai kommunikációs rendszerszervezés; előadás 2000. 10. 04-én, a „kommunikáció (híradás) helye és szerepe a vezetés rendszerében” konferencián, ZMNE
- 7.) Security within the North Atlantic Treaty Organisation [C–M 55 (15) Final]
- 8.) Szövetséges összhaderőnemi doktrína [AJP–01 (A)]
- 9.) Magyar Ferenc: A hálózatszerver és biztonsági szempontjai; Hadtudomány, 2000/1. sz.
- 10.) Globalizáció és információbiztonság; Hadtudomány, 2000/3. sz.

11 A rejtjeltevékenységet szabályozó 23/1995. (HK 13.) HM utasítás 2. §. (1) a HM és az MH rejtjeltevékenységének szakirányítására és szakfelügyeletére Központi Rejtjelfelügyelet, a közép szintű katonai vezető szerveknél pedig rejtjelfelügyelet működését határozza meg.

12 100/2000. (VI.23.) Kormányrendelet 1. §. az információs társadalom megvalósításával összefüggő feladatokról, az informatikai kormánybiztos feladat-, és hatásköréről.

A határőrizeti rendszer korszerűsítéséről

A szerzők az önállóan írt cikkeikben a határőrizeti rendszer fejlesztésével, korszerűsítésével kapcsolatos gondolataikat osztják meg az olvasókkal. Zsigovits László a határőrizeti rendszer elemeit és az azok működését javító eljárásokat és eszközöket, így a technikai felderítő és adatszolgáltató, a járőr- és a határforgalom-ellenőrző rendszereket mutatja be. Fontosnak tartja egy új típusú információs és adatszolgáltató rendszer kiépítését is, amely gyorsítja a határfelügyeleti rendszer működését. Dr. Nagy Pál A tudásalapú adatfeldolgozás a határ biztonságért című írásában pedig azokról a technikai eszközökről és technológiai eljárásokról szól – térérzékelők, szenzorok, számítástechnika stb. –, amelyek a jövőben a határőrizeti rendszerbe beépülve különösen a határátkelőhelyek közötti szakaszok ellenőrzésében fontos szerepet játszanak.

Zsigovits László

A leendő határrendészeti rendszer elemei

Az államhatárok szilárd őrizete az EU elvárásai és hazánk biztonsága szempontjából is fontos követelmény. A sorállomány kivonása a rendvédelmi feladatok ellátásából, a műszaki akadályrendszer megszüntetése olyan mértékben csökkentette az államhatárok biztonságos ellenőrzésének lehetőségeit, hogy azokat egymagában a hivatásos állományú határrendészet nem tudja pótolni. Az igényeknek megfelelő határelőirőrzés ellentmondásai két területen jelentkeznek. Egyrészt a határterület biztonságos átfogása több tízezres járőrállományt, hatalmas gépjárműparkot, óriási szolgálatellátáshoz szükséges eszközmennyiséget igényelne, amelynek nincs meg az anyagi fedezete. Tízezres nagyságrendű állománynál fokozottabb a korrupció veszélye, több olyan személy kerülhet be a szervezetbe, aki a szervezett bűnözés szolgálatában áll, nagyobb az információkiadás, a megvesztegethetőség, a megfélemlíthetőség, a véletlenekből adódó titoksértés és az anyagi károkozás veszélye. Másrészt a határforgalomban résztvevő személyek és járművek biztonságos ellenőrzése időigényes feladat, amelynek szabályos végrehajtása nagymértékben csökkenti a gyors és kultúrált határátléptetést.

Ma már olyan korszerű elektronikai berendezések vannak, amelyek képesek az emberi észlelő és érzékelő funkciókat kiszélesítésére, kiváltására, megteremtve ezzel az

automatikus terepfelügyeletet és elrejtőzés felfedést, a személy-, jármű- és okmányazonosítást. Az elektronikai eszközök nem vesztegethetők meg, nem bújnak be a gépkocsiba a hideg elől, nem alszanak el a szolgálati helyen stb.

Egy korszerű határrendészeti rendszer kialakítható az elektronikai berendezések alkalmazásának és a határrendészetet ellátó szolgálati személyek tevékenységének jól szervezett, harmonizált együttesével, amelynek elemei az alábbiak.

A *technikai felderítő és automatikus adatszolgáltató alrendszer* a statikus és mobil technikai felderítő és adatszolgáltató eszközökből, valamint az őket működtető, kiszolgáló személyzetből tevődik össze. Ezen eszközök mágneses, szeizmikus, hő vagy egyéb érzékeléssel észlelik a határterületre belépő célobjektumokat, amelyeket megjelenítenek a kezelőszemélyzet számítógépének képernyőjén, valamint a helyzetükre, tevékenységükre vonatkozóan digitális adatokat továbbítanak a műveletirányítási központnak. Ez az alrendszer ellátja egy technikai területsáv (határterület) automatikus felügyeletét. Ennek az alrendszernek a magvát a COP programokból származó hőkép-kamerás mikrobuszok és az államhatár közeli építményekre telepített hőkép-kamerák adják.

A *személyi detektáló és azonosító eszközök* elsősorban az útlevélkezelők és a járőrök személyes észlelési képességeit terjesztik ki az elrejtőzött személyek, az elrejtett tárgyak, a közokirat-hamisítások felfedése, a személy-, jármű- és okmányazonosítás, a különböző ellenőrzések biztonságossá tétele érdekében.

Az *operatív műveleti csoportok* bármely időjárási és terepviszonyok közötti gyors reagáló képességgel és mobilitással rendelkező (helikopter, gépkocsi, motorkerékpár, ló, kutya), kis létszámú (5–15 fő), állandó készenlétű erők mobil térinformációs és műholdas végberendezésekkel. A technikai felderítő és automatikus adatszolgáltató alrendszer által biztosított adatok alapján, a műveletirányítási központ vezetésével végrehajtják a jogsértő személyek felkutatását, elfogását és átadását a bünyügyi és felderítő szolgálatnak.

A *műveletirányítási központ* digitális adattovábbító, adatrögzítő és adatfeldolgozó eszközökkel, valamint térinformációs rendszerrel támogatott, statikus, kis létszámú (3–5 fő), állandó készenlétű operatív szerv. Ellátja a technikai felderítő és automatikus adatszolgáltató alrendszer, a járőr alrendszer távoli felügyeletét és az általuk szolgáltatott, a jogellenes tevékenységre vonatkozó adatok automatikus vételét, rögzítését, feldolgozását, továbbítását. Az adatok alapján riasztja a járőröket, az operatív műveleti csoportot(okat), vezeti azok tevékenységét, folyamatosan biztosítja számukra az információkat a tevékenység körzetéről, tájékoztatja a megfelelő személyeket és szerveket a kialakult helyzetről. Gyűjti, feldolgozza és továbbítja az összes határrendészetet ellátó személy és szerv aktuális szolgálatellátási, helyzeti és kivizsgálási adatait, ezáltal megteremtve közöttük a szoros és kölcsönös együttműködést, lehetővé teszi számukra a Határőrség központi, valamint a külső adatbázisok elérését a jogosultságok alapján.

A *műveletirányító információrendszer* biztosítja az operatív műveleti csoportok, a járőrök és a műveletekben az egyéb résztvevők számára a közvetlen információellátást a technikai felderítő és automatikus adatszolgáltató rendszerből a tevékenység körzetére vonatkozóan. A műveletirányítási központ térinformatikai rendszerén megjeleníti a műholdas nyomkövetésen keresztül a műveletben résztvevők helyze-

tét, a jogsértő cselekmény helyszínét, jellemzőit. Többoldalú és folyamatos összeköttetést biztosít a műveletben résztvevőkkel és a vezetővel. A döntés-előkészítéshez megteremti a gyors adatfeldolgozást, az adatbázisok azonnali és folyamatos elérését a jogosultságok alapján. Biztosítja a kapcsolatot az infoszférával.

A hagyományos határrendészeti alrendszerek (járőrözés, akció osztály/alosztályok, határforgalom-ellenőrzés, felderítő és nyomozószolgálat) továbbra is jelentős szerepet játszanak a határrendészeti feladatok ellátásában.

Összegezve: A határrendészeti rendszer elemei tartalmaznak nagy hatékonyságot biztosító technikai felderítési eszközöket. A felügyeletet a személytől elektronikus berendezések veszik át. A felderítési és a realizálási adatok továbbítását, rögzítését, feldolgozását, megjelenítését digitalizált eszközök végzik automatikusan. Az élőerő alkalmazását az automatikus felderítő- és jelzőberendezések jelzései váltják ki. A vezetést és a végrehajtást központi adatbázisokon alapuló, térinformatikai szolgáltatást nyújtó szervezeti információrendszer támogatja.

Az új típusú információrendszer kiépítésének szükségessége

A szervezet információrendszerének funkciója, hogy a tevékenység minden részéhez megfelelő adatokat, információkat biztosítson.

A négyes elvi követelményt – a megbízhatóságot, a kulturáltságot, az európai normákhoz való igazodást és a gazdaságosságot – vizsgálva látható, hogy az ismertett rendszer ezeken a követelményeken alapul. A mágneses és hőérzékeléssel ellátott területfelügyelet, a személyi észlelést kiterjesztő modern eszközök alkalmazása megbízható felderítést biztosít, kulturált, az emberi jogokat nem sértő módon szolgáltat adatokat a jogsértő személyekről. Az automatikus területfelügyeleti rendszer alacsony szinten tartja az élőerő-szükségletet, a pontos adatszolgáltatás a gyors és kis erővel való eredményes tevékenység feltételeit teremti meg. A rendszer kommunikációs platformja a digitális jelátvitel-technikán és a digitális térinformáción alapul, követve az európai technikai színvonalat. A mennyiségi hatékonyságnövelő módszer helyett a minőségi mutatók emelése, az élőerő célirányos felhasználása, a technikai eszközök továbbadhatósága az EU külső határainak megváltozásakor mobilitásuk révén növelik a gazdaságosságot.

A korszerű határőrizet csak a technikai fejlesztésen alapulhat, amely technikai fejlesztés megköveteli a szervezet információrendszerének automatizálását is. Hiába alkalmazunk modern érzékelőeszközöket (COP-programok), ha az adatáramlás, az integrált információellátás nem valósul meg, a tevékenységeket nem tudjuk megfelelően összehangolni, az erőfelhasználás nem lesz optimális. A korszerű területfelügyelő eszközök által szolgáltatott adatok csak akkor biztosítják a szervezet hatékony működését, ha ezek az adatok automatizált adatfeldolgozó rendszeren keresztül jutnak el a vezető szervekhez és a végrehajtókhoz is. Ezért a határőrizet bármely módon való korszerűsítése csak a szervezet információrendszerének korszerűsítésével együtt, a kettő harmóniájával valósulhat meg. A határőrizeti rendszert és annak információ-alrendszerét csak egységben lehet vizsgálni és fejleszteni. Aki az információs társadalom hajnalán a határőrizeti rendszer korszerűsítésével foglalkozik, annak a szervezet információrendszerének korszerűsítését is szem előtt kell tartania.

A jövő határőrizete csak az automatikus felügyeleti, jelző, riasztó és térinformációs műveletirányító rendszeren alapulhat, amelynek feltételeit az infoszféra létrehozása teremti meg. Ezen határőrizeti rendszer felépítésének megvannak a reális alapjai, amelyeket a *COP-programok általi technikai fejlesztés, illetve a Határőrség jelenlegi szellemi ereje képvisel.*

A hazai és a külföldi rendészeti szervek sokoldalú együttműködést folytatnak rendvédelmi területen, szükségük van a kormányzati és egyes polgári adatbázisok elérésére. A schengeni külső határok őrizete a schengeni tagállamokkal egységes informatikai infrastruktúrát követel meg.

A rendészeti szervek információrendszerének biztosítaniuk kell az interoperabilitást, a közös működési környezetet, a rugalmas, moduláris informatikai berendezéseket, a horizontális és a vertikális vezetést, az automatikus adatmódosítást, az igény és jogosultság szerinti adathozzáférést és a valós idejű döntéstámogatást.

A döntés-előkészítés számítógépi támogatása

A döntés-előkészítés számítógépi támogatása elsősorban az adatok számítógépi tárolásával, elsődleges feldolgozásával, megjelenítésével (adatbázis-kezelés) és az adatokkal végzett matematikai műveletekkel (modellezés, szimuláció, kombinatorika, statisztika, lineáris programozás, hálótérvezés, tömegkiszolgálás), valamint multimédia-tájékoztató szolgáltatással történik.

Az *azonnali, reakció jellegű döntéseknél* a támogatás szinte kizárólag csak automatizált, real-time rendszerekkel történhet az idő rövidsége miatt. Ezen esetekben az egyénnek a döntést kikényszerítő hatás észlelésétől a cselekvés véghezviteléig sokszor csak a másodperc töredékében mérhető a reakcióideje, ezért részére csak az automatizált szolgáltatások tudnak optimális támogatást nyújtani. A *korlátozott idejű döntéslehetőség esetén* a gyors információszolgáltatás (útlevél-ellenőrzés, igazoltatás stb.) tud segítséget nyújtani a felhasználónak. Ehhez a támogatáshoz osztott adatbázis-alkalmazás szükséges on-line kapcsolatokkal, amelyek a mobil adatelérést is lehetővé teszik. A *hosszabb előkészítési időt igénylő döntéseknél* (éves határőrizeti parancs kidolgozása, szervezetátalakítás, jutalmazás stb.) az adatfeldolgozást, modellezést, szimulációt stb. támogató rendszerek szükségesek.

A *valós központi adatbázis* fizikailag egy adatbázist jelent, melyet a Határőrség Országos Parancsnokságán célszerű telepíteni. Az összes felhasználó erre az adatbázisra kapcsolódik a jogosultsága alapján, és központi rutinok végzik az adatfeldolgozást. Az adatátviteli rendszer biztosítja átjáró útján a közvetlen adatelérést a külső adatbázisokról. Ha elrendelik egy személy körözését, a járőr abban a percben tudomást szerezhet róla, amikor annak az adatai bekerültek az adatbázisba (real-time üzemmód).

A *virtuális központi adatbázis* a felhasználó számára egyetlen adatbázis látszatát kelti, de valójában több adatbázisról van szó, amelyek lehetnek szervezet vagy szint szerint megosztottak és akár máshol lehetnek elhelyezve. Közöttük a kapcsolatot az azonosító mezők és a feldolgozó algoritmusok biztosítják. Külön adatbázisa lehet a személyügynek, a pénzügynek, a rendészeti szervezeteknek, illetve az igazgatóságoknak is. Ha az adatbázisok igazgatóságokként vannak, egy országos adatösszesítés

nem az igazgatóságok által külön-külön elkészített összesítések a végső összesítését jelenti, hanem egy központi algoritmus végzi az igazgatóságok adatbázisaiból egymás után az összesítést. A felhasználó azért nem érzékeli, hogy több adatbázist használ, mivel a központi algoritmus számára az összes igazgatósági adatbázist egy adatbázisként szolgáltatja.

Hogy melyik típusú adatbázist alkalmazzuk, az függ az adatvédelmi és az adatbiztonsági megfontolásoktól, az anyagi erőforrásoktól. A virtuális központi adatbázis védettebb, de a szoftverellátása költségesebb. A valós központi adatbázis esetében a számítógép-hálózatnak egyszerre sok felhasználót kell kiszolgálnia és nagy tömegű adatkezelést kell biztosítania.

Információ-előállítás támogatása

A határátlépésre jelentkező személyről a rendszer csak azt közli a megfélemlítés funkció során, hogy szerepel-e a nyilvántartásban, ha igen, melyikben, vagy nem szerepel. Ez az adat alakul információvá az útlevélező tudatában: átléptethető a személy vagy nem, és milyen intézkedést kell foganatosítani. A statisztikai összesítés számadatai szintén a felhasználó tudatában hozzák létre az információt, hogy mely állampolgárságú kategóriák által milyen jogsértések a jellemzőek.

Az *elemző és értékelő tevékenység* során olyan számítógépi algoritmusokat használunk, amelyek az elsődleges adatfeldolgozás statisztikai mutatóit összevetik a *környezeti elemek* sajátosságaival, a *folyamatok* elemeinek előfordulási értékeivel, az eddigi jellemzőkkel, a szervezet erőfelhasználásával és feladatrendszerének követelményeivel.

Az egyes vezetői döntések előtt mélyreható elemző és értékelő munkát, alternatívakeresést, hatásvizsgálatokat, erőviszony-számvetést, jövőértékelést kell elvégezni, amely bonyolultabb adatfeldolgozást jelent, minek során az információt a felhasználó készen kapja. A matematika eszköztára lehetővé teszi bizonyos feladattípusok esetén a legjobb kiválasztását az összes lehetséges változat vizsgálata nélkül, a számítógépek pedig a nagyszámú esetek gyors vizsgálatát.

A rendészeti tevékenység szempontjából néhány kifejezés magyarázatra szorul.

A *környezeti elemek* alatt azokat a befolyásoló tényezőket értjük, amelyek hatással vannak a rendészeti feladatokra. Ilyenek például a lakosság, a hagyományok, a rendvédelmi szervek megítélése, kapcsolata az állampolgárokkal, a domborzat, a növényzet, a műtárgyak, az utak, a vizek, az építmények, a szomszéd ország politikai, földrajzi jellemzői, a honi terület politikai, földrajzi jellemzői, a honi és a túloldali határterület bűnügyi fertőzöttsége, az államhatárt érintő nemzetközi folyamatok (migráció, bűnözés), a katasztrófaveszély lehetősége (többnyire csak időlegesen).

A *folyamatok elemeinek előfordulási értékei* azon mutatók, amelyek az egyes rendészeti feladatok végrehajtásának összetevőit, tényeit, eredményeit jellemzik. Egy rendészeti feladat a tiltott határátlépések megakadályozása. Ezen folyamat elemei: az előkövető állampolgársága, módszere, az előkövetés időpontja, helye, iránya, segítő tevékenysége (előkövető vagy saját), az előkövetés eszköze, az eredményesség, az intézkedést végző. Egy ilyen folyamat elemeinek előfordulási értékét megjelenítő eszköz az elsődleges adatfeldolgozás összefokozatos két- vagy háromdimenziós táblázata.

Az eddigi jellemzők a környezeti elemek és a folyamatok elemeinek korábbi éveket jellemző előfordulási értékei.

Az elemző és értékelő tevékenységet segítő programok összekapcsolják az elsődleges adatfeldolgozások eredményeit, ezeket összefüggéseikben jelenítik meg és összevetik a követelményekkel.

A tiltott határátlépés folyamatot nézve: egy ilyen program az összes statisztikai adatból a többi elemmel való összevetés alapján információt szolgáltat a kialakult helyzet okairól, a feladat-végrehajtás eredményességéről. Például: mely területeken és időpontokban, milyen elkövetők és módszerek a jellemzőek, ezek hogy kapcsolódnak a környezeti elemekhez (tudunk-e embercsempésről a térségben), csökkenő vagy növekvő tendenciát mutat-e az esetek száma, milyen eredményességgel tudtuk végrehajtani a feladatokat.

A számítógép következtetéseket szolgáltat a felhasználónak a kialakult tendenciákról, jellemző elkövetési irányokról, időpontokról, kategóriákról, a lehetséges elkövetőket segítőkről, a saját erőfelhasználás helyességéről. Lehetőségeket, új erőforrásokat tárhat fel (határ közeli nagyobb munkálatok végzőinek, őrző-védőszolgálat tagjainak bevonása a jogellenes cselekmények felfedésébe); az aktív területek és a jogellenes cselekmények alapján utalás embercsempésre, illetve a saját szervezet hibáira (információeladás); bizonyos összefüggésekre derülhet fény (miért akkor, miért ott és miért azok). Ha egy bizonyos jellemző több eseménynél is előfordul, ez jelentheti új környezeti elem megjelenését.

Az elemzést és értékelést támogató számítógépi programok általában statisztikai számításokat, halmazműveleteket végeznek és a matematikai logikát alkalmazzák. A jelentésgenerátorok azok az eszközök, amelyek elsősorban támogatják az elemző- és az értékelőmunkát.

A helyzetelemzést támogató rendszerek a korábbi események tapasztalatait dolgozzák fel: utalásokat adnak a kialakult helyzetben célszerű teendőkre, elemzik a korábbi tevékenységek hibáit, jó megoldásait, tájékoztatást adnak az elkövető feltételezett személyére, gyenge, erős oldalaira, a tőle várható reakciókra.

A modellezést (szimuláció, analitika) olyan számítógépi programok támogatják, amelyek képesek felépíteni a döntés nyomán kialakuló helyzetet, erőviszony-számvetéseket, hasznossági számításokat végeznek. Messzemenően alkalmazzák a valószínűségelméletet. A felállított scénáriók befektetés-eredményesség-valószínűség mutatóit vizsgálják és vonják egységbe. A kidolgozott alternatívákat lehet elemezni, a jövőbeni környezetre lehet utalásokat kapni, bizonyos eseményeket előre lehet jelezni.

A természettel és az intelligens ellenféllel szembeni stratégiai játékok számítógépi támogatására első sorban a járőrszolgálat szervezése, az akciók tervezése, az ellenőrzések előkészítése során lenne lehetőség. Ennek kezdetleges formáját teremti meg a szolgálatsszervező program.

Döntésvégrehajtás számítógépi támogatása

A döntésvégrehajtást a döntés okmányolásának, archiválásának, az érintettekhez való eljuttatásának, a feladatok megtervezésének és végrehajtása felügyeletének, irányításának számítógépi segítségével lehet támogatni.

A számítógépi támogatás megvalósul az irodaautomatizálással, a helyi és az intranet hálózatok kialakításával és a térinformációs műveletirányító rendszerek alkalmazásával.

A döntés *okmányolása* szövegszerkesztővel, rajzolóprogramokkal, esetleg szkenneléssel vagy fényceruzával történhet. A megjelenítés eszköze lehet a képernyő, a nyomtató vagy a plotter (rajzgép). Az *archiválást* végezhetjük a számítógép winchesterére, floppy lemezre, vagy CD-re, esetleg sztrémerre (mágnesszalagos tároló).

Az érintettekhez az *eljuttatás* a számítógép-hálózaton valósul meg. Ez magában foglalja a belső intranet hálózatot, az internet elérést, a külső adatbázisokra való csatlakozást.

A *végrehajtás-felügyeletet és -irányítást* a térinformációs műveletirányító rendszerek támogatják.

A döntéstámogatás lehetőségeinek megteremtésében fontos eszköz az intelligens iroda kialakítása, amely elsősorban a döntéstámogatás eszközeinek ad helyet, illetve az automatikus adatáramlást és a kommunikációt biztosítja.

Az intelligens iroda alatt azt az irodát értjük, amely olyan számítógépekkel van berendezve, amelyek helyi hálózatot alkotnak, és kapcsolódnak a nagy távolságú hálózatokhoz. A számítógép perifériái biztosítják a szöveg, a kép és a hang digitalizálását, valamint a multimédiás szolgáltatásokat. Természetesen a számítógép mellett megtalálhatók a hagyományos, de a kor színvonalának megfelelő kommunikációs eszközök is: a telefon, a telefax. Az intelligens iroda a számítógépek mellett rendelkezik a megfelelő szoftverekkel is, amelyek végzik az adatbázis-kezelést és a döntés-előkészítés más funkcióit is támogatják. Röviden úgy jellemezhető, hogy az a helyiség a berendezéseivel együtt, amely biztosítja a döntéstámogatás modern technikai feltételeit.

A műveletirányítás gyakorlati megvalósítása

A műveletirányítást a műveletirányító térinformáció rendszer biztosítja. A rendszer összetevődik a felügyeletet ellátó és adatszolgáltató személyekből, eszközökből, a központi adatbázisból, a térinformatikai szolgáltatásokból, a műveletet irányítókból és a műveleteket végrehajtókból.

A rendszer felépítése

- járőrök;
- útlevélezők (beleértve a határátkelőhely egyéb szolgálati személyeit is);
- egyéb szolgálatot ellátó személyek;
- kézi felderítő- és detektáló eszközök;
- járműbe épített számítógépes hőérzékelő berendezések.

A *járőrök* alapvetően járművel (gépkocsi, kishajó) közlekednek, rendelkeznek on-line számítógép-kapcsolattal, kézi felderítőeszközökkel, rádióval, szolgálati állattal és automatikus helykövetővel. Feladatuk a hőérzékelő berendezésekkel át nem fogható területek lezárása, intézkedések és egyéb szolgálati feladatok végrehajtása. Tartozhatnak a kirendeltséghez. A COP 98-programok biztosítják a technikai eszközökkel való ellátást.

Az *útlevélkezelők* a határforgalomban részt vevő személyek és járművek ellenőrzését végzik, rendelkeznek on-line számítógép-kapcsolattal, kézi detektáló eszközökkel, esetleg szolgálati állattal (kábitószerszám), a járművön szolgálatot ellátók rádióval és automatikus nyomkövetővel. A kirendeltség szervezetébe tartoznak.

Az *egyéb szolgálatot ellátó személyek* a konkrét határőrizeti feladatot ellátók, ezek közé tartozhatnak a határvadász-alegységek, a bűnügyi és felderítőszolgálat, az akciószolgálat és az ideiglenes jelleggel létrehozott rendészeti elemek állományai. A feladattól függően rendelkezhetnek a járőrök és az útlevélkezelők eszközeivel.

A *kézi felderítő- és detektáló eszközök* közé tartoznak a látcsövek, az éjjellátók, a kézi hőkamerák, az útlevél-ellenőrzés berendezései és az elrejtőzött személyt észlelő műszerek. Ezen eszközök beszerzését a COP 97-program teszi lehetővé. Egy részük az általuk felfedett jogsértések adatait az alkalmazónak való jelzés mellett automatikusan továbbítja a műveletirányító központba.

A *járműbe épített számítógépes hőérzékelő eszközök* az automatikus terepfelügyeletet és adatszolgáltatást biztosítják. A jármű típusa mikrobusz (esetleg helikopter), a hőérzékelő által felfedett (objektumokat) adatokat megjeleníti a mikrobuszba épített számítógép képernyőjén, és automatikusan továbbítja a műveletirányító központba. Figyelemmel kíséri az objektumok mozgását, a változás adatait automatikusan továbbítja. Vesz a műveletirányító központ utasításait és a műveleteket végrehajtók tartózkodási koordinátáit. Műholdas összeköttetés fenntartására is alkalmas. Kezelőszemélyzete két fő. A COP 98-, 99-programok biztosítják a beszerzésüket. (A katonai alkalmazás területén egyre terjednek a pilóta nélküli, kis magasságban repülő terepfelderítő repülőeszközök, amelyek a későbbiekben a határőrizetben is számba vehetőek.)

Az integrált adatkezelés, amely alapja a rendszer hatékony működésének, csak központi adatbázissal képzelhető el. Ebbe az adatbázisba kerül minden személy és eszköz által begyűjtött adat, és ezt az adatbázist éri el minden felhasználó a jogosultsága alapján. Ezáltal a párhuzamos munkafolyamatok, a többszintű adatfeldolgozásból adódó eltérések és még néhány számos negatívum kiküszöbölhető. A térinformatikai szolgáltatás együtt kezeli a rendészeti tevékenység adatait a térképi adatokkal, integrálja őket. Egy rendszerben jeleníti meg a térkép alapján a terepet és az adott objektumra jellemző határőrizeti és operatív helyzetet.

A rendszerhez szükséges informatikai infrastruktúra a COP támogatásokból megvalósítható, amely eurókompatibilis, a Határőrség informatikai stratégiáját ennek szellemében kell kidolgozni. A digitális adatbázisok (térképek) a HM Térképészeti Hivaltaltól beszerezhetőek. A térképi adatok és a határőrizeti-operatív helyzet adatait tartalmazó központi adatbázis kezelését a Delphi fejlesztőkörnyezetre célszerű alapozni.

A *műveletirányítást* az igazgatósági ügyek bázisán célszerű kiépíteni. A műveletirányítást végző határőrizeti elem három-négy fős, 24 órás szolgálatot ellátó csoport, amely fogadja a felügyeletet ellátó személyek és eszközök jelzéseit, riasztja a megfelelő személyeket és csoportokat, a térinformációs műveletirányítási rendszeren keresztül irányítja a műveletet végrehajtók tevékenységét.

A *művelet-lefolytatók* azon személyek és csoportok, akik/amelyek a felügyeleti rendszer által felfedett jogsértés elkövetésével gyanúsítható személyeket ellenőrzik, ha kell, velük szemben eljárnak. Alkalmazhatók: készségben lévő járőrök, határ-

vadász-alegységek, bűnügyi és felderítőszolgálat, akciószolgálat. Járművel (helikopterrel), szolgálati állattal vannak megerősítve, rendelkeznek kézi felderítőeszközökkel, számítógép-kapcsolattal, rádió-összeköttetéssel, videokonferencia lehetőséggel és automatikus nyomkövetéssel.

A határterület biztosítását a hőérzékelős felderítő járművek a személyzetükkel, az általuk nem ellenőrizhető területeken a járőrök, a határforgalom-ellenőrzést az útlevélkezelők végzik. Az általuk felfedett jogsértő cselekmények adatai a térinformációs rendszeren keresztül bejutnak a műveletirányító központba és a számítógép képernyőjén megjelennek.

A műveletirányítók a helyzet értékelése után riasztják a megfelelő művelet-lefolytató elemet, amelynek a számítógépén a térinformációs rendszer megjeleníti a kialakult helyzetet. Az automatikus nyomkövetés és adatmódosítás kijelzi az aktuális helyzetet mind a műveletirányítók, mind a felfedők és a végrehajtók képernyőjén. A végrehajtók a központon keresztül folyamatos kapcsolatban vannak a felfedők által közvetített adatokkal, így automatikusan rávezetődnek a célterületre. A központ a helyzet közvetlen érzékelése folytán folyamatosan irányítja a végrehajtókat. A térinformációs rendszer biztosítja az együttműködést a három szolgálati elem részére, mivel mindenki a képernyőn látja a teljes helyzetet, a szolgálati csoportok, az elfogandók pozícióját. Továbbá a központ, ha szükséges, a térinformációs rendszeren keresztül jelentést tesz az előjárónak, és tájékoztatja a megfelelő szerveket.

Ha a kialakult helyzet megkívánja, a műveletirányítók a központi adatbázisokból különböző számítógéprutinok futtatásával elemző-értékelő munkát végezhetnek a döntés-előkészítéshez.

A művelet-lefolytatók a helyszínről a számítógép-kapcsolaton keresztül el tudják végezni a szükséges ellenőrzéseket a központi és a külső adatbázisokban is. Az általuk felhasznált adatok egy időleges számítógéptárba íródnak be. A videokonferencia-rendszeren keresztül a helyszínről élő adást tudnak közvetíteni a központba. A rádiórendszeren keresztül is közvetlen kapcsolatban állnak a központtal és a felfedést végzőkkel is.

Az esemény rendezését követően az eseménnyel kapcsolatos adatokat a műveletirányítók az időleges számítógéptárból a szükséges korrekciók után átküldik a központi adatbázisba.

A műveletirányító központ térinformatikai képernyőképe és a videokonferencia képernyőképe is átirányítható a vezetőkhöz.

* * *

Az ismertetett rendszer a korszerű technikai eszközökre épül, igénybe veszi a szervezet információrendszerét is, hiszen csak ennek birtokában tudja kihasználni a modern felderítőeszközök lehetőségeit. Megvalósítja azt a követelményt, hogy az alkalmazandó élőerő létszámát minél kisebb szinten tartsa, helyette a területfelügyeletet automatikus rendszerek veszik át. Ezek a rendszerek biztosítják az erők rugalmas és célszerű, a helyzethez alkalmazkodó felhasználását.

Az adatáramoltatást szintén automatizált adatkezelő rendszer biztosítja, megteremtve az on-line összeköttetést és a valós idejű adatfeldolgozást, ezzel kedvező feltételeket teremtve a hathatós döntés-előkészítéshez.

Nagy Pál

Tudásalapú adatfeldolgozás a határaink biztonságáért

A határaink biztonságos őrzéséhez (védelméhez) olyan korszerű technikai eszközökre épített egységes rendszert kell létrehozni, amely bővíthető, amelyben az adatok egymást kiegészítik és kölcsönös kapcsolatba hozhatóak egymással. Az új eszközökkel *újfajta határőrizetet*, a korábbinál jóval hatékonyabb felderítő, felfedő tevékenységeket lehet folytatni (*elektronizált határőr*). A számítástechnikai-informatikai környezet felhasználói síkjának kitárásával rendkívüli módon megnövekszik a számítógépre alapozott határbiztosítás, a komplex határőrizet jelentősége. Az elektronikai fejlődés hatására megváltozik a határbiztosítás formája és tartalma. Ebben kiemelkedő szerepet kapnak az érzékelők és a szenzorok, azok technológiája, amelyek eredménytelően alkalmazhatóak a határőrizeti rendszer hatékonyságának növelésére.

Jelenleg a határrendészeti törvények és a határsértők lehetőségei nincsenek összhangban a módszerek változásával, így mind rövidebb idő áll rendelkezésre a határsértő cselekmények megakadályozásához szükséges döntések előkészítésére, illetve meghozatalára. Ezt ellensúlyozni lehet olyan technikai eszközök alkalmazásával, amelyek megkönnyítik a felderítést, a határsértésekkel kapcsolatos döntések meghozatalát. Ezért a határőrizeti rendszer fejlesztésében jelentős szerepet kapnak az új technikai eszközök, technológiák; a távérzékelők és szenzorrendszerek, amelyek képesek létrehozni olyan virtuális valóságot (*Virtual Reality, VR*) a határőrizetben részt vevők számára, mintha azok az őrizetükre bízott határszakasz kellős közepén lennének. Ennek lehetőségét a távérzékelők és a szenzorok hatalmas fejlődése, a számítástechnika, az informatika és a kommunikáció integrálódásának eddig nem tapasztalt fejlődése tette lehetővé. Ez nemcsak forradalmasította az eszközök határőrizeti alkalmazásának kiterjesztését, hanem új *információs határrendészetet hoz létre*. Napjainkban olyan világméretű információs hálózatok jönnek létre, amelyek hatással vannak a határőrizet új dimenzióinak kialakítására.

A távérzékelők és szenzorok fejlődése új távlatokat nyit(ott) a határrendészeti feladatok ellátásában; fejlődésük lehetővé teszi a határsértők kiszűrését, az álcázással biztosított anyagok rejtésének, dezinformálásának, és demonstrálásának feloldását, (anélkül, hogy zaklatnánk az állampolgárokat), amelynek során lényegében a különböző objektumokról és jelenségekről közvetlen kapcsolat nélkül, azok valamilyen tulajdonságának felhasználásával és mérésével információt szerezhetünk. [2., 3.]. Az érzékelőkkel szerzett adatok feldolgozásához, a bennük rejlő információk hasznosításához nagy számítástechnikai háttérre, matematikai elméleti alapokra, határrendészeti szempontból fantáziára, kezdeményezőképessegre van szükség.

A távérzékelők és szenzorok alkalmazását csak egységes, a határrendészeti elveket kiszolgáló rendszer elemeként, az általuk szolgáltatott adatokat pedig más felderítőrendszerrel (titkoszolgálatokkal) együttműködve lehet teljessé tenni, mert csak így biztosítható a határsértőkkel, csempészekkel szembeni hatékony felderítés és fellépés lehetősége.

A szakpublikációk [2., 3., 4.]. részletesen elemzik a távérzékelők és szenzorok rendszertechnikáját. A témára vonatkozó elemzések ismétlését elkerülve, arra töreksem, hogy rendszerezem és ezen keresztül új értelmezést adjak a határőrségi felhasználás területeinek.

A határőrség számára igen nagy kihívást jelent a természettel álcázott környezetből a valóság kiszűrése vagy legalább a valóság megközelítése a megszerzett adatok és információk alapján. A valóság megközelítését nagyban elősegíthetik a távérzékelő és szenzorrendszerek, amelyek az optikai és hangtartományokon túl egyre szélesebb spektrumban képesek érzékelni a környezet jellemzőit. Fontos kiemelni, hogy a távérzékelőkkel és szenzorokkal csak akkor jutunk több információhoz, ha az ilyen típusú környezetben az érzékelő eszközök teljes frekvenciatartományú körét alkalmazzuk és az adott objektumokhoz, területhez több, egymást kiegészítő rendszert rendelünk hozzá. Ehhez viszont a távérzékelő kapacitás jelentős bővítése szükséges.

Mégis megkockáztatható az a feltevés, hogy *kialakulóban van a határőrizeti rendszernek egy egészen új típusa*. Megítélhetjük, hogy „konstruálódik-e egy új határőrizeti rendszer, vagy nem”.

Nézzük a problémát a távérzékelők és a szenzorok oldaláról! A környezetünkől származó információk zöméhez látás és egyéb érzékszerveink útján jutunk. A létrehozható virtuális valóság lehetséges eszközei a szenzorok és érzékelők, amelyek a felderítés eszközeinek tekinthetők. Működésük azon a kézenfekvő megfigyelésen alapul, hogy a határsértőt vagy csempészt a távérzékelő és szenzor segítségével megfigyeljük. Ennek kapcsán olyan jelek és jelzések válnak elérhetővé a megfigyelő számára, amelyek információvá alakíthatók. Következésképpen *a távérzékelők és szenzorok közvetlenül a határt és az annak környezetében lévő tevékenységet figyelik meg, megszüntetve a körülmények által létrehozott információs nehézségeket*.

A technikai érzékelés természetéből következik, hogy megfigyeléseink tartalma előre nem definiálható, hiszen elsősorban nem tőlünk, hanem a megfigyelendő féltől, területtől, valamint több más, tőlünk független egyéb körülménytől függ. Ennek következménye, hogy a megismeréssel kapcsolatos távérzékelési megoldások, melyekben az eredmény előre definiált, csak akkor jöhetnek szóba, ha megfigyeléseink tartalmának létezik olyan része, amely előre mindig megadható. Ehhez azonban az kell, hogy az adott feladat végrehajtása, megfigyelése során olyan információ birtokába jussunk, amelyet más megfigyelési feladat is tartalmaz, annak egyéb összetevőitől, a megfigyelések más, egyéb tartalmától függetlenül.

A továbbiakban a megfigyelések előre definiált tartalmának tekintem a feladattal kapcsolatos törvényszerűségeket *a megfigyelendők „viselkedési” adatait*. Ezen adatok alapján biztosítani lehet a *megfigyelendők* felderíthetőségét és azok földrajzi helyeinek meghatározását. Ezek együttes megvalósulását a továbbiakban az adott feladat során *a megfigyelendő elemek érzékelésének* nevezem. Tehát *a távérzékelők és szenzorok alkalmazása rendszerszerű megközelítést igényel*.

A határőrizet többoldalú, és ellenérdeklő tevékenységek közepette hajtható végre, amelyben elengedhetetlen a különböző jelek és jelzések információvá alakítása. Az ilyen típusú jelek és jelzések információvá alakítására az informatikával támogatott technikai felderítést a távérzékelőket és szenzorokat kell felhasználni. *Ez tulaj-*

donképpen a felderítés egyik nemének tekinthető, de elsősorban a megfigyelés módszerében, eszközrendszerében a felhasználható jel és jelzések érzékelésében határolódnak el attól.

A szerzett adatok információvá alakítása, automatizálása

A távérzékelőkkel és szenzorokkal szerzett adatok feldolgozása hagyományos módszerekkel rendkívül nehéz, szinte megoldhatatlan feladat. Kellő mennyiségű és minőségű távérzékelő és szenzor alkalmazás esetén hatalmas mennyiségű adathoz jutunk, amelynek feldolgozásához igen komoly apparátus szükséges.

Ez azonban egy adott határszakasz lezárásának, figyelésének megtervezéséhez, a döntések meghozásához, nem csak kevés információ, hanem további értékelő, újabb adatokat szerző apparátusok létrehozását igényli(né), mivel a fenti adatokon túl meg kell ismernünk a határsértő(ket), eszköz(ök) mozgását és ebből eredően a feltehető szándékot is.

Tehát a megszerzett adatokat több szinten kell értékelni, integrálni és újabbakkal kiegészíteni, mert csak így követhető a határsértő viselkedése, a várható tevékenységének előrejelzése. A fentiekből következik, hogy ezt a feldolgozó feladatot automatizáljuk. Az automatizálás alapvető feladata a szóban forgó tevékenységet a szükséges oldalai, jellemzői, összefüggései alapján oly módon modellezni, hogy a modellek a különböző értékelő, integráló szinteken egyaránt jellemzők és alkalmazhatók legyenek, amelyek az érzékelők és szenzorok típusától függnék, általában számszerűsíthetők vagy számító-gépes feldolgozással azzá tehetőek. Ezen adatok képezik az adott (kiválasztott) matematikai modell bemenő adatait, sőt a funkcionális összefüggések kiindulópontjait.

A távérzékelőkkel és szenzorokkal történő mérések általában valamilyen *etalonokra* vonatkoztatottak (szenzorok mérési tartományai és azok tulajdonságainak figyelembevétele) Ezek révén meghatározható az az intervallum, amelyben a különleges(magasság, súly, hő, anyag, hang, szag, mozgási sebesség...) mértékét is értelmezni lehet.

A modell létrehozásának elméleti alapját a következőképpen lehet interpretálni:

A technikai érzékelő tevékenység során minden megfigyelési lehetőség egyszeri, általában nem megismételhető. Akkor kell az adatforrások megfigyelését elvégezni, amikor azok azt számunkra lehetővé teszik. Következésképpen a távérzékelésnek az időre legjobban érzékeny területei azok, amelyek közvetlen „kapcsolatban” állnak a megfigyelendő területtel, azok elemeivel.

Az adott feladattal kapcsolatban a következő kérdésekre kell a választ keresni:

- mennyi és milyenek legyenek az alkalmazandó szenzorok és érzékelők, hogy a határsértő elemek felderítésre kerüljenek?
- mennyi felderítési adat szükséges a határsértők és eszközeik földrajzi helyének meghatározásához?

Az adott feladatra alkalmazandó automatizált távérzékelő rendszer elemek számának meghatározását a sorban állási és kiszolgálási feladatokat vizsgáló matematikai módszerek adják. [4]

A távérzékelők és szenzorok által szerzett adatok automatizált feldolgozásához felhasználhatóak a már meglévő rendszerek [4], programrendszerek és ezeknek a feladat szem-

pontjából igénybe vehető, illetve adaptálható elemei. Az adatok szerzésének automatizálásával együtt jár az adatfeldolgozás automatizálása is. Ha mindkettő egyidejűleg történik, akkor ebben az esetben a rendszerünket automatizálnak tekinthetjük.

Míg az adatszerzés automatizálása egyes önállóan alkalmazott mérőeszközökkel vagy rendszerekkel valósul meg, addig az adatfeldolgozás automatizálása központi számítógépes feldolgozást feltételez. Ennek indoka az, hogy míg az adatszerző tevékenység mintegy elemekre bontható és elegendő csak az aktuális, egymástól független eseményekkel foglalkozni, addig az adatfeldolgozás – melybe az adatszerzés irányítását is beleértjük – egységes egészet alkot. Az adatszerzés során végzett minden tevékenység egymással összefüggő, sőt az *aktuális események nem függetlenek egymástól*, de még a múltjuktól sem. Így egyszerre jelentős mennyiségű adathoz egyidejű hozzáférés lehetséges, viszont ugyanebben az időben az adatszerzés és elsősorban az ott működő érzékelők és szenzorok vezérlésének a megvalósítása alapkövetelményként jelentkezik. Nem is beszélve arról, hogy a különböző szenzorok információinak egyesítése és megfelelő szűrése nélkül szinte használhatatlanok, mert vagy nem elégségesek a döntések támogatásához, vagy a lényeges tények, adatok, részlemek elvesznek, nagymértékben torzulnak az információ özőnben, mintegy „*túltöltik*” a döntéshozót. Tulajdonképpen ez követeli meg azt, hogy a döntéshozó szinteken kell először a virtuális valóságot úgy megjeleníteni, mint az ember-gép kapcsolat forradalmian új módszerét. Ezt biztosítja a központi számítógépek hálózata, amely alapvetően adatgyűjtő és információs alrendszerből épül fel.

Az érzékelőkkel és szenzorokkal felderített adatokat, az *adatgyűjtő alrendszer* összegyűjti és azokat folyamatosan az *adatbázis karbantartó alrendszerbe* juttatja. Az adatbázis karbantartó alrendszere a beérkezett adatokat az etalon jelekkel (melyeket a rendszer beüzemelésénél készítettünk) összehasonlítja, felújítja, kiegészíti az adatbázis alrendszert. A felújítást a korábban mért adatok figyelembevételével végzi el.

Adatfeldolgozás nem más, mint a programok (adat és algoritmus) felhasználása, amely egy függvény lépésenkénti megoldását jelenti. Felmerül a kérdés, hogyan? A megoldás a programstrukturálási stílusokban található: gépkódolás, assembler nyelv, magas szintű, modul rendszerű, objektumorientált nyelvek teszik lehetővé.

A tudásalapú rendszerek

Az adatbázis adatait több program dolgozza fel. Adatbázis-kezelés: (DBMS=Data Base Management System) adat és program, amely lehetővé teszi nagyméretű adatbázisok és több felhasználó egyidejű alkalmazását. Ami biztosítja:

- adatfüggetlenséget, és az
- elosztott adatokhoz való hozzáférést.

Adatbázis-alkalmazás célja: a reláció megvalósítása. Deklarálni kell, hogy milyen feltételeknek tegyenek eleget a kimenő adatok. *Reláció* a bemenő és a kimenő adathalmazok közötti kapcsolat bizonyítottságát jelenti. *Adatbázis-programozási stílus:* leíró, deklaratív (eljárás, procedurális elemekkel). *Adatbázis-adminisztrátor:* létrehozás, átalakítás, archiválás, védelem, működtetés szervezése. *Adatmodellező szabványok,* nyelvek: SQL, *adatbázis technológia* (módszer + eszközök) *adatbázis-független alkalmazások* (objektumorientált adatbázisok, intelligens adatbázisok, szakértői adatbázisok).

Objektumorientált adatbázisok: különböző adatbázisokban és Excel táblázatokba tárolható tárolt adatoknak (hozzáférés az interneten keresztül is) a felhasználó igényei szerinti objektumban való elhelyezése és ad hoc felhasználás kiszolgálása, ahol figyelembe kell venni az adatfeldolgozás és az ismeretfeldolgozás különbségét.

A tudás elsajátításának folyamata: adat-információ ismeret-tudás Az adatfeldolgozás rendszerei segítik az embert az ismeretszerzésben. Az ember az adatokon osztózik a géppel. Ezzel a gép az adatfeldolgozást segíti.

A tudásalapú rendszer a tudás szerzéshez közvetlenül járul hozzá. Az ember az ismereteken osztózik a géppel. Ezzel a gép közvetlenül segíti az embert a problémamegoldó tudásának alkalmazásában. A tudásalapú szakértői rendszerek minőségét az határozza meg, hogy a problémamegoldó következtetések milyen kvalifikált ismereteket szolgáltatnak a felhasználónak. *Szerkezete:* 1. tudásbázis (ismeretsémák, darabkák), 2. következtető gép, 3. munkamemória, 4. magyarázó alrendszer, 5. tudásbázist fejlesztő alrendszer, 6. felhasználó felület, 7. tárgyköri szakértő. *Célja:* feladatmegoldási szituációban információszolgáltatás, javaslat, tanács formában.

A rendszer felkészítése a tudásreprezentációtól függően lehet leíró, illetve procedurális elemekkel kiegészített (metaszabályok, démonok). A felhasználó, vagy a legjobb szakemberek tapasztalatainak heurisztikus jellegű ismereteit foglalja tudásbázisba.

Az intelligens információfeldolgozás lehetővé teszi, hogy az ismereteket természetes nyelven, illetve szimbólummanipulációkkal oldjuk meg.

Az adatgyűjtő alrendszer programrendszerei: a szenzorokkal és a távérzékelőkkel kiszolgált területekből, valamint a térinformatikai adatgyűjtő programokból áll. Az adatgyűjtő alrendszer működését a fenti programcsomagok egyidejű futása jelenti. Az adatgyűjtő alrendszer az adat keletkezési helyén megjelenő adatot beolvassa, annak szintetikus helyességét ellenőrzi, majd a megfelelően előírt struktúrában a központi számítógép adatállományában rögzíti. A programcsomagok – amelyeknél ez szükséges – biztosítják a begyűjtött adatok folyamatos javítását, illetve azok módosítását.

Az adatfeldolgozás számítógépes támogatásában komoly szerepet játszik az információs alrendszer, mely tartalmazza az adatbázis alrendszert és annak kezelését és karbantartását végző alrendszert.

Az adatbázis alrendszer bemeneti adatai: az adatgyűjtő alrendszer által létrehozott adatállomány; a feladatot szabó követelményrendszer adatai (méret, súly, hő, hangszín, testérzékelés, szag); a távérzékelőkkel (mozgócélfelderítő radar, hőérzékelők) és szenzorokkal korábban mért adatállomány; a korábban rögzített objektumok viselkedési adatállománya, melyet az adatfeldolgozók (hagyományosan) vagy számítógéppel történő azonosítással hajtanak végre akkor, amikor újonnan megjelennek a távérzékelőkkel vagy szenzorokkal felderített adatok.

Az adatbázis-kezelő és karbantartó alrendszer a programoknak olyan együttese, amelyek feladataik szerint a következőképpen csoportosíthatók: az adatbázis feltöltését végző programok; a szintképző programcsomagok, amelyek az alacsonyabb szintű adatállományból magasabb szintű adatállományt állítanak elő; archiváló és adatállományt javító programcsomagok.

Az adatbázist kezelő és karbantartó programok bemeneti adatai: a távérzékelők és szenzorok számára specifikált output adatbázis; a térinformatikai adatbázis a felderítendő objektumra vonatkozó adatbázis.

Az adatbázist kezelő és karbantartó programok kimeneti adata: a számunkra specifikált output adatbázis az adatbázis kezelő és karbantartó alrendszer működése olyan programok meghatározott rendben történő futása, amelyek egyik adatbázisból egy másik, általában a hierarchiában magasabb szintű adatbázist állítanak elő.

Az információs alrendszer a következő programrendszerekből épül fel: adatelemző és értékelő program; identifikáló és rendszer-azonosító program; helymeghatározó térinformatikai program; programösszegző, objektumok és azok tevékenységét meghatározó program.

Az alrendszer bemeneti jelei: a felderítendő objektumok tulajdonságai illetve esetleges eszközeinek jellemzői; a szenzorok és távérzékelők adatforrásainak küszöb-szintjei; a környezeti infrastruktúra földrajzi hely adatforrásai; a járóőrök, saját erők és eszközök helyzete; az adatforrások intenzitása és hierarchiája; adott helyzet szöveges adatbázisa.

Az információs alrendszer kimeneti jelei: a felderített objektumok minőségi mutatói; a szenzorok, távérzékelők adatai, technikai üzemképessége, földrajzi helye; a járóőrök, saját erők és elemek helyzete; a tevékenység jellege, iránya; a tévedési lehetőségek.

Az információs alrendszer olyan programrendszerekből áll, amelyek értelmezési tartománya az adatbázis elemei, értékkészlete pedig az adatfeldolgozók által leggyakrabban igényelt összefüggések. Az alrendszer egy menürendszerben biztosítja a képernyőre, illetve nyomtatóra az információk közlését. Ugyanakkor adatbázis elemei elérhetők közvetlenül párbeszédés formában, amikor az aktuális igények alapján összeállíthatók a kívánt összefüggések válaszai.

A felderítő automata szenzorok és távérzékelők kimeneti jelei, a felderített objektumokra vonatkozó jelparaméterek: az észlelési idő; az elektromágneses spektrumösszetevők; az anyag- és mozgásjellemzők, valamint az érzékelés földrajzi koordinátái.

A felderítő automata szenzorok és távérzékelők működését a központi számítógép aktivizálja és a beállított paraméterek szabályozzák tevékenységét. Ezek a paraméterek a következők: – a felderítendő objektumok paraméterei (anyaga, méretei, súlya, akusztikai és a különböző kommunikációs berendezések esetleges kisugárzásai) – a kezelendő szenzorok és érzékelők száma; – az érzékelők paraméterei; – a lehetséges objektumok mennyisége.

A paraméterek beállítása után az automatához csatolt minden érzékelő megkezdheti a számára kiadott terület rész megfigyelését. Ha egy érzékelő a számára megadott terület részen objektumot érzékel, úgy az ahhoz tartozó adatok megjelennek az automata kimenetén.

Az automata kimeneti csatlakozásai: az automatizált helymeghatározó rendszer, a központi számítógép és a helyzetkép-megjelenítő berendezés.

Az automatikus távérzékeléssel történő *helymeghatározó berendezés* központi egyisége – észlelve az érzékelőkről érkező jelsorozatokat – végrehajtja a helymeghatározást, melynek telepítése GPS rendszerrel történt. A központi számítógépben történik ezen helyek nyilvántartása, majd a helymeghatározás eredménye alapján a korábban érzékelt objektumok hozzárendelése. Az így nyert és a központi számítógépben tárolt adatállomány a további feldolgozási folyamatok után biztosít információt a távérzékelő és szenzorrendszer adatfeldolgozása számára. Különösen igaz ez a GPS

rendszer alkalmazásakor. Ezen rendszerek együttes alkalmazása biztosítja valós időben az objektumok pontos helymeghatározását [4.].

Az érzékelőkkel és szenzorokkal történő helymeghatározás – kiegészítve a műholdas navigációs rendszerekkel – biztosítja a helymeghatározás lehetőségét. A helymeghatározási igény hatására automatikusan láthatóvá válnak az érzékelők által kijelzett helyek, amik kiegészülnek a távérzékelésből adódó mérésekkel. Az eredmény az integrált távérzékelő adatfeldolgozó rendszerre kerül (fúziós adatfeldolgozó központok) [4.].

Az adatok tárolása és feldolgozása

A számítástechnikának (informatikának) a távközléssel (kommunikációval) történő integrációjának meghatározó szerepe van a távérzékelőkkel és szenzorokkal felderített adatok feldolgozásában, illetve más felderítőnemek adatának kiegészítésében.

Külön adatbázisban kell tárolni:

- a határőrségre vonatkozó adatokat. Ezen belül a szervezetre vonatkozó adatokat, mint például a szervezést, az alárendeltségi viszonyokat, a fontosabb infrastruktúrákat;
- a távérzékelők és szenzorok által megszerezhető adatokat, mint például a határsértések és azok típusainak ismérveit és így tovább;
- az aktuális (esetleg napi) szenzoradatokat, távérzékelési adatokat. A napi adatbázis alapja a kialakult helyzethez tartozó objektumelhelyezkedési struktúra;
- a technikai elemzések, az újszerű egyeztetések és azok jelfeldolgozási adatait, mivel felépítésük, tartalmuk teljesen eltér az egyéb adatbázisokétól.

A fúziós adatfeldolgozó központok kimenetén általában három különböző típusú adat jelenik meg [4.]:

- elektronikus, más berendezések számára felhasználható jelek,
- adatok, adatbázisok, strukturált számítógép által produkált adatok,
- írásos vagy más adathordozón rögzített jelentések, tájékoztatók.

Az elektronikus jeleket jól felhasználhatják más fúziós adatfeldolgozó központok, illetve azok, melyek képesek vezérelni eszközeiket. Ilyenek a különböző rendeltetésű érzékelők és szenzorok is

A térinformatikai rendszer földrajzi vonatkozású adatok teljes körű elemzésére is szolgál.

A földrajzi vonatkozású adatok esetén az adatok kétféle típusát kell megkülönböztetnünk. A *grafikus adatok* az objektumok helyzetéről adnak felvilágosítást, úgymint önálló objektum, de úgy is, mint egy egésznek a része. Az *alfanumerikus adatok* a zöldhatár objektumainak tulajdonságait írják le az adatmodellnek megfelelően.

A szenzoradatokat a határőrizet szempontjából a *grafikus adatbázis állandó elemei*, a helyzetértékeléshez szükséges grafikonok és diagrammok; a digitális topográfiai térkép és a digitális domborzati modell.

A grafikus adatbázis változó elemei a következők: a járőrök helyzete (határőr-objektumok, határ, feladat); a várható határsértés iránya; a környezet, objektumai és sugárforrásai.

Ezekkel az adatokkal egyszer kell feltölteni a grafikus adatbázist, a továbbiakban csak esetleges frissítésükre, kiegészítésükre van szükség. Törekedni kell arra, hogy az

adatszerzés rendszerelemei olyan kölcsönös kapcsolatban legyenek egymással, hogy kielégítsék a virtuális valóság létrehozásának feltételeit. Ezáltal a döntéshozó részévé válik az eseményeknek és képes befolyásolni a folyamatokat.

Ilyen adatszolgáltatást csak nagyszámú és a teljes elektromágneses spektrumot átfogó távérzékelőkkel és szenzorokkal lehet biztosítani. Az adatok nagy száma viszont, ha az adatfeldolgozás nem kellően automatizált, esetleg hátrányosan is érintheti a döntéshozót. Ezért szükséges az adatfeldolgozás automatizált rendszerelemeit és annak követelményeit kidolgozni, az adatbázis-kezelő és -karbantartó alrendszer funkcionális feladatait meghatározni.

Az információs alrendszer szoros kapcsolatot teremt a távérzékelők és szenzorok által megszerzett adatok ki- és bemeneti jelei között, definiálni képes az objektumokat azok mérhető tulajdonságai alapján. Az alrendszer másik fontos tulajdonsága, feladata, hogy összeköti a megszerzett objektumtulajdonságokat és mozgásparamétereket az alkalmazás törvényszerűségeivel, ezáltal meghatározásra kerüljenek az objektumok viselkedési adatai is. A két objektumismérv alapján meghatározható a határsértő várható tevékenységének jellege. Ez nem más, mint egy adott helyzet, amelynek valamennyi felsorolt eleme szoros kapcsolatban és kölcsönös összefüggésben áll egymással.

Az érzékelők és szenzorok az alábbi három területen folyamatosan biztosítják a határsértőről alkotott „kép” kiegészítését, az adatok kiegészíthetőségét, cserélhetőségét:

- az érzékelőkkel és szenzorokkal előkészített zöldhatár biztosítja a határőrizet különböző formáiban a határsértők helyzetének és azok számának meghatározását,
- a körülmények, nevezetesen a terep, az időjárás, a hőmérséklet, a szél, az eső, a nap és az évszak hatásainak teljes körű figyelembevételét,
- bemutatja az események várható dinamikáját, a legkritikusabb események előrejelzését, sőt lehetőséget ad a döntések befolyásolására, a célok prioritásának meghatározására.

A terep értékelése kettős szereppel bír. Egyik oldalról a határsértő manőverezési, felderítési lehetőségére, a másik oldalról a terep értékelése során a felhasználásra kerülő távérzékelők és szenzorok mint adatszerzők, célszerű alkalmazására, elhelyezésére, technikai lehetőségeinek maximális biztosítására kell irányulnia. A terepértékelés alapját az a térinformatikai adatbázis képezi, mely folyamatosan feltöltésre (pontosításra) kerül, figyelembe véve a terepértékelés kettősségét – a köztük lévő szoros kapcsolatot –: a távérzékelők és szenzorok alkalmazását.

A terep értékelésénél mindkét oldalt érintően fontos számba venni az átláthatóságot, az akadályokat és a megközelítési útvonalakat. A telepítésnél a követendő vezérlő elv az érzékelők lehetőségeinek minél jobb kihasználása és a zavaró körülményeket minél hatásosabb kiszűrése.

A terep figyelembevételénél fontos körülmény a különböző infrastruktúrák kihasználása és a járhatóság értékelése, továbbá az, hogy milyen járművek várhatóak, milyen érzékelési küszöbszintek beállítására van szükség a távérzékelők és szenzorok alkalmazása során.

Az érzékelőket meghatározott sűrűségben és mennyiségben kell telepíteni (optimalizálási számvetések). A távérzékelők és szenzorok:

- Az általuk felderített objektumokról (a meghatározott elektromágnesen spektrumnak megfelelően) jeleket bocsátanak ki, melyeket a különböző távérzékelőkben és szenzorokban lévő hírközlő eszközök segítségével továbbítják az adatfeldolgozó központoknak.
- Széles frekvenciatartománnyal rendelkeznek, melyek ennek a tartománynak megfelelően automatikusan működnek és adatokat szolgáltatnak a hírközlő csatornáikon keresztül.
- Az általuk felderített objektumokról (a meghatározott elektromágnesen spektrumnak megfelelően) jeleket bocsátanak ki, melyeket a különböző távérzékelőkben és szenzorokban lévő hírközlő eszközök segítségével továbbítják az adatokat feldolgozó központoknak.
- Széles frekvencia tartománnyal rendelkeznek, melyek ennek a tartománynak megfelelően automatikusan működnek és adatokat szolgáltatnak a hírközlő csatornáikon keresztül.

Végezetül meg kívánom jegyezni, hogy a távérzékelők és szenzorok alkalmazásakor sohasem szabad megfeledkezni arról, hogy a virtuális valóság létrehozásának folyamatában mindig előfordulhatnak olyan váratlan események, amelyekre a távérzékelő szenzorrendszerek felkészületlenek, ezért az ember alkotó gondolkodása nélkülözhetetlen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Kabdebó Gy.: A látszólagos valóság; Természettudományi közlöny, 125 évf. 9. füzet
2. Field-Manual F-34-10-1; REMBASS HEADQUARTERS; Department of the Army Washington, DC, 18. June 1991.
3. Racal company: Classic – 2000; Remote Ground Sensor System 1997.
4. Nagy P.: A távérzékelők és szenzorok alkalmazásának modellezése a parancsnoki döntéstámogatás rendszerében; PhD értekezés, ZMNE, 1998
A virtuális valóság és a távérzékelés katonai aspektusai; Hadtudomány, 1998/1. sz.

Zachar József

A Magyar Tudományos Akadémia utolsó katonatagja: Markó Árpád ezredes*, 1885–1966

Markó Árpád 1885. október 12-én született Rozsnyón. A történelmi környezetben eszmélő gyermek figyelme az erőteljesen folyó millenniumi előkészületek hatására már elemistaként a múlt felé fordult. Egyrészt az 1848–49-es szabadságharc ragadta meg korán a gondolkodását, amelyhez önkéntes nemzetőrként lelkesen csatlakozott a város egyik akkori plébánosa, akit a fegyverletételt követően a győztesek halálra kínoztak, és akinek emléke a városban és családjában is elevenen élt. Másrészt egy, még korábbi korszakhoz, a Rákóczi-szabadságharc-hoz fordult vissza, erre utalóan ugyanis a Nagyságos Fejedelem többhetes rozsnyói tartózkodásának minden emlékét még akkor is híven őrizték az utódok.

Alig lett a gyermek Markó Árpád a rozsnyói evangélikus főgimnázium tanulója, a történelmi és irodalmi ismeretek mellett lelkesen sajátította el a latin és a görög, valamint a német és a francia nyelvet is. 1903-ban jeles érettségi vizsgával fejezte be középiskolai tanulmányait.

1906. augusztus 18-án avatták fel császári és királyi hadnaggyá. Első tiszti

beosztását a II. Vilmos német császár és porosz király nevét viselő 34. közös gyalogezredben nyerte el, amely törzsével Kassán állomásozott. Tevékenysége során 1908-ban kitüntették a Katonai Jubileumi Kereszttel, 1911. november 1-jén pedig főhadnaggyá léptették elő. Napi kötelességeinek teljesítése mellett lázasan azonnal kutatni kezdte az ezredtörténetet.

Főhadnagyként és ezrede utászosztagának parancsnoki beosztásában érte őt az 1914-es esztendő. Már a hadüzenetet követő első napokban mozgósították az ő ezredét is, amely augusztus 8-án vonult el Kassáról a keleti arcvonalon kijelölt hadműveleti gyülekezési körzetbe, Przemysl térségébe. Osztagával augusztus 6-án Drohomýslnál esett át a tűzkeresztségen. A további harccselekmények során szeptember 12-én Magierównál megsebesült, és csak november 7-én jelenthette felépülését az addigra már Krakóhoz visszavont alakulat parancsnokságán. Az ottani harcokban november 21-én ismét, ezúttal súlyosabban megsebesült. Ezt követően csak 1915.

* Folyóiratunk dr. Ács Tibor történész a Magyar Tudományos Akadémia történetéről, az Akadémia és a hadtudomány kapcsolatáról szóló írásaiban más összefüggésben már méltatta Markó Árpádnak, az MTA katonatagjának munkásságát. (Hadtudomány 1994. évi 3. sz. és a 2000. 4. sz.)

február 7-én vonult be az akkor már a Kárpátok védővonalában, Fenyvesvölgynél arcvonalba tagolt ezredéhez. Ott helyezték át március 6-i keltezéssel ezred-segédtsízi beosztásba, és ott léptették elő május 1-jével századossá. Így vett részt a Bugig, majd Ikváig tartó újabb előrenyomulásban. Az állásháború során 1916. augusztus 30-án Jasionównál súlyosan megbetegedett, ezért a hátországba került.

Markó Árpád a háborúban teljesített hadiszolgálatára alapján helytállásáért kilenc kitüntetést érdemelt ki.

1918–19 drámai, zavaros hónapjaiban – elbocsátva, mint harctéri szolgálatra alkalmatlan – visszavonult Rozsnyóra a magánéletbe. A trianoni békediktátum aláírását követően azonban, volt magyar hivatásos tisztként, elhagyva a hazájából kikerült szülővárosát, kötelességtudóan szolgálattételre jelentkezett Budapesten a Nemzeti Hadsereg Főparancsnokságán, ahol haladéktalanul beosztották a ceglédi gyalogezredbe, ezredsegédtsízként. Később áthelyezték a váci gyalogezredbe, ugyancsak ezredsegédtsízi beosztásba.

1921. június 1-jével őrnaggyá előléptetve, Markó Árpádot a hadvezetés beosztotta a Magyar Királyi Hadi Levéltárba, amelynek akkor Rubinty Dezső altábornagy volt a parancsnoka, és amely a rejtést is szolgálta. Így ebben az intézményben működött a korábbi vezérkari hadrendi osztály, amelynek vezetőjévé nevezték ki. A Budapestre és békés hivatali beosztásba került csapatízt – akinek megmaradt a történelem iránti érdeklődése – már a következő tanévben „benevolus auditor”-ként, azaz önkéntes hallgatóként beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetemre, ahol egyebek közt Szekfű Gyulától, Lukinich Imrétől, Domanovszky Sán-

dortól sajátította el addig még hiányzó történelmi ismereteket. Tanulmányai végzetével doktorátust és egyetemi magántanári képesítést is szerzett.

1932-ben a Magyar Történelmi Társulat igazgatóválasztmányi tagjává választotta. Ami azonban ennél sokszorosan jelentősebb volt számára, 1934. május 14-én a Magyar Tudományos Akadémia közgyűlése levelező tagjai közé emelte. Bár még ötvenesztendőss sem volt, de már 1931 óta meghívott tagként segítette az MTA Hadtudományi Bizottságának tevékenységét is. Akadémiai székfoglalóját 1935. április 8-án, meglepően hamar, megtartotta, mégpedig az 1709-es lipői kuruc hadjáratról.

A tudományos elismerést követően a katonai csak 1938. november 1-jén érte, akkor léptették elő ezredessé, miután tíz évet eltöltött előző rangfokozatában.

Ugyancsak 1938-ban nyílt módja, hogy kilépjen a nemzetközi szintre. A magyar történészküldöttség tagjaként részt vett Zürichben a VIII. Nemzetközi Történettudományi Kongresszuson, amelyen a jelenvolt szaktudósok megalapították a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottságot. Ez beválasztotta az újonnan létrehozott elnökségbe – nem utolsósorban nagy sikert aratott előadása alapján, amelyet *A hagyomány és a forradalom hatása a Napóleon-kori hadügyre* címmel tartott – 1995-ig egyetlen magyarként.

1940. május 1-jével, 37 évi katonai szolgálata után, Markó Árpád ezredest a felső katonai vezetés előírászerűen szolgálati nyugállományba helyezte. Ez azonban, minden várározása ellenére, nem járt együtt tábornoki kinevezésével, hiába kezdeményezte azt Habsburg József Ágost nyugállományú tábornagy, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. Vitéz dálnokfalvi Bartha Károly szolgálaton kívüli tábornagy, magyar királyi

honvédelmi miniszter, aki egyébként maga hadmérnök volt, így utasította vissza az indítványt: „Ha annyira kitűnő tudós, akkor tegyék meg őt kultuszminiszternek vagy az Akadémia elnökének.” Erre az Akadémia-elnöki viszontválasz a következő volt: „Rendben van. 100 év múlva senki sem fogja tudni, hogy hívják ma a honvédelmi minisztert, de ha valaki 100 év múlva a Rákóczi-szabadságharcra fog foglalkozni, az akkor tudni fogja, ki volt Markó Árpád.” Tegyük hozzá: kitüntetésekkel sem halmozta el a két világháború közti katonai vezetés Markó Árpádot. Korábban a 2. osztályú Tiszti Szolgálati Jelet, majd nyugállományba helyezésekor az első világháborús kitüntetései alapján a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét kapta meg.

1944 azonban az új háborúba sodródásból fakadó össznépi tragédia mellett már Markó Árpád személyes tragédiáját is jelentette. Az még csak lelki fájdalmat okozott neki, hogy a Hadtörténelmi Közleményeknek, amelynek 1927 óta lelkes munkatársa volt, be kellett szüntetnie működését. Ezt fokozta, hogy nem volt mód a tudományos közélet folytatására. Így minden reménye ellenére már nem kerülhetett sor a Magyar Tudományos Akadémia 1945-ben esedékes közgyűlésére, amelyen meggyőződése szerint rendes tagságot nyerhetett volna, miután már 1943-ban a II. osztály Hadtudományi Bizottságának tagjává választották.

Mély lelki válságából csak 1948-ban tért annyira magához, hogy vidéki önkéntes száműzöttségéből kiszakította magát, és immár budapesti rokonaihoz költözött. Akkor viszont már a hatalom részéről érték újabb csapások. 1949. november 16-án keltezték a „szocialista”, vagyis szovjet típusúvá újjáalakított Magyar Tudományos Akadémia körlevelét, amely őt is visszaminősítette az újonnan

létrehozott kategóriába, a „tanácskozó tagok” közé. Markó Árpád saját szavaival, „mi, régi, konzervatív gondolkodó tagok, megtudtuk, hogy az új alapszabályok nekünk, idős akadémiai tagoknak egy különös és bántó intézkedést is hoztak.” Valóban erős megkülönböztetés volt, hogy az új címét használni kényszerülő csupán a nyílt tudományos üléseken jelenhetett meg, de nem szavazhatott, és a köztestületi életben egyéb formában sem vehetett részt. Ironikusan így magát „egy holt vágányra tolt csoport tagjaként” jellemezte.

Hamarosan létbiztonsága is megrendült, 1950. május 1-jével megvonták tőle nyugalmazott ezredesi honvédségi járandóságát. Ez azzal járt együtt, hogy elvesztette társadalombiztosítási jogosultságát is, így az ingyenes orvosi ellátást.

Végtelen nyomorúságát látva, nemcsak rokonai, hanem – ha már bajtársai is hasonló nyomorúságos helyzetben lévén, nem tehették – történész kollégái közül is megmozdultak a jobb érzésűek. Az ugyancsak háttérbe szorított Benda Kálmán óriási életerejű másokat is megmozgatott, látogatták Markó Árpádot, ellátták könyvekkel és mindazzal, amit nélkülözni tudtak. Sőt még egy kis különpénzhez is hozzájuttatták azzal, hogy elérték szerény terjedelmű, önálló kötetének a megjelentetését 1951-ben, amely Zrínyi Miklós újabb ismeretlen leveleit tartalmazta az ő válogatásában és részben gyűjtésében. Azután arra való hivatkozással, hogy e publikálásával a hatalom iránti lojalitását bizonyította, még azt is el tudták érni az őt támogató kollégái, hogy 1953-ban életműve alapján odaítélték Markó Árpádnak is az előző évben szovjet mintára bevezetett új, első tudományos fokozatot, a történelemtudományok kandidátusa címet. Ez végre újra egy kis rendszeres havi bevételezhez juttatta az ez után járó pótlékkal.

Mindenesetre az új rendszer bevezetésével már előző évben elvesztette addigi akadémiai levelező tagságát, és új tudományos fokozata csak ifjúkori egyetemi magántanári képesítésével volt azonos szintre helyezhető. Vagyis megint előről kellett kezdenie pályáját a 68 éves tudósnek, amikor 1953. augusztus 1-jén átvehette kandidátusi oklevelét.

A következő, immár jelentősebb ismerést Markó Árpád akkor tapasztalhatta, amikor az 1956/57 fordulóján a tudományos közéletben rövid időre átmenetileg vezető szerephez jutó Benda Kálmántól a következő hivatalos levelet kapta: „Értesítem, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Főbizottsága 1957. március 22-i ülésén Önt a hadtörténelmi albizottság tagjainak sorába megválasztotta.” Az ezáltali, megnövekedett alkotókedv tükröződött azután többek között a Jakkó László huszárcapitányról, az elfelejtett, reformkori író-katonáról készített és 1960-ban kis kötetben közzétett életrajzban.

Talán ezért is kellett 1960/61 fordulóján Markó Árpádnak még egy szakmai támadássorozatot meg élnie. Előbb a vezető hadtörténésznek deklarált, egyébként már rég elhunyt, Horváth Miklós a tanítványnak tekintett Tóth Gyula személynél keresztül rótt meg „avított” nézeteiért, majd az ugyancsak régen halott Esze Tamás vádolta mindkettőjüket „plágiummal”. Miközben a megtámadottak csak 1962-ben tehették közre a vádaskodást cáfoló válaszukat, már korábban tizenegy, akkori neves történész biztosította Markó Árpádot kollektív együttérzéséről és támogatásáról.

Bár e támadások mozgatórugóit máig sem ismerjük, itt kell röviden arról szólni, hogy a második világháború végén publikált két műve politikailag még akkor is támadható volt. A *Sorsdöntő csa-*

ták című műhöz az előszót az a vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredes, magyar királyi titkos tanácsos írta, aki akkor a Honvéd Vezérkar főnöke volt, és akit később a győztesek szuronyainak árnyékában ítélkezők kirakatperben háborús bűnösnek minősítettek és kivégeztettek. Még támadhatóbbá tette Markó Árpádot az, hogy a két kiadást is megért, német nyelvű magyar hadtörténelmi szintézisnek előszavában ő maga idézte Adolf Hitler 1941. május 4-i, a Reichstagban elmondott beszédéből azt a mondatot, amellyel dicsérte a Jugoszlávia elleni német támadásba a magyar területeket ért jugoszláv légicsapások után bekapcsolódott, szövetségesnek tekintett magyar csapatok helytállását.

Mindezen mégis felülemelkedve, 1962-ben Székely György főtitkári értesítése szerint a Magyar Történelmi Társulat újra igazgatóválasztmányi tagjává választotta Markó Árpádot, aki így legalább e tekintetben visszatérhetett 1944-ig viselt tisztségébe. Ezt követően azután hamarosan engedélyt kapott, hogy benyújtsa a Tudományos Minősítő Bizottsághoz Kossuth Lajos *hadtudományi munkálatai törökországi emigrációja alatt 1850/51-ben* című akadémiai doktori értekezését.

A három opponens dicsérte Markó Árpád doktori értekezését. A bírálóbizottság egyhangúan, majd a szakbizottság és a Tudományos Minősítő Bizottság is odaítélte a történelemtudományok doktora tudományos fokozatot.

Amikor 1965-ben a nyolcvanéves tudós átvette akadémiai doktori oklevelét, amellyel még mindig nem állhatott helyre igazságtalan módon elvett egykori akadémiai levelező tagsága, már súlyos beteg volt.

Markó Árpád azonban nem az a tudós volt, aki tétlenkedni tudott volna. Lá-

zasan dolgozott utolsónak bizonyult tanulmányán, amelyben visszatérve egy, negyedszázaddal korábban már kutatott kérdéskörhöz, XII. Károly svéd királyságának és II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának kétoldalú hadtörténelmi vonatkozásait dolgozta fel. Mivel tudta, hogy – saját szavaival – „a szerkezet lejárt”, személyesen adta át elkészült kéziratát a budapesti svéd követnek. Másnap még bevásárolni indult. Nevelt fiának, Markó Sándornak a feljegyzése szerint, erre így emlékezett vissza: *„Én nem éreztem, hogy bizonytalanul járok, csak az tűnt fel, hogy nagyon lassan haladok előre.”*

Rosszulléte után kórházba szállították, ahol 1966. szeptember 17-én este csendesen kilehelte lelkét. Tíz nap múlva búcsúztatták a Farkasréti Temető halottasházában.

A végleg nyugovóra tért nyugállományú honvédezredesnek tudósi tisztségét már holta után, erősen megkésve, 1989-es közgyűlésén állította helyre a Magyar Tudományos Akadémia, amikor az önkényuralmi döntést törölve, visszahelyezte őt egykori jól megérdemelt levelező tagságába, amelynek a kapujába, mindent kényszerűségből újrakezdve, még egyszer elérkezett.

Befejezésül már csak arról kell szólni, hogy Markó Árpád tudományos hagyatéka jelentőségét tekintve ugyan elsődlegesen az, amit módjában állt publikálni, de az 1944 utáni időből vannak elheverő, figyelemre méltó kéziratok is.

Mindennek feldolgozása ugyanúgy várat magára, mint Markó Árpád hadtörténész életművének tudományos igényű, részletes feldolgozása. Talán ez a dolgozat is hozzásegíti ehhez a magyar had- és történettudomány történetét.

Együttal e sorok szerzője – aki pályája elején még bemutatkozhatott a nagy elődnek, majd fél évszázad után

utóda lehetett a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság elnökségében – megfogalmazza még egy reményét: A tudományos körök korunkban talán végre felismerik, hogy a hivatásos katonája vagy honvédségi közalkalmazott is eljuthat az általa választott bármely tudományág művelése során arra szintre, amely alkalmassá teszi, hogy a Magyar Tudományos Akadémia befogadja tagjai közé. Talán végre nem elégszenek meg azzal a ténnyel, hogy a hadtudomány képviselőjének tekintett két ezredesnek, az itt bemutatott Markó Árpád történésznek és Varga Lajos (1890–1963) biológusnak, akik az addigi éppen huszonöt katonakadémikus közül 1945-öt követően még életben voltak, a levelező tagságát 1989-ben visszaadták. Egyébként az egykori MTA-elnök Habsburg József Ágost tábornagy esetében, akit még 1945-ben hasonlóan méltánytalanul fosztottak meg akadémia tagságától, még ez sem történt meg.

Erősen elgondolkodtató az a tény, hogy egyes katonatudósok az 1952-ben bevezetett kandidátusi és doktori tudományos fokozatot különböző tudományterületeken, 1962 óta pedig a hadtudomány terén is elnyerhették, sőt 1994-ben újjáalakulhatott az 1947-ben megszüntetett Hadtudományi Bizottság is, a Magyar Tudományos Akadémia mégsem talált az elmúlt közel fél évszázad alatt befogadásra méltó, tudományos területen tevékenykedő hivatásos katonát vagy honvédségi közalkalmazottat. Holott az 1999-es nyilvántartás szerint csak a Hadtudományi Bizottságban tevékenykedő 25 doktor és 154 kandidátus, továbbá más tudományterületek legalább két tucat művelője kötődik a katonai pályához. Eből fakadóan igaz a cím: máig Markó Árpád volt a Magyar Tudományos Akadémia utolsó katonatagja.

Gubicza József

A menekültügy nemzetközi és hazai történetéből

A nemzetközi szervezetek még mindig joggal tartanak attól, hogy lesznek olyan emberek, kisebb-nagyobb csoportok, akik/amelyek vallási, nemzetiségi, megélhetési vagy politikai nézeteik miatt üldözést szenvednek, s ezért menedéket országaik határain kívül keresnek. A történelem során az ókortól napjainkig – különböző indítékkal – mindig voltak népmozgások, menekülések, amelyeket különösen tömeges méretük esetén kezelni kell. A szerző a téma háttereként a menekültügy nemzetközi és hazai történetének eseményeit vázolja fel.

Az emberiség történeti fejlődésének vizsgálata során időről időre visszatérő jelenségként találkozhatunk olyan népmozgásokkal, népvándorlásokkal melyek a meneküléssel függenek össze. E történeti visszatekintésben ennek csak rövid, vázaltszerű bemutatására vállalkoztam. Megítélésem szerint azonban ezzel is hozzájárulhatok a migrációs jelenségek, a menekültügy összefüggéseinek megismertetéséhez, ezáltal a figyelem ráirányítására az államhatáron jelentkező menekültügyi feladatokra.

A menekültügy nemzetközi története

Már az ókorban is megtalálhatjuk a menekülést, mint a népmozgások meghatározó tényezőjét. A mezopotámiai, a perzsa, az egyiptomi, a görög és a római birodalmak hódító hadjáratai hatására népcsoportok kerekedtek fel, kerestek a rabszolgasors elől menedéket más tájakon.

Történelmi szempontból jelentősnek minősíthető meneküléshullámot váltott ki a nomád keleti népek kelet–nyugati

irányú vándorlása elől menekülő népcsoportok megjelenése és megtelepedése (pl. nyugati gótok) a Római Birodalom határainál, ami egyik külső okozójává vált a birodalom szétesésének.

Menekülésszerű népmozgások a középkorban egyrészt a vallásháborúk, az egyházi inkvizíció, az erőszakos reformáció és ellenreformáció hatására következtek be, másrészt az országokat és népeket megtizedelő járványok (pl. pestis, kolera) előli menekülés motiválta a lakhely elhagyását.

A 19. század második felében és a 20. század elején az Európából Amerikába irányuló többmilliós népmozgás gazdasági okai mellett megtalálható a politikai vagy vallási okok miatti menekülés is. Írek, skótok, zsidók és különböző felekezetek tagjai hagyták el hazájukat üldöztetés elszenvedése miatt.

Az első világháború közvetlen és közvetett hatására emberek milliói hagyták el hazájukat, kerestek menedéket más országokban. Oroszországból és a kelet-európai országokból menekültek az emberek a

biztonságot és megélhetést nyújtó nyugati országokba. A Népszövetség adatai szerint 1926-ban 9,6 millió menekültet tartottak számon. Ezek a jelenségek vezettek a menekültügyi jogintézmények és szervezetek létrehozásához, a különböző népszövetségi megállapodások¹ megkötéséhez a menekültek helyzetének rendezésére. A Népszövetség 1925-ben Genfben határozott egy önálló, nemzetközi menekültügyi hivatal létrehozásáról. A két világháború között a Németországban hatalomra jutott fasiszta diktatúra újabb embertömegeket kényszerített hazájuk elhagyására. Zsidók és baloldali nézetű emberek százezrei hagyták el Németországot a haláltáborok elől menekülve. A Fridtjof Nansen² által alapított nemzetközi menekültügyi iroda segítette a menekültsüket, biztonságba jutásukat.

A második világháború alatt az elfoglalt, megszállt vagy hadszíntérre változott országok lakossága keresett menedéket a világ különböző, biztonságosnak tűnő tájain. Lengyelek, franciák, hollandok és belgák, valamint több más állam polgárai hagyták el hazájukat. A hadifogságba esett katonák és a haláltáborokba kényszerített polgári lakosok sikeres szökés esetén Angliában és más európai országban, a Közép-Keleten, Észak-Afrikában és az amerikai kontinensen találtak menedékre. A világháború után a hadifogolytáborokban lévő katonák, az otthonukból elűzött polgári személyek egy része nem akart visszatérni hazájába. A zsidók jelentős része is máshol keresett új hazát. A nagyhatalmak által felosztott világ keleti felében is keletkeztek feszültségek, menekülést kiváltó okok,

ezért került sor az üldöztetésből adódó önkéntes áttelepülésekre, illetve politikai indíttatású tömeges kitelepítésekre.

Az ENSZ tagállamai a második világháború után a menekültek helyzetének rendezésére 1948-ban létrehozták a Nemzetközi Menekültügyi Szervezetet. A probléma azonban ezzel nem oldódott meg. Így szükségessé vált a menekültügy újbóli nemzetközi rendezése, mely elvezetett az ENSZ keretén belül a menekültügyi főbiztos kinevezéséhez és hivatalának létrehozásához. Ezen körülmény, illetve az egyezmény elfogadása megteremtette a szerződő államok részére a menekültek helyzete rendezésének jogszerűségét.

A második világháborút követő időszakban továbbra is az emberiség egyik megoldatlan problémája maradt a menekülésre készítő vagy kényszerítő okok felszámolása. A világ számos részén alakultak ki feszültséghelyzetek, válsággócok, melyek emberek tömegeit késztették hazájuk elhagyására. 1989. évi adatok alapján mintegy 17 millió ember keresett menedéket hazáján kívül.

Szükséges ebből a körből kiemelni a '90-es évek Ruandáját a menekülőkhöz számának nagysága miatt, ahol a polgárháború, a tuzsi–hutu törzsi viszálykodás hatására is milliós tömegek kerekedtek fel, hagyták el lakhelyüket, hazájukat.

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság (angol rövidítése: UNHCR) adatai szerint 1997-ben világszerte 22,7 millió menekültet tartottak számon, közülük 5 millió Európában tartózkodott. Az UNHCR-nak 1999-ben mintegy 26 millió menekültől kellett gondoskodnia.

1 1926. május 12-i és 1928. június 30-i megállapodások, Genf.

2 Fridtjof Nansen (1861–1930) norvég sarkkutató mint a Népszövetség hadifogolyügyi főbiztosa nagy érdemeket szerzett az I. világháborús hadifoglyok és elűzött személyek hazatelepítésében.

Az adatok összevetése is a menekültek számának növekedését mutatja. Az elmúlt időszak tendenciáit és a meglévő válsággócokat figyelembe véve a menekültek számának további növekedésével lehet számolni.

A menekültügy hazai története

A magyarság szempontjából a Kárpát-medencébe való megérkezés és letelepedés (honfoglalás) is tartalmaz menekülésre utaló, meghatározó jegyeket. Más, nagyobb és erősebb nomád népek (pl. a besenyők) állandó fenyegetésétől kísérvé kellett egyre nyugatabbra vándorolniuk honalapító őseinknek.

A menekültügy magyarországi történetét vizsgálva már az állami létünk kezdeti időszakában fellelhetjük a számos, üldöztetést szenvedett népcsoport részére történő menedéknyújtást. A böszörmények I. István király korában leltek menedékre hazánkban. Majd a kazárok ellen fellázadt kálizok és kabarok³ kerestek biztonságot nyújtó helyet Kálman király korában területünkön.

A kunok első csoportjai szintén a 11–12. században érkeztek Magyarországra, 1239 után a jászokkal együtt tömegesen menekültek a Mongol Birodalom terjeszkedése elől. A Jászkunság területén 1279-ben IV. (Kun) László királytól autonómiát is kaptak. Már ebben a korban találkozunk a menedéknyújtás jogintézményének csíráival, mivel uralkodóink az érkezett népcsoportokat királyi akaratnyilvánítás hivatalos formájával (bullával) fogadták be és telepítették le hazánk területén. Ugyanakkor az állam védekező mechanizmusának kiala-

kulása is tapasztalható. I. István király a dolgozó, kétkezi bevándorlók részére nyújtott menedéket, ezzel a nemkívánatos személyeket kizárta a befogadás lehetőségéből.

A feudális magyar állam azonban nem csak ellenséges népek elől menekülő népcsoportokat fogadott be és nyújtott számukra menedéket, több esetben a politikai üldözés elől menekülőket is otlatomban részesítette. Az írott források által bizonyított legkorábbi ilyen példát Szent István király szolgáltatta, amikor az angol trónviszálykodásban vereséget szenvedő egyik trónkövetelőnek biztosított menedéket Pécsváradon.

A befogadókészség mellett párhuzamosan megjelent a menekülés, az üldöztetés elszenvedése is. A tatárok 1241–1242. évi országdúlása idején IV. Béla királyunk és kísérete Dalmácia egyik szigetén keresett menedéket.

A török hódításai elől országrészek néptelenedtek el hazánkban. További jelentős számú menekült 1620 után a habánok⁴ révén érkezett Magyarországra és Erdélybe, ők Svájcból való kiűzetésük után Morvaországon keresztül jöttek hazánkba.

A következő századokban is érkeztek hazánkba a faji, vallási üldöztetés elől menekülők. Az orosz és a török állam nemzeti jellegének megerősödése, az utóbbinál pedig a korábban reá jellemző vallási türelem hanyatlása erőteljes faji, vallási üldözéseket, pogromokat eredményezett. Különböző időpontokban csoportosan menekültek többek között zsidók, örmények hazánkba is. Az ország menekültügyi politikájára mi sem

3 Kálizok és kabarok: együtt Magyarországra került horezmi eredetű népesség; Akadémiai Kislexikon I. kötet 885. old.

4 Habánok: Jakab Hutter által alapított anabaptista felekezet; Akadémiai Kislexikon, I. kötet 701. old.

jellemzőbb, hogy nem törekedtek a befogadottak széttelepítésére, de még „csendes” asszimilálására sem, sőt nemzeti, kulturális identitásuk, vallásuk, népszokásuk megőrzését szerény mértékben még támogatta is az állam.

A Habsburgok ellen folytatott szabadságharcok vereségei után honfitársaink ezrei hagyták el az országot, kerestek menedéket külhonban. Így II. Rákóczi Ferenc a Török Birodalomhoz tartozó Rodostóban, Kossuth Lajos Angliában kapott menedéket.

A 10. század végén, a 20. század elején kibocsátó régióvá váltunk, gazdasági okokból (a gazdaság porosz utas fejlődése) hagyták el közel 2 millióan Magyarországot, kerestek új hazát az „ígéret földjén”, az Egyesült Államokban.

Az első világháború újabb meneküléshullámot váltott ki. A trianoni békeszerződés hatására a Magyar Királyság új határain kívül rekedt mintegy 3,3 millió magyar nemzetiségű lakosból tízezrek települtek át Dél- és Észak-Erdélyből. Először az államapparátus tagjai, a közszolgálatban dolgozók menekültek el a román, a csehszlovák és a jugoszláv megszállás elől, mivel egzisztenciájuk megőrzését az új államhatalomtól nem remélhették.

A Tanácsköztársaságot követően több ezer baloldali beállítottságú ember menekült Oroszországba, illetve nyugatra.

A 20. század pozitív példákat is szolgáltat a Magyarországra menekülők befogadására. A második világháborút közvetlen megelőző időszakban a német fasiszta diktatúra terjedésének hatására 1938–39-ben zsidók és politikai nézeteik

miatt üldözött emberek ezrei találtak menedéket hazánkban. Lengyelország 1939. évi német és szovjet megszállását követően polgári személyek és katonák érkeztek menedéket keresve Magyarországra. Számuk összességében mintegy 150–200 ezer főre tehető.⁵

A második világháború alatt Franciaország összeomlását követően (1940) a német hadifogolytáborokból mintegy 8000 francia katona szökött Magyarországra. Menedéket keresett nálunk, illetve tranzitállamként használta hazánkat több ezer angol, holland, belga, orosz és más nemzetiségű hadifogoly is. Olasz katonák az 1943. évi sikertelen olaszországi „kiugrási kísérlet” után menekültek Magyarországra.

A háború alatt Magyarországról is elindult egy menekülési hullám. Zsidók tömegei hagyták el az országot a deportálások elől, majd a nyilas hatalomátvétel készítetett a menekülésre. Az egyre inkább előrenyomuló szovjet csapatok és a területükön kialakuló hadműveletek elől szintén több tízezer menekült nyugatra.

A második világháborút követően, a párizsi békeszerződés hatására újabb nagymérvű népmozgás, menekülés indult meg, melyen belül sor került a magyarországi németek (svábok) erőszakos kitelepítésére, az önkényes és kioroszakolt magyar-szlovák lakosságcserére, valamint az Erdélyből letelepített székelyek Délvidékről történő áttelepítésére.

Ugyanakkor az ország kinyilvánított baloldali berendezkedéséből adódóan a Magyar Népköztársaság alkotmánya biztosított menedékjogot egy adott személyi körnek.⁶ Ennek megfelelően a

5 Menekülés a jövőért (Lengyel sorsok Magyarországon) Laczkó András, Zalai Nyomda 1989.

6 „...demokratikus magatartásáért, a társadalmi haladás, a népek felszabadítása, a béke védelme érdekében kifejtett tevékenysége miatt üldözött” személyeknek (a Magyar Népköztársaság alkotmánya 67. § alapján).

Görögországból érkező baloldali menekült személyeket, továbbá a jobboldali katonai hatalomátvétel után a Pinochet-diktatúra elől Chiléből elmenekült személyeket, illetve a szülőföldjükről elűzött palesztinokat fogadta be Magyarország.

A nyolcvanas évek végén hazánk egy közép- és kelet-európai népvándorlási (menekülési) hullám cél- és tranzitállomásává vált. Egyrészt a Romániából, a Ceausescu-rezsimből menekülők nagyszámú érkezése, másrészt a volt Német Demokratikus Köztársaság állampolgárainak tömeges magyarországi megjelenése jelentett feladatokat az állami, államigazgatási szervezeteknek, köztük a határőrségnek is.

1991 szeptemberétől a déli határszakaszon a jugoszláv (délsláv) háborús helyzet miatt menekülők tízezrei jelentek meg, akik számára a magyar kormány ideiglenes védelmet biztosított. A menekülők érkezését, számának alakulását, a hullámvázakat jól mutatja a BM MHH statisztikája, mely szerint 1988–99 között évenként átlag 16 ezer menekült érkezett hazánkba, a csúcspont 1991 volt 53 ezer menekülttel. 1992–1999 között a kezdő évben 16 ezer, a záró évben (1999-ben) 11,5 ezer, míg a közbeeső években néhány ezer (2–6) között mozgott a menekültek száma.

A nemzetközi és hazai történeti tapasztalatok és a fennálló menekültügyi problémák elemzése továbbra is előreve-ti az elkövetkező időszakra a menekülők nagyszámú megjelenésének lehetőségét.

A világot egyre jobban fenyegető globális problémák közé tartozik a tömeges migráció. Számolni kell azzal, hogy

demográfiai robbanás, a szociális szakadékok elmélyülése az instabilizáció fokozása és az ezek nyomába járó politikai válságok felerősítik az újkori népvándorlásokat.

Ennek okaként a világ egyes térségeiben az éhezést, az etnikai konfliktusokat, a jövőtől való félelmet, a létbizonytalanságot, a politikai nézetek és a faji, valamint vallási hovatartozás miatti üldöztetést, a munkanélküliséget, nem utolsósorban a polgárháborús helyzetet lehet megemlíteni. E veszélyforma nagyon nehezen kezelhető, összetett hatásának kiszámíthatatlan következményei lehetnek, amelyeket a határőrség már nem képes kezelni. Ezért a menekülők áradatának elhárítására, felfogására, megszüntetésére és elhelyezésére adott esetben – a társadalom más erőinek bevonása mellett – szükségessé válhat a honvédség bizonyos alakulatainak alkalmazása is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Menekültek. Az üldöztetés különböző formái; Gondolat, Budapest 1991.
2. Az Aranybullák évszázada; Magyar História, Gondolat, Kristó Gyula, 1981.
3. Menekülés a jövőért; Laczkó András: Lengyel sorosok Magyarországon, 1989. Zalai Nyomda
4. Kommen die Flüchtlingen? – Tinoránszky Péter, BM Rendészeti Kutató Intézet, 1992.
5. Akadémiai Kislexikon: Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
6. Magyarok a Kárpát-medencében, Pallas, 1988.
7. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság és a BM Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal statisztikai adatai (1988–1999)

Széljegyzetek a civil kontroll témájához

Előrebocsátom nem a civil kontroll ellen kívánok bármit is szólni. Tudom és megértem, hogy a demokrácia érdekében szükség van rá. Sokan emlegetik nálunk, hogy idegen a közép-európai történelmi hagyományoktól. Ehhez csupán annyit, hogy *a magyar kormányok történetében is meglehetősen gyakori volt a „civil” honvédelmi miniszter*. Elsősorban az 1867–1900 közötti magyar kormányokban. Sőt 1945 után is, pl. Dinnyés Lajos és Veres Péter.

A XX. század utóbbi időszakára azonban a katonaminiszterek voltak a jellemzők. Különösen a Horthy- és Kádár-korszakokban. Így nem csoda, hogy szokatlannak tűnt a rendszerváltással feltűnt civil miniszterek személyisége és munkája. A három közül kettőnek semmilyen katonai előélete, vagy tapasztalata nem volt. Mindez azonban munkájukat nem befolyásolta, hiszen fő feladatuk a mindenkorai kormányok katonapolitikájának megvalósítása és a polgári vezetés követelményeinek érvényre juttatása.

Mindez annak kapcsán jutott eszembe, hogy a napokban egy új és figyelemreméltó könyvet volt szerencsém elolvasni, *Hahner Péter: Az Egyesült Államok elnökei* című művét. Kitűnő munka, ajánlom mindenkinek. Olvassa el, aki kíváncsi – többek között – az elnökválasztás bonyolalmaira.

Az elnökök életrajzai is tanulságos olvasmányok, sok mindenre, gyakran érthetetlennek tűnő kérdésre adnak, ha

áttételesen is választ. Többek között segítenek megérteni, hogy egyáltalán nem teljesen laikus emberek kezébe adja az amerikai alkotmány a haderő főparancsnoki jogát, amikor a meghatározó politikai és katonai döntéseket az elnökre, mint gyakorlatilag korlátlan főparancsnoki hatalommal rendelkező személyre ruházza át. Elég átnézni a II. világháború óta Clintonig megválasztott elnökök pályafutását, hogy megértsük, bár sokuk jogi végzettségű volt, nem egy ügyvédi vagy vállalati iroda mélyéről halászta ki őket pártjuk és katonát addig legfeljebb parádékon messziről láttak. Kivétel nélkül mindegyikük életébe beleszólt a hádsereg, és ami még fontosabb: a háború. Mégpedig mindkét esetben sikeres, győztes háború! Mondhatni: „életük legszebb éveit” – hogy egy kitűnő amerikai film címét vegyem kölcsön mondandóm kifejezéséhez – töltötték fegyverben. De lássuk a tényeket, azaz az elnököket!

Franklin Delano Roosevelt az Egyesült Államok egyik legnagyobb elnöke 1933–1945 között állt a kormánykeréknél, hogy stílusos legyek, mivel 1913–1920 között, az első világháború éveiben a haditengerészeti miniszter első helyetteseként főszerepet játszott a német tengeralattjárók elleni küzdelemben. Őt *Harry S. Truman* követte. A hidegháború éveit miatt kevésbé figyeltünk fel rá, pedig nagyrészt neki is köszönhető volt nemcsak Amerika háború utáni gyors felfutása,

hanem Nyugat-Európa gyors kilábalása a rettenetes pusztulásból. Híres keménységét nagyrészt az első világháború franciaországi hadszínterén, Flandria mocsarainak poklában acélozta meg.

Órnagyként szerelt le. *Dwight D. Eisenhower* – aki 1953–1961 között lakott a Fehér Házban – nem kell bemutatnom.

Csak az érdekesség kedvéért megjegyzem, hogy az Egyesült Államok három sorsdöntő háborúját győzelemre vivő főparancsnokokat, George Washington, a szabadságharcuk vezérét, Ulysses S. Grantot, a polgárháború hőjét és Eisenhower az ország népe hatalmas többséggel választotta meg elnöknek. Ez is jelzi, úgy vélem, a katonák társadalmi megbecsültségének szintjét.

John Fitzgerald Kennedy (1961–1963). Huszonnégy éves, amikor Japán megtámadja az Egyesült Államokat. A haditengerészetnél harcol. 1943-ban a Csendes-óceán keleti vizeinél a japánok elsüllyeszti azt a torpedónaszádot, amelynek parancsnoka volt. A súlyosan megsebesült Kennedy katonáival egy szigetre kerül. A bennszülöttek mentik meg az életét. Romantikus körülmények között, miután egy kókuszdióra írott üzenetük célba jutott, talált rájuk a flotta mentőegysége. Háborús hősi hírneve nagyon sok szavazatot szerzett számára.

Lyndon B. Johnson (1963–1969). Szintén a flottánál szolgált a háború éveit alatt. Különböző politikai beosztásokat töltött be a csendes-óceáni hadszínterén. Egyszer majdnem lelőtték a japánok a repülőgépet, amelyen Új-Guineába repült. Katonai helytállásáért „Ezüst Csillagot” kapott.

Richard M. Nixon (1969–1974). Három és fél évig viselte a flotta egyenruháját a háború idején. 1946-ban szerelt le. *Gerald*

R. Ford (1974–1977). A változatosság kedvéért négy évet szolgált a háború idején a flottánál! *Jimmy Carter* (1977–1981) pedig első fiataalkori fellángolásában katona, tengerésztiszt akart lenni. Miután elvégezte a Haditengerészeti Akadémiát Annapolisban, 1946–1953 között különböző hadihajók fedélzetén, köztük az első atomtengeralattjárók egyikén élt le néhány évet. Apja halála után váltott pályát.

Ronald Reagan (1981–1989) nem csak filmvásznon alakított délceg katonatiszteket. A japán támadást követően bevonult a hadseregbe. Nagyfokú rövidlátó lévén, nem fegyveres szolgálatot látott el, hanem a katonai filmszolgálatnál dolgozott. Oktatófilmeket, híradókat készített. Őt *George Bush* (1989–1993) követte. Tizennyolc évesen önként jelentkezett a légierőhöz. Az Egyesült Államok legfiatalabb pilótájaként a Csendes-óceán fellett 58 bevetésen vett részt. Bombázógépével kétszer került a halál torkába. Először kényszerleszállást kellett a vízre végrehajtania. Másodszor gépével együtt lelőtték. Társai nagy részét a cápák pusztították el, őt egy amerikai tengeralattjáró halásztta ki a vízből. „Bíbor szív” kitüntetést, az egyik legnagyobb amerikai katonai érdemrendet kapta meg hősi helytállásáért. Egy jellemző adat a harcok súlyosságáról, amelyben részt vett: 14 főnyi személyzetéből mindössze négyen éltek túl a háborút. Ezzel a sor lezárul.

Hét évtizede *Bill Clinton* a 42. elnök az első, aki nem volt katona.

Azt hiszem, a felsorolt adatok bizonyítják, hogy a bemutatott elnökök nem szenvtelenül, állampolgári kötelességből foglalkoztak az amerikai fegyveres erők kérdéseivel. Belülről ismerték a haderők

működését, életét. Tisztában voltak az-
 zal, hogy egy-egy döntésük mit jelent a
 végrehajtóknak. Esetleg mennyi kint,
 szenvedést, sebesülést, halált okoz. Meg-
 győződéseim, hogy érzelmileg is azono-
 sulni tudtak katonáikkal. Nem külön-
 csodabogaraknak, hanem hazájukat
 híuen szolgáló *embereknek* tekintették
 őket. Úgy gondolom, ez is hozzátartozik
 a civil kontroll valódi értelmezéséhez!

Befejezésül még egy adalék: elgon-
 dolkozott-e már a polgári vezetés azon,
 hogy a huszadik század meghatározó
 politikusai közül hányan indultak kato-
 naként? Elég *Winston Churchillre* (Sand-
 hurstban avatták huszártisztnek) és
Charles de Gaulra emlékeztetnem min-
 denkit. A sor folytatható...

E rövid cikket elolvasva többen meg-
 jegyezték, hogy egészítsem ki a „civil” ma-
 gyar honvédelmi miniszterek listájával,
 mintegy összevetésnek. Íme a lista:

Batthyány Lajos gróf, miniszterelnök,
Deák Ferenc igazságügyminiszter
 mindketten 1848-ban ideiglenesen
 vezették a tárcát;
Andrássy Gyula gróf¹ miniszterelnök,
 egyben honvédelmi is 1867–1871;
Lónyay Menyhért gróf miniszterelnök
 1871–72;
Szlávy József 1872;
Orczy Béla báró 1882;
Wekerle Sándor miniszterelnök, ideiglene-
 sen 1906;
Böhm Vilmos 1919;
Haubrich József 1919;
Nagy Ferenc miniszterelnök ideiglenesen,
 1946;
Dinnyés Lajos 1947;
Veres Péter 1947–1948;
*Münnich Ferenc*² 1956–1957;
Für Lajos 1990–1994,
*Keleti György*³ 1994–1998,
Dr. Szabó János 1998-tól.

Dr. Pataky Iván

-
- 1 Huszár ezredesei, majd dandártábornoki rendfokozata volt, de mint miniszterelnök és cs. és kir. kül-
 ügyminiszter lett világtörténelmi személyiség.
 - 2 Bár a spanyol polgárháborúban magas beosztást töltött be és rendőr altábornagy volt, magyar katonai
 rendfokozata, beosztása nem volt.
 - 3 Nyugállományú ezredesként, politikusként töltötte be hivatalát

Az összeállításnál nem vettem figyelembe a tartalékos tisztí, illetve a testőrségnél – jóval korábban ka-
 pott – rendfokozatokat.

Katonapolitika és hadsereg, 1920–1944*

Ilyen címen jelent meg Dombrády Lorándnak, a neves hadtörténésznek egy 293 oldal terjedelmű könyve, amely azokat a tanulmányait foglalja egybe, amelyek eddig csak különböző, kis példányszámú folyóiratokban voltak olvashatók.

Dombrády Loránd, aki a 70-es évektől a Hadtörténeti Intézetben dolgozott (1990-től nyugdíjazásáig az intézet igazgatója is volt), fő kutatási témájának a két világháború közötti évek magyar katonapolitikáját tekinti, s annak egyik legjobb ismerője. Munkásságának eredményességét az eddig megjelent könyvei is jelzik, melyek: *A magyar gazdaság és hadfelszerelés 1938–1944; A hadsereg és politika Magyarországon; A magyar királyi honvédség szervezete és szerepe a második világháború kitöréséig; A legfelsőbb hadúr és hadserege* címen jelentek meg.

Csak dicsérni lehet a szerzőt és a neki nyújtott kiadói támogatást, hogy a korábban megírt és különböző helyeken megjelent tanulmányai közül tizenegyet, a most kiadásra került kötetben elhelyezett. A bizonyára nagyobb „készletből” történt válogatást az is minősíti, hogy ebbe a kötetbe olyan tanulmányok kerültek, amelyekben az események ismertetése mellett nagy hangsúlyt kaptak a körülmények megértését szolgáló elemzések.

A könyvben olvasható tanulmányok címei a következők:

- Adalékok a magyar kormányok katonapolitikájához, 1927–1936
- A hadsereg törekvései a színházi cenzúra bevezetésére a harmincas évek első felében
- Revízió háború nélkül?
- Ellentétek a magyar politikai és hadseregvezetés között az 1939-es lengyel–német háború megítélésében
- A magyar katonai vezetés szerepe a Szovjetunió elleni hadba lépésben
- A hadba lépés felelősségéről
- Változás a magyar királyi honvéd vezérkar élén 1941-ben
- A magyar elszakadási törekvések és a hadsereg 1943-ban
- Egy honvédelmi miniszter távozása
- Klessheim és a Sztójay-kormány megalkotása
- Ki akart itt kiugrást?

A tanulmányoknak a fenti sorrendben történő elolvasása után a recenzióban az a gondolat fogalmazódott meg, hogy talán az első tanulmány inkább az összegezés, illetve a zárás szerepét tölthetné be.

A szerző ugyanis a legfrappánsabban ebben világít rá arra, hogy a magyar kormányok általános politikájukon belül, főként a külpolitikájukkal összefügg-

* Megjelent az ISTER Kiadó és a Kulturális Szolgáltató Iroda gondozásában, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával

gésben, igen komoly szerepet szántak a katonai erő fejlesztésének és a haderő alkalmazására irányuló elképzeléseknek.

Erről a többi tanulmányban is olvasható néhány fontos megállapítás, amelyekből ugyancsak kapunk információt arról, miszerint a hadsereggel kapcsolatos politikai kérdések eldöntésében általában, hogy az 1928-ban létrejött Legfelsőbb Honvédelmi Tanácsban – nagy súllyal szerepelt a Honvédelmi Minisztérium, a hadsereg-főparancsnokság és a vezérkari főnökség – a katonák véleménye sokszor az indokolhatónál nagyobb figyelmet kapott. A katonák azáltal is „erősnek” érezhették magukat, mert a vezérkari főnök közvetlen szolgálati kapcsolatban állt a legfelsőbb hadúrral, a kormányzóval, aki több ízben még a miniszterelnök ellenvéleményével szemben is a katonák véleményét fogadta el.

A politikai vezetésnek a katonai vezetés túlzott igényeivel szembeni határozott állásfoglalásai ritkán voltak eredményt hozóak. Ezek között – a szerző szerint – a legfigyelemreméltóbb az volt, amikor az 1939-es lengyel–német háború kirobbanásakor a magyar kormány megtagadta, hogy német csapatok hazánkon is átvonuljanak Lengyelország ellen, holott az engedély megadását a magyar vezérkar javasolta. A háború éveiben a katonai vezetés szinte mindig kiharcolta igényeinek teljesítését a polgári politikusok véleményével szemben is.

Egy másik tanulmányban a szerző azt bizonyítja, hogy a háborúból való kiválás, közismert kifejezéssel: kiugrás, sikertelenségének az volt az egyik okozója, hogy a németbarát katonák a józan politikai lépést tenni kívánó hadúrral is szembefordultak. A vezérkar vezető tisztjei megtagadták a legfelsőbb hadúrnak tett esküjüket. A tanulmány szerzője érdekfeszítően jellemzi a vezérkari fő-

nök ellenálló szerepét a *Ki akar itt kiugrást?* című tanulmányában.

A hadsereggel foglalkozó tanulmányokban a szerző olyan szakszerűséggel írja le a hadseregfejlesztés különböző szakkérdéseit, amely a hadtudósok elismerését is kiválthatja. Erre már csak azért is különösen fontos felhívni a figyelmet, mert a múlt hadsereg szervezési problémáit illetően nem kevés az „áthallás” a Magyar Honvédség mai kérdéseit illetően.

Szakszerűek a könyvben olvasható tanulmányok a haderő egyéb kérdéseivel kapcsolatos elvek és tervek leírásában és az azok végrehajtási módozatainak ismertetésében is. Ezek olvastán is elgondolkodhatunk arról, hogy Magyarország lényegében egy évtized leforgása alatt több mint tízszeresére emelte a békehaderejét és azt is lehetővé tette, hogy a Szovjetunió elleni háború során további erőket is tudjon mozgósítani, amihez még a felszerelés is előteremtődött, legalábbis az 1944-es hadrendben szereplő szárazföldi és repülőcsapatok részére. A haderő ilyen irányú fejlesztése nagyon sok, mára is utaló tanulsággal szolgál.

A felsorolt tanulmányok kitűnően megírt, könnyen olvasható és érdekes dolgozatok. A recenszens számára leginkább a színházi cenzúra bevezetésével, az 1943-ban megnyilvánuló elszakadási törekvésekkel és a hadba lépéssel foglalkozók tűntek – a kevésbé ismert összefüggések kifejtése révén – különösen élvezetesekeknek.

Jó lenne, ha sokan elolvasnák Dombórády doktornak ezt a könyvét, különösen a Nemzetvédelmi Egyetem hallgatói, de a tisztikar köréből is minél számottelebberen. Többet tudnának a katonapolitika, illetve a biztonságpolitikai és a katonai stratégia elemeinek és tartalmának korábbi alakulásáról.

Dr. Móricz Lajos

Egy könyv margójára*

„Szükséges tehát, hogy az ünnepélyesen országgló és győzedelmesen diadalmaskodó fejedelmet a magasság hatalmával Isten emelje fel, díszítse a jó hír illatával, ékesítse a katonaság csapatával, hogy kiemelkedő nevének híre elterjedjen szerte a világon, és ami dicséretes tetteiből felszáll az égbe, érdemesüljön Isten dicséretére, és magasztaltassék különféle nációnak dicséretei révén.” Így ír a *Lajos király krónikája* című művéhez illesztett *Előszóban Kükkülei János*, lovagkirályunk (uralkodott 1342–1382) titkos jegyzője. Maga is pap lévén – kükkülei főesperes, másutt vicarius – azt hitte, az apja (*Károly Róbert*) halálakor 17. évében járó ifjút az „*Úr hívása*” alapján koronázták királlyá. Azt persze szintén rögzítette – hiszen Lajos volt a trónörökös –, hogy „a természet illő joga szerint követte ő apját az ország trónján”.

De hát mit csinált ez a király, hogy a titkos jegyző – aki krónikája első részével 1363 táján készült el –, hogy annyira felmagasztaltatott? „...országait, a neki alávetett földeket és népeket szabadságukban, szokásaikban és törvényeiben, jó békében és nyugalomban megőrizte...és a vetélytársak, különösen pedig a pogányok cseleitől és támadásaitól szerfelett győzedelmesen megvédte...” Természetesen nem egyedül védte meg az országot, hiszen számtalan tehetséges alvezére volt (akik közül nem is egy had-

vezér hírnevet szerzett magának, a *Lacfiakról*, *Toldi Miklósról* és másokról pedig örökbecsű művében *Arany János* is megemlékezett), de maga a király is „majdnem minden évben hadat vezetett vetélytársai és lázadói ellen.” Ezek révén „sok háborút vívott meg szerencsésen, és sokat nyert vissza országának. Ő a hadi dicsőség után a tudományokban is kitűnt, a csillagászatot igen buzgón művelte és erényeinek tökéletessége miatt a barbároknál is meglevő tisztelete nevét sok nációnak körében felmagasztalta.”

Mivel régi dicsőségünk már teljesen elveszett az éj – méginkább a feledés – homályában, figyelmünket annak kifürkészésére irányíthatjuk: milyen szándékok vezették, milyen vágyak, akaratok mozgatták az egykori szerzőket. Kükkülei erről feltehetően a XI. Lajos francia király életrajzírójától, *Guillelmus de Nangis* – pályáját a király elleni összeesküvéssel kezdő – lovagtól átvett gondolatigazít el bennünket. „Miközben a fejedelmek és vitézek bátor, dicséretes és méltán emlékezetes dolgait és haditetteit, a győzelmeiket, a véletlen eseteket és eseményeket hagyományozzuk át írásban az utódok emlékeztetésére, mi mást teszünk, mint bizonyos hadi serkentést teszünk, amely révén a hallgatók erényes lelkét feltűzeljük a háborús cselekedetekre, hogy e példával bátrabbakká és tüzetesebbé váljanak a fáradalmak és harci szenved-

* Milleneumi magyar történelem, Források; Sorozatszerkesztő: Benda Gyula, Bertényi Iván, Pótó János. Kükkülei János: Lajos király krónikája. – Névtelen szerző: Geszta Lajos királyról; Osiris Kiadó, Budapest, 2000 (B/5; 120 oldal; 1680 Ft)

dések elviselésére, mivel az elmúltak megmutatása az utódok felkészítése.”

De hát miért törekedett az olvasók hasznát szem előtt tartva Küküllei és a „Gesza Lajos királyról” című írás szerzője, a Minorita Névtelen mindenekelőtt a fejedelmek és vitézek dicséretes dolgait és haditetteit – főként a háborúkban aratott győzelmeket – megörökíteni? Részint azért, hogy: azok feledésbe ne merüljenek; így is elősegítse az utódok felkészülését a háborúra; a bátorság, a helytállás, a vakmerőség, a cselvetések stb. példájából tanuljanak a vitézek, azokból merítsenek erőt, egyúttal lelkesedjenek a hadi vállalkozások megjelölt céljaiért.

Semmit nem von le a titkos királyi jegyző alkotásának az értékéből, hogy fordítója – *Kristó Gyula* – közli velünk, az egy ideig általános esztergomi helynök-ként tevékenykedő főesperes nem közvetlenül *Vegetius* művét használja hivatkozásánál. A *Vegetius*nak tulajdonított megállapítás ugyanis *Aegidius Romanus* 13. századi szerzőtől származik. Nem akarok a fordítóval vitatkozni, de azt megjegyzem, *Vegetius: Epitoma rei militaris* (A hadtudomány foglalatja) című műve ismert volt Európában, s Küküllei, aki tudott latinul, belenézhetett az eredeti műbe. Annak első fejezete pedig történetesen így szól: „A rómaiak a többi nép fölött aratott győzelmeiket egyedül a fegyverforgatásban való gyakorlottságuknak köszönheték.” Egy olyan művelt, tanult író, mint Nagy Lajos királyunk titkos jegyzője, képes a címet a katonaságot és a háborús igyekezetet ajánló passzussá átfogalmazni, ehhez nem volt szüksége *Romanus* segítségére.

Továbbá a titkos királyi jegyző tudtunkra adja, hogy közlendőit „fejezetenként” és „négy részre osztva vagy tagolva” közli, hogy olvasói „könnyen megtalálják, amit keresnek”.

A titkos királyi jegyző számolt azzal, hogy az általa nem vagy nem kellően méltatott főurak sértettségükben történelmi írásművét az *Anonymus* által lekezelően említett paraszti csalfa történetekhez és az igricek fecsegő énekeihez hasonlítják, azokkal minősítik egyenértékűnek. (Igaz, *P. mester* „A bolgár fejedelem követei” címet viselő fejezetében azt azért megjegyzi, az igricek-jokulátorok énekei és a parasztok történetei „a magyarok harcait és hőstetteit mind a mai napig megmentették a feledéstől.”) Márpedig a küküllei főesperes hitelességre törekedett – amíg a királyi kancellária irataiba s a királyi udvar könyveibe betekinthetett –, hogy az utódok biztos ismereteket őrizzenek meg tőle. Egy hitelét veszített irományt viszont nem vagy csak nagyon ritkán őriz meg az emlékezet. Mindezek jól megvilágítják a Küküllei által megpendített óvatosságnak és az olvasóktól a jóindulat kérésének az indokoltságát.

S milyen volt maga a király, *Nagy Lajos*, e két mű főszereplője – és a *Kálti Márk* által összeszerkesztett gesza egyik főalakja (utóbbi szerző művének egyik változatát a *Képes Krónika* őrizte meg) –, a lovagkirály? Ezt a kérdést Küküllei így válaszolta meg: „...szerette a körültekintő gondolkodást, az erények tetemes gyarapodásával nőtt, emlékezetében idézte azt, amit sok bátor férfiú mondott: a hazájukért vérüket kell ontani, és ezt nem is tétováztak megtenni, hogy haláluk után az utódok tiszteletét elnyerjék; gondolkodni kezdett, és lelkében kezdte meghányyni-vetni, mi módon és hogyan állítsa és helyezze vissza Isten segítségében bízva országának azon jogait, amelyeket határai mentén a szomszédos fejedelmek elfoglaltak, valamint az országbeli lázadók és hűtelenek vakmerő elszántsággal a Szent Korona kárára elragadtak és bitoroltak.”

Olyan hadakozó fejedelem volt tehát e király, aki nyíltan hirdette az álta-

la indított háborúk célját: az elődei idején a Magyar Királyság területéből elragadt, kiszakított tartományok visszaszerzése; a királyi jogok teljesítését megtagadók – vagyis a lázadók – letörése, megfékezése és engedelmességre szorítása; új területek (pl. a Nápolyi királyság) megszerzése és fegyveres erővel biztosítása. Honvédő és hódító háborúkat tehát ugyanúgy vívott, mint polgárháborút.

Fegyveres küzdelmeinek zöme azonban főként az ország védelmét szolgálta. S az előbbiből fakadó ütközetek, csaták, hadjáratok többségében a király jelen volt. Személyesen vezette, irányította csapatai harci és harccal kapcsolatos (menetek, táborozások, nyugvások – ezt a rövidebb pihenőkre értem –, folyóátkelések, mocsarak leküzdése, hegységek hágóinak felderítése stb.) tevékenységét.

A keleti határ közelében nemcsak mozgolódnak, hanem Magyarországgal szemben készülődnek a litvánok. Nagy Lajos nem tétozódott, 1351 júniusában elindult a litvánok ellen. Kassán, Krakkón, Sandomierzen át haladva július közepén már a litvánok határvidékén levő Lublinban elemezte a helyzetet.

E helyütt az apósa – Kázmér, Lengyelország királya – halálát lelte, s a lengyel nemesek utódaiként őt, Nagy Lajos fogadták el királynak. Ez lényegesen javított Nagy Lajos hadászati helyzetén, hiszen most már két ország hadseregét tudta magával vinni, hogy megmérkőzzék a háborúra összevont litván erőkkal. Olgerd nagyfejedelem azzal számolt, hogy az ifjú magyar király tapasztalatlan, a hosszú menetelés és felvonulás miatt pedig hadserege kifáradt, ezért vár- és erődítményostromlásra kell kényszeríteni, s akkor vereséget lehet rá mérni. Az általa hívott orosz és tatár segédcsapatok azonban nem érkeztek meg és ez elbizonytalanította. Az erőviszonyokban bekövetke-

zett radikális változás – a lengyel és magyar hadak egy kézbe kerülése – pedig váratlan, de az adott helyzetben a legnagyobb eredmény elérését (a háború elkezdését) biztosító lépés megtételére készítette. Ezért hadai megindítása helyett egy *Kestutis* nevű követet – a Minorita Névtelen szerint a litvánok fejedelmét – küldte Nagy Lajoshoz. Ott az megalázkodott és békeszerződés aláírását javasolta.

A Minorita Névteletől viszont azt is megtudjuk, Lajos királynak olykor-olykor áruházzal is meg kellett küzdenie. Így pl. a velenceiektől a magyarokhoz pártolt Zárát a doge katonái vissza akarták szerezni és ostrom alá vették. A minorita szerző rangjuk szerint megnevezi e skandalum tetteseit. A király főemberei és bárói voltak azok, akik e főbenjáró bűnt elkövették, ami miatt Zárát sem sikerült fölmenteni, sőt azt a velenceiek visszafoglalták, a védőkkel pedig kényük-kedvük szerint jártak el. Bebizonyosodott az a korábbi évszázadok során született, óvatosságra figyelmeztető intelem, hogy *bízz, de tartsd rajta mindenben a szemed és ellenőrizz, de ne csak nézz, láss is, vedd észre, amit kell és értéke szerint dönts róla. Lajos ezt elmulasztotta, a következménye nem is maradt el.*

Még sok mással is elő lehetne hozni e két mű kapcsán. A tartalomelemzésre és a történelem segédtudományaira támaszkodva ránk vár a feladat, hogy megragadjuk a hadtudomány, a hadtörténelem, a történettudomány stb. számára fontos akkori eseteket, eseményeket, összefüggéseket mai felhasználásuk végett: arra kell törekednünk, hogy megállapítsuk: elméletük és gyakorlatuk mennyire volt nívós, önálló és megalapozott. Ezért ajánlom az olvasók figyelmébe ezt az egy kötetben megjelent két kis művet.

Varga Mihály

Tíz év a hadtudomány szolgálatában

A Magyar Hadtudományi Társaság 10. születésnapjára igényes kivitelű, tartalmas kiadványt jelentetett meg a társaság. Az emlékkönyv három fejezetben tekinti át az elmúlt tíz év fontosabb eseményeit, száraz tárgyilagossággal ismertetve az elvégzett munkát. Szól az alapítás nehézségeiről, a szakosztályok munkájáról, és gazdag képanyaggal illusztrálja az elmondottakat.

A '90-es évek elején számos független társadalmi szervezet jött létre, így az „alapító atyák” kedvező környezetben kezdhették meg a szervezéssel járó munkát. Noha maga a társaság évtizede alakult meg, létrejött nem volt előzmények nélküli. Hosszú éveken át a Kiss Károly Hadtudományi Klub biztosított szervezeti keretet azoknak a hadtudósoknak, akik akartak és tudtak a hadtudomány kérdéseiről gondolkodni. Ez a klub – mely ma is működik – a bölcsője a gondolatnak, hogy kell egy társadalmi szervezet, mely összefogja és szervezi a széleskörűen értelmezett hadtudomány művelőinek erőfeszítéseit.

Az évfordulóra kiadott emlékkönyv első fejezete áttekinti a megalakulás közvetlen előzményeit, az alapidokumentumok és a szervezeti keretek létrehozását. Olyan nevek bábáskodtak itt, akik ma már a tudományág klasszikusainak számítanak. Gondolataik, meglátásaik és tudományszervező munkájuk nélkül ma nem lenne hadtudomány, és nem lenne Hadtudományi Társaság. A megalakulást követő első hónapokban az ő munkájuknak köszönhető, hogy a társaságban pezsgő élet kezdődött, létrejöttek a szakosztályok és tudományos konferenciák során vitatkozhatunk a hadtudomány múltjáról, jelenéről és jövőjéről. Az akkori előadások tartalmát áttekintve, tetten érhető a bizonyítási vágy, a törekvés arra, hogy meghatározzák a hadtudomány helyét a tudományok rendszerében, kijelöljék kapcsolódási pontjait, egyáltalán bi-

zonyítsák életrevalóságát, létjogosultságát. A társaság tudományos folyóiratában megjelent cikkekben is érezhető ez a törekvés.

Akkor is és ma is fontosak ezek az erőfeszítések, mert nem elég eredményesen dolgozni, az eredményeket „el is kell adni”. Hiába a hadtudósok kiemelkedő eredményei, ha a tudományág ismertsége és elismertsége nem megfelelő. Sokszor és sokan kerültünk abba a megalázó helyzetbe, hogy magyaráznunk kellett hovatartozásunkat, esetleg más tudományág mögé bújva kellett pályáznunk. Tartoztunk a társadalomtudományokhoz, kutattunk és publikáltunk mint a műszaki tudományok képviselői, és az is előfordult, hogy nem kaptunk lehetőséget. A Magyar Hadtudományi Társaság kitalálói kimondva-kimondatlanul vállalták azt a küldetést, hogy megtalálják a hadtudomány helyét, vagy ami még fontosabb: megteremtsek elismertségét.

Az eltelt tíz esztendő azt bizonyította, hogy a folyamatos és színvonalas munka nem volt hiábavaló. A kormány a 169/2000. (IX. 29.) sz. rendeletében meghatározta az egyes tudományterületekhez tartozó tudományágak új felosztását, amely egyúttal a doktori iskolák rendszerét is meghatározza. Ebben a társadalomtudományok egyik tudományága a hadtudományok és megjelent a műszaki tudományok között a katonai műszaki tudományok. Kell-e ennél nagyobb elismerés, kell-e hatásosabb bizonyíték az elvégzett munkára? Ennél már csak az lenne megnyugtatóbb, ha a Magyar Tudományos Akadémia és az összes alapítvány is elfogadná és alkalmazná ezt a számunkra is kedvező felosztást.

A jubileumi kiadvány számos sikerről számol be. A társaság folyóirata a Hadtudomány elfogadott periodika, amelybe publikálni rangot és elismerést jelent. Áttekintve a

szerzők névsorát és a cikkek témáit, pontosan követni tudjuk a tudományág utóbbi tíz évének történetét, fejlődését. A „nagy öregek” mellett egyre több fiatal hadtudós mutathatta be gondolatait.

A kiadvány részletesen beszámol a Magyar Tudományos Akadémia első hadtudományi rendes tagjáról, a Tanárky Sándorról elnevezett díj kitüntetettjeiről. Olyan hadtudósok tudományos életrajzát olvashatjuk itt, akik évtizedeken át kutatták a hadtudomány különböző kérdéseit, publikálták eredményeiket. Mindenkinek ajánlom ezeket az életrajzokat, mert tudományos alázat és szerénység sugárzik minden sorukból.

A társaság egyik legnagyobb vállalkozása a Hadtudományi Lexikon kiadása volt, melynek létrejöttéről, a kiadás nehézségeiről a kiadvány részletesen beszámol. A nehézségek egyébként sem kerültek el a társaságot, voltak olyan pillanatok mikor a gazdasági problémák – akár a körülmények, akár a felelőtlen gazdálkodás miatt – a szerveződés létét fenyegették. Noha a társaság túlélte ezt az időszakot, az erkölcsi kár a mai napig érezteti hatását.

A Magyar Hadtudományi Társaság ereje – a tagság szellemi kapacitása mellett – a kialakított kapcsolatrendszerben van. A társaság elismert partnere a védelmi szférában dolgozó állami, közigazgatási szerveknek. Igaz ez akkor is, ha a Magyar Honvédség folyamatos átszervezése, helyőrségek tucatjainak megszüntetése, tapasztalt és felkészült katonák százainak nyugállományba helyezése vagy elbocsátása miatt újra és újra elől kell kezdeni a személyes kapcsolatokon nyugvó együttműködés megszervezését.

A kiadvány részletesen tárgyalja a klubok és szakosztályok munkáját. Nem lehet vitás, hogy az ezen a szinten folyó munka határozza meg a társaság eredményeit és elismertségét. Attekintve a két klub és a tizenkilenc szakosztály beszámolóját leszögezhetjük, hogy – a társaság egészére jellemző hullámvölgyek ellenére – tartalmas és értékes munka folyik ezekben a hadtudományi műhelyekben. Rendszeresnek mondható a konferenciák, hazai és külföldi látogatások, tanulmányutak szervezése. A hadtudomány egy-egy szakterülete mentén szerveződött szakosztályok eredményes együttműködést alakítottak ki a szponzorokkal is, így rendezvényeik anyagi háttérrel számos alkalommal azok biztosították. Ez a fajta közös munka

egyaránt jó hírverés a hadtudománynak és a szponzornak.

A jubileumi kiadvány reális képet fest az elmúlt évek nehézségeiről, sikereiről és felvilágosít az elkövetkező évek néhány kihívásáról is. Ahhoz ugyanis, hogy megőrizzük az elért eredményeket, vagy javítsunk a társaság pozícióin, elengedhetetlen a lehetőségek folyamatos kutatása. A jelenlegi létszám megtartása, a tagdíjfizetési fegyelem megszilárdítása csak vonzó programokkal lehetséges. A szakosztályok példája azt bizonyítja, hogy vannak szponzorok, akik hajlandóak áldozni a közös, mindkét fél részére hasznos programok megszervezésére.

Folytatni kell az érdeklődő fiatal hadtudósok bevonását a mindennapi munkába. Ennek egyik útja lehet a társaság aktívabb jelenléte Budapesten kívüli helyőrségekben, esetleg külföldi állomáshelyeken. Ennek formája lehet tagozatok létrehozása vagy a tudományos konferenciák egy részének megrendezése a nagyobb helyőrségekben. Jó példát erre is találunk a jubileumi kiadványban.

Rendkívül sikeres kezdeményezés az aspiráns fórumok megrendezése. A pályájuk elején álló fiatal kutatóknak óriási segítség, ha lehetőséget kapnak a megmértetésre. A szakosztályoknak is egyfajta mérce a saját munkájukat illetően, ha rálátásuk van az utánpótlásra. A kiadvány harmadik fejezete egy olyan fényképpel kezdődik, amely akár logója is lehetne az utánpótlás nevelés jelentőségének.

Az internet korában nagy lehetőségek nyílnak a nemzetközi együttműködés kiszélesítésére. Támaszkodva a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség kapcsolataira, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem tapasztalataira, a külföldön szolgáló MHTT tagok lehetőségeire, tovább kell kutatnunk – nem csak a NATO irányába – az együttműködés lehetőségeit. Érdemes lenne átgondolni azokat a területeket, amelyeken van mit mondanunk más nemzetek hadtudósainak. Komoly tapasztalatokra tettünk szert a békefenntartó műveletek műszaki támogatásában, a befogadó nemzeti támogatás területén, az ENSZ missziókba való felkészítés kérdéseiben. A jelenleg is folyó haderőreform, a honvédség modernizálása, a hadsereg igénybevétele a békeidőszaki katasztrófák megelőzése során, a NATO-tagságért folytatott diplomáciai-katonai erőfeszítések

mind olyan terület, amiről lehet mondanivalónk másoknak. Meg kellene végre találnunk a megfelelő csatornákat ahhoz, hogy a társaság tehetségéhez mértén szerepeljen a nemzetközi porondon.

A kihívásokkal ezután is szembe kell néznünk. Alakulatok szűnnek meg, a hadtudomány egyik bázisának számító Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem jövőjében is sok a bizonytalanság. A katonai műszaki tudományok megjelenése is hordoz magában néhány kérdőjelet. Változik a hadtudomány is, egyre erőteljesebben jelentkezik a nem háborús katonai műveletek elméleti és gyakorlati problémái. Van tehát mire válaszolni, és van mit kutatni

A Magyar Hadtudományi Társaság tag-ságának elmúlt tíz évben végzett munkája,

megalapozta a következő tíz évet. A kétségte-len eredmények azonban csak a szükséges, de nem elégséges feltételeket alapozzák meg. Arra kell törekednünk, hogy a „Húszéves a Magyar Hadtudományi Társaság” című kiadványban majdan, egy aktív és széles körben elismert szerveződést köszönthessünk. Egy olyan, a saját vállalásait finanszírozni tudó társaságot, amely élen jár a hadtudományok és a katonai műszaki tudományok művelésében és menedzselésében.

Mindenkiben él a törekvés, hogy jelezze létét a történelemnek, tegyen valamit, amire az utódoknak érdemes lesz emlékezni. A Magyar Hadtudományi Társaság tíz évét bemutató kiadvány teljesítette küldetését, jelezte az elmúlt tíz év történéseit.

Dr. Padányi József

A hadművészeti szakosztály évzáró ülése

A hadművészeti szakosztály 2000. november 28-án tartotta meg évzáró szervezeti gyűlését, melynek napirendjén szerepelt: beszámoló a szakosztály 2000. évben végzett tevékenységéről; a szakosztály 2001. évi munkaterve; a szakosztály vezetőségének és a küldötteknek a megválasztása az MHTT közgyűlésére.

A szakosztály a 2000. évben eredményes tudományos és szakmai tevékenységet folytatott. Fő erőfifjtése a katonai védelem és a honvédség stratégiai alapkérdéseinek vizsgálatára, a haderőreform elvi és gyakorlati kérdéseinek elemzésére és időszerű katonai vezetési kérdések kutatására irányult a honvédelem, mindenekelőtt a haderőreform vitatott stratégiai kérdéseinek megoldásához. Kutatott és feldolgozott témái kapcsolódtak a katonai vezetés tudományos terveihez és feladataihoz így azok egy része felhasználásra is került.

A szakosztály olyan fontos témákat kutatott és dolgozott fel mint:

- A katonai védelem mai értelmezése és szerepmódosulása, alkotmányi alapjainak újragondolása;
- A NATO új stratégiai koncepciója és hatása a honvédelemre;
- A haderőreform főbb stratégiai kérdései. Ezen belül: a haderőreform mai értelmezése, céljai, alapelvei és követelményei; tartalma és ütemezése;

– A katonai válságkezelés elvei és gyakorlata. A szakosztály több tagja ez évben is folytatott tudományos munkát és szakértői tevékenységet állami szervek felkérésére, részt vett a meghirdetett honvédelmi témájú pályázatokon.

A szakosztály küldötteknek választotta a társaság közgyűlésére: Lőrincz Kálmánt, Deák Jánost és Magyar Istvánt.

A szakosztály munkaterv szerinti főbb rendezvényei 2001-ben:

Vitaforumokon tekinti át:

- a Magyar Honvédség irányításának és vezetésének elvi kérdéseit a hadikultúrák tükrében címmel – az I. negyedévben;
- az ország szövetség keretei közötti katonai védelmének alapkérdéseit – a II. negyedévben;
- a honvédség haditechnikai fejlesztésének irányait és tartalmát – a III. negyedévben;
- szakmai fórumon vitat meg egy disszertáció-tervezetet – a IV. negyedévben.

A szakosztály képviselőiben a szakosztály tagjai részt vesznek a HM, a ZMNE és más szervek honvédelemmel kapcsolatos konferenciáin.

A szakosztály vezetősége minden érdeklődőt szívesen lát rendezvényein.

Dr. Pekó József
szakosztályelnök

Az elektronikai-informatikai szakosztály beszámoló-vezetőségválasztó üléséről

A Magyar Hadtudományi Társaság Elektronikai-Informatikai Szakosztályának 2000. évi beszámoló-vezetőségválasztó ülésére 2000. december 12-én került sor. Jelen volt 16 fő, a 46 fős taglétszám 35%-a.

Az elnökölő dr. Nagy Pál mk. ezredes három napirendet javasolt a tagságnak:

1. A vezetőség 2000. évi beszámolója és annak megvitatása;
2. A szakosztály új vezetőségének megválasztása;
3. A következő évi feladatok, rendezvények áttekintése.

A vezetőség beszámolóját dr. Nagy Pál mk. ezredes, a szakosztály elnöke terjesztette a tagság elé. Most egy nagyobb ciklus végére értünk, ezért a leköszönő elnökség működésének teljes időszakára is kitért néhány gondolattal.

A szakosztály 2000-re célul tűzte ki tevékenységének folyamatos javítását, az aktív tagság létszámának megszilárdítását, a hatékonyabb tájékoztatást, újabb tagok megnyerését a társasági életben való részvételre. 2000-ben a taglétszám tovább növekedett.

A szakosztály konferenciaorientált tevékenysége különösen 1999-ben és 2000 elején erősödött, amikor is két nemzetközi és egy szakmai konferenciát (1999. november és 2000. április és május) rendeztünk, ahol tudósaink, doktoranduszaink egyetemi hallgatóink, valamint az ipar képviselői számoltak be legújabb kutatási eredményeikről. A konferenciákon az előadások 80%-a angol nyelven hangzottak el.

A szakosztály magabiztosan néz a jövőbe. Kidolgozott jövőképe alapján megismerte és megértette a szakmai kihívásokat, amelyeknek megválaszolására koncentrálnia tudományos erőforrásait és biztatja tagjait. A MHTT és az MH a jövőben is megbízhatóan számíthat a szakosztály munkásságára és ambíciózus kutatási erőfeszítéseire.

A szakosztály egyre szorosabbra fűzi kapcsolatait a többi szakosztállyal, különösen azokkal, amelyek a harctámogatás elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkoznak. A jövőben is mindent megtesz azért, hogy a MHTT tudományos tekintélyét és társadalmi megbecsülését növelni tudja.

Arra törekedtünk, és törekszünk ezután is, hogy területünket tudományosan műveljük, meggyőződéses, magukat folyamatosan továbbképző tagjaink legyenek. Szakmai-tudományos véleményalkotásunkat a katonai vezetőink is elismerjék és a szakosztály munkájának eredményeképpen jelentős szerepet töltsünk be a hadtudomány egyik, igen jelentős területén: az elektronika és informatika katonai alkalmazásában, valamint annak fejlesztésében.

Dr. Várhegyi István nyá. ezredes, mint az MHTT etikai bizottságának elnöke, felhívta a tagság figyelmét az utóbbi időben felmerült publikációs problémákra. Kérte, hogy a tagság tanulmányozza a témában megjelent elnökségi kiadványt. A beszámolót pozitív kicsengésűnek nevezte: a szakosztálynak van jövőképe. Javasolta: ebben az évben a szakosztály dolgozza ki a gördülő kutatási tervét, amely a hosszabb távra szóló kutatásokat alapozza meg.

A második napirendi pont során először dr. Vass Sándor őrnagy, a jelölőbizottság elnöke ismertette a korábban beérkezett javaslatokat az új vezetőség tagjaira. A jelölőlista személyenkénti megszavazása után titkos szavazásra került sor. Ennek eredményeképpen a szakosztály az alábbi új vezetőséget választotta:

Elnök: dr. Makkay Imre mk. ezredes.

Titkár: Ványa László mk. alezredes.

Tagok: dr. Várhegyi István nyá. ezredes,
dr. Váncsa Júlianna őrnagy és

Fekete Károly mk. alezredes.

Az új vezetőség nevében – dr. Makkay Imre mk. ezredes, elnök megköszönte a tagság bizalmát. Hangsúlyozta: a modern katona egyik legfontosabb fegyvere a tudása. A szakosztály missziója ezért nemcsak az elektronika kiemelt területeinek művelése, hanem a képzés, az oktatás, a katonai felsőoktatás minőségének emelése, az egyetem és az egész katonai felsőoktatás elismertségének visszaszerzése.

Messzemenően támaszkodva az előző vezetőség törekvéseire, céljaira, az új vezetőség is folytatni kívánja a megkezdett munkát, szorosabbra akarja fűzni a tanszékek és a szakosztály közötti együttműködést.

Ványa László
mk. alezredes, titkár

Pályázati eredmények

A Magyar Hadtudományi Társaság elnöksége az évek során kialakult gyakorlatnak és az éves költségvetés adta lehetőségeknek megfelelően minden évben ír ki pályázatot szerződéses és jeligés formában.

A pályázatok kiírásának célja a hadtudomány fejlődésnek elősegítése, a biztonság és a védelem, a hadügy témakörében folytatott kutatások eredményeinek a feldolgozása, közkinccsé tétele, valamint az ezt elősegítő katonai elméleti, munka ösztönzése.

A 2000. évre kiírt és elfogadott szerződéses pályázaton részt vett:

Dr. Hajma Lajos: A hadműveleti művészet NATO értelmezése

Dr. Pataky Iván: A nemzeti és a több nemzetre kiterjedő határ menti régiók szerepe a katasztrófavédelemben című munkájával.

A beküldött 8 jeligés pályázatból a következő 6 pályamű szerzője kapott díjat.

I. *Siku László mk. alez.:*

A műszaki zárák-akadályok alkalmazásának lehetőségei a válságkezelés során.

II. *Dr. Sallai János hőr. alez. –*

Ritencz György hőr. mk. alez.:

Határellenőrzés Magyarország nyugati határszakaszain az uniós csatlakozást követően.

II. *Fekete Károly mk. alez.:*

Az MH állandó telepítésű kommunikációs rendszere a katonai és polgári infrastruktúra tükrében.

III. *Dr. Kovács Tibor mk. alezredes:*

A magyar műszaki kontingens működésének gyakorlati tapasztalatai.

III. *Dr. Pirityi Sándor szakíró:*

Marketing és hadtudomány – akadémiai övezetben.

III. *Kiss Lajos hőr. alez.:*

Közös centrum létrehozása a schengeni egyezményhez csatlakozott tagállamok határőrizeti rendszerében.

A társaság beszámoló- és vezetőségválasztó küldöttgyűlése

Az MHTT elnöksége
a szakosztályok által megválasztott küldöttek részvételével
2001. április 20-ára hívja össze a társaság küldöttgyűlését.

A küldöttgyűlés napirendje

1. Beszámoló az 1998–2000 között végzett munkáról.
2. A 2001. évi munkaterv beterjesztése és elfogadása.
3. Az új vezetőség megválasztása.

A küldöttgyűlésen a társaság minden tagja részt vehet.
A szakosztályok küldöttei részletes programmal meghívót kapnak.

Az MHTT elnöksége

Az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottságának üléseiről

Az MTA Hadtudományi Bizottsága (HB) az elmúlt időszakban két ülést tartott, amelyen megtárgyalta a hazai hadtudomány legfontosabb időszerű kérdéseit és tennivalóit.

I. A Hadtudományi Bizottság 2000. december 20-i ülésén megtárgyalta:

1. Szabó Miklós elnök előterjesztésében a bizottság 2000. évi munkáját, az eredményeket, a problémákat és a kutatás helyzetét. A beszámoló alapján vita alakult ki a bizottsági munkáról, a diszciplína helyzetéről, a katonai felsőoktatás és tudományos utánpótlás kérdéseiről, a nemzetvédelmi egyetem két karán létrehozandó hadtudományi és katonai műszaki tudományi doktori iskoláról, a bizottság jövőbeli feladatköréről, a stratégiai kutatásokról, az együttműködési módokról és a szükséges ajánlások kidolgozásáról. A bizottság kiegészítésekkel elfogadta a beszámolót, és több tagját ajánlások kidolgozásával bízta meg.

2. Ács Tibor titkár előterjesztésében a bizottság megvitatta az MTA IX. Osztály HB 2001. évi munkaprogramját. A vitában kiegészítették az éves programot a stratégiai kutatások lehetséges témáival, a már 3 éve húzódó Magyar Hadtörténet új szintézise kiadásának szükségességével. A bizottság végül elfogadta a munkaprogram főbb céljait, a rendezvények tervét, a szervezés és együttműködés elgondolásait.

3. Az elnök és a titkár ismertette az MTA doktora tudományos cím megszerzésének elősegítésére, a bizottság határozatára, az illetékesekhez elküldött levélre és állásfoglalásra érkezett válaszokat. A bizottság tudomásul vette az igen pozitív válaszokat és megbízta az elnökséget a szükséges támogatási rendszer kidolgozásában való részvétellel.

II. A Hadtudományi Bizottság 2001. február 19-i ülésén éves munkaprogramja alapján megtárgyalta az alábbi öt napirendi témát:

1. A titkár előterjesztésében az MTA IX. Osztály elnökének 2001. január 31-i felkérése alapján egyhangúlag állást foglalt az MTA Struktúra Bizottság vitanyagáról az Akadémia struktúrájáról, osztályszerkezetéről, az Akadémia és kutatóintézetei kapcsolatáról, a köztestületi tagságról. Kiemelve a hadtudo-

mány interdiszciplináris jellegéből adódó problémákat, a HB bővülő feladatkörét az Akadémia más osztályaival és bizottságaival.

2. A bizottság Kőszegvári Tibor és Ungvár Gyula bizottsági tagok tájékoztatója és ajánlása, a törvényes előírások és a MAB állásfoglalása alapján, a maga lehetőségeivel támogatja, segíti a ZMNE két kara, hadtudományi és katonaműszaki tudományok doktori iskoláinak feállítását, programjainak kidolgozását és működésének megindítását. Megvitatta Solymosi József, a hadtudományok doktora ajánlását a katonai műszaki tudományok helyéről a tudomány rendszerében és az MTA osztályszerkezetében. A bizottság egyhangúlag úgy foglalt állást, hogy a katonai műszaki tudományok továbbra is a IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága körébe tartozzon, de szorosabban működjön együtt a VI. Osztállyal és bizottságaival, valamint a jövő érdekében létre kell hozni a HB katonaműszaki tudományok (haditechnikai) albizottságát.

3. Vasvári Vilmos bizottsági tag előterjesztésben megtárgyalta a hadtudományok hazai művelésének kérdését és problémáit. Vita után a bizottság úgy határozott, hogy tovább kell dolgozni az anyagon és 2001 júniusában egy önálló ülés keretében újra megtárgyalja az ajánlások szerint kiegészített és átdolgozott kéziratot.

4. Bognár Károly bizottsági tag javaslata alapján a HB megvitatta a Magyar Tudományos Akadémián folyó stratégiai kutatások kiegészítésének, egy 10–15 éves időszakra érvényes nemzeti stratégia és egy nemzeti biztonsági stratégia kidolgozásának szükségességét. A bizottság felkérésre, lehetőségei arányában, kész részt venni ilyen bonyolult stratégiák kidolgozásában. A bizottság legközelebbi ülésén tájékoztatót hallgat meg a stratégiák elkészítésének állapotáról.

5. A Hadtudományi Bizottság egyhangúlag foglalt állást abban a kérdésben, hogy a hadtudomány hazai jeles művelőit, munkásságuk értékei alapján ajánlani kell rendszeresen erkölcsi és anyagi elismerésekre, a különböző tudományos díjakra. A bizottság működési körének megfelelően javaslatokkal tett az illetékes szerveknek és személyeknek hadtudósok díjazására a 2001-es esztendőben.

KUTATÁS – 2001

A HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály

A Magyar Honvédség rendszerváltás utáni átalakításának tapasztalatai, a haderőreform alapelveinek főbb irányai a NATO- tagságunk és az ország védelmére irányuló nemzeti törekvések tükrében

című témakör feldolgozására KUTATÁS–2001 pályázatot ír ki.

A pályázat célja: a honvédség fejlesztése eddigi tapasztalatainak összegezése, a tanulások levonása és a haderőreform alapelveinek, főbb irányainak és a gyakorlati kibontakozás útjainak, módjainak felvázolása a kormányprogram alapján, a szövetségi kötelezettségeink és nemzeti védelmi törekvéseink tükrében.

A pályamunka irányulhat a *komplex téma teljes feldolgozására vagy részeinek vizsgálatára, elemzésére*. A pályamű értékének megítélésében *döntő a választott téma átfogó elemzése, a felmerült kérdésekre adható válaszok tudományos igényű megfogalmazása és a gyakorlati kivitelezést, a problémák megoldását segítő javaslatok, ajánlások realitása.*

A pályázat feltételei

- Pályázni csak eredeti, eddig meg nem jelent, kifejezetten e pályázatra készült tanulmányokkal lehet.
- A pályamunkák – a célban vázolt keretet tartva – tartalmazzanak problémamegoldó elképzeléseket, törekedjenek reális, hasznosítható megvalósításokra.
- A tanulmányokat két példányban (illetve mágneslemezen) postán kell beküldeni; a pályázó nevét, rendfokozatát, munkahelyét, lakcímét, adó- és TAJ-számát, adósávját egy jelíggel ellátott lezárt borítékban kell elhelyezni.

A pályázat beküldési határideje: 2000. október 1.

Díjazás

A pályázaton *első* (200 000 Ft), *második* (150 000 Ft), *harmadik* (100 000 Ft), illetve *különdíjakat* adnak ki. A díjak odaítéléséről – bírálatok alapján – egy e célra létrehozott bizottság dönt. A főosztály terve szerint a díjazott tanulmányokat publikáljuk.

A pályázat eredményhirdetésére 2001. november 3-án a magyar tudomány napján kerül sor.

Postacím:

HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály
1885. Budapest, Pf. 25.

A pályázattal kapcsolatos további információ: a HM 270-16 és 277-27, valamint a 236-5252 telefonszámon, vagy elektronikus formában (tszo@hm.gov.hu).kérhető.
Ügyintézők: Török Lajos alezredes és Magyar Ferenc mk. őrnagy.

„STRATÉGIA KUTATÁS – 2001”

A Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományos Tanácsa,
valamint a Magyar Hadtudományi Társaság

közös pályázatot hirdet tudományos kutatás alapján megírt tanulmányok
benyújtására. A pályázat témája:

A honvédelem, a haderő reformját alapozó, előkészítő
munkálatok tapasztalatainak összegezése,
a honvédség átalakítása aktuális feladatainak értelmezése.

A pályázat célja: a stratégiai felülvizsgálatra épített haderőreform eddigi tapasztalatainak az összegzése, a honvédség átalakításával kapcsolatos feladatok elvi alapozását szolgáló és a gyakorlati megoldásokat elősegítő, javaslatokat, ajánlásokat megfogalmazó tanulmányok kidolgozása.

A pályázat jeligés.

A pályamunka irányulhat a témakör teljes, komplex feldolgozására vagy részének vizsgálatára, elemzésére. A pályaművek megítélésében, értékelésében döntő a választott téma átfogó kimunkálása, a felvetett problémák és az azokra adható tudományos igényű, a gyakorlati megoldást elősegítő ajánlások vagy javaslatok megfogalmazása.

Feltételek:

- csak eredeti, eddig meg nem jelent, kifejezetten e pályázatra készült tanulmányokat lehet benyújtani;
- a pályamunkák terjedelme ne haladja meg a három szerzői ívet;
- a pályamunkákat két példányban, nyomtatott formában és egy példányban magnetizáltan, postai úton jeligével ellátott borítékban kell beküldeni;
- a pályázó nevét (rendfokozatát), munkahelyét, adóazonosító jelét, TAJ- számát, adószámát, illetve telefonszámát a jeligével ellátott, kis méretű borítékban kell elhelyezni.

A pályázat beküldési határideje: 2001. augusztus 15.

A pályázatok díjazása:

A díjazásról – szakbírálatok alapján – az e célra létrehozott bizottság dönt. A bizottság egy első (120 000 Ft), egy második (80 000 Ft) és egy harmadik (60 000 Ft) díj odaítéléséről hoz határozatot. A pályázatot kiírók terve szerint a díjazottak és más – a kiírt témát gazdagító, színvonalas pályaművet benyújtó – pályázók közreműködésével 2001. októberében a fenti témában tudományos konferencia megtartására kerül sor. Az arra érdemes pályamunkákat és a konferencia tanulságos anyagait – a témához kapcsolódó előadásokat, hozzászólásokat – a HM OTF kiadványban megjelenteti.

Postacím:

HM Oktatási és Tudományos Szervező Főosztály
1885. Budapest, Postafiók: 25.

A pályázattal kapcsolatban további információ a HM 270-16 és a 277-27, valamint a 236-5252 telefonszámon, vagy elektronikus formában (tszo@hm.gov.hu) kérhető.
Ügyintézők: Török Lajos alezredes és dr. Váncsa Julianna őrnagy.

A Magyar Honvédség Tudományszervező Tanácsa 2001. évi hadtudományi pályázata

A Magyar Honvédségben folyó átalakítás, a NATO-tagságból eredő feladatok és a honvédelem aktuális problémáinak sikeres megoldása megköveteli, hogy a hadtudományi kutatások eredményeit figyelembe véve készüljenek cselekvési programok.

A Magyar Honvédség Tudományszervező Tanácsa
az alábbi témákban ír ki pályázatot:

1. A honvédség békeidőszaki működése és felkészítése a béketámogató feladatokra.
2. A katonai szervezetek NATO-kompatibilis harcászati, hadműveleti alkalmazásának újszerű kérdései.

A pályázaton való részvétel nyilvános.
Pályázni kész tanulmányokkal lehet.

A pályázó(k) adatait zárt borítékban, jeligével ellátva, a tanulmánnyal együtt két példányban kell beküldeni. Cím: HVK VK IRODA, Budapest 1885 Pf.: 25

A pályázat díjazása:

I. helyezett:	150 000 Ft
II. helyezett:	100 000 Ft
III. helyezett:	75 000 Ft
Különdíj(ak):	50 000 Ft

A kidolgozott anyag leadásának határideje: 2001. október 01.

A pályázatok eredményét az MH TSZT – az általa felkért bizottság javaslata alapján – 2001. november 20-ig hozza nyilvánosságra.

A sikeres pályázatok a Hadtudományi Tájékoztatóban megjelennek és tudományos konferencián bemutatásra kerülnek.

A kétfokozatú bírálat megszervezését és a pályázatok anyagi elismerését a HVK Vezérkari Iroda végzi.

További információ: Nick Ferenc alez. (telefon: HM: 21-173, V: 474-1256)

A fiatal kutatók és doktoranduszok ötödik világtalálkozója

A Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ) 2001. április 20–22. között ötödízben rendezi meg a fiatal magyar kutatók és doktoranduszok találkozóját, a *Tavaszi szél konferenciát*, amelynek az idén is a gödöllői Szent István Egyetem ad otthont.

A tervezett téma: *Információ és globalizáció a tudományban*.

A találkozó célja, hogy tudományági határoktól függetlenül találkozhassanak egymással a doktori képzésben részt vevő fiatal kutatók, véleményt cserélhessenek a tudományban, társadalomban elfoglalt helyükről, szerepükről, felelősségükről.

Célunk elérése érdekében a találkozóra ez idén is várjuk a fiatal kutatókon kívül a magyar tudomány elismert személyiségeit, a különböző szakterületek jeles képviselőit, valamint a tudomány- és oktatáspolitikai irányítóit.

A program részeként április 21-én nyílt szekcióülések keretében az egyes tudományos osztályok szervezésében a résztvevők előadásokat hallgathatnak meg a vonatkozó témában.

A hadtudományi szekcióülés *Információ és globalizáció a hadtudományban* címmel szándékozik feldolgozni a Tavasz szél 2001 konferencia hadtudomány-specifikus összefüggéseit. A szekció a kiemelkedő szakmai színvonal fenntartása mellett közérdeklődésre számot tartó témák feldolgozását tűzte ki célul.

Tekintettel a Tavasz szél konferencia akadémiai jellegére, a hadtudományi szekcióülés komoly szakmai érdeklődésre tart számot. A kellő tudományos igényesség biztosítása érdekében az előadók körében képviselteti magát a Honvédelmi Minisztérium, a Magyar Tudományos Akadémia, illetve a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. A felkért előadók mintegy húszperces előadás keretében fejtik ki gondolataikat, ezt követően 15–20 percben nyílik lehetőség a hozzászólások megtételére.

A hadtudományi szekcióülés éppúgy nyílt rendezvény, mint a DOSZ Tavasz szél konferencia. Regisztrációs lapokat és postai csekket az Acta Doctorandorum 2001/I. számában lehet találni. További információk ügyében mind a DOSZ, mind a ZMNE Doktori Iskola, mind Magyar Ferenc mk. őrnagy (HM 211-37, 474-1117), a DOSZ hadtudományi osztályvezetője szívesen áll a tisztelt érdeklődők rendelkezésére.

A hadtudományi szekcióülés programtervezete

<i>Idő</i>	<i>Téma</i>	<i>Előadó</i>
09.00–09.05	<i>A szekcióülés megnyitója</i>	Magyar Ferenc mk. őrnagy, a DOSZ tudományos osztályvezetője
09.05–09.50	<i>Információ és globalizáció a hadtudományban</i>	Dr. Farkas Tivadar, a HM humán-intézményrend- szert felügyelő helyettes államtitkára
09.50–10.05	S Z Ü N E T	
10.05–10.50	<i>Az információs forradalom hatása a hadtudományi gondolkodásmódra</i>	Dr. Ács Tibor, az MTA Hadtudományi Bizottságának titkára
10.50–11.35	<i>Informatika és hadtudomány</i>	Dr. Váncsa Julianna őrnagy, a HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály kiemelt főmunkatársa
11.35–11.50	Szünet	
11.50–12.30	<i>A tudományos információellátás</i>	Bakos Klára, a ZMNE Egyetemi Könyvtár igazgatója
12.30–14.00	E B É D	
14.00–16.00	<i>Kerekasztal-beszélgetés Információ és globalizáció a hadtudományban címmel</i>	– Dr. Farkas Tivadar – Dr. Ács Tibor – Dr. Váncsa Julianna őrnagy – Bakos Klára – Dr. Szilágyi Tivadar ezredes, a ZMNE tudományos rektor-helyettese – Dr. Kőszegvári Tibor, a ZMNE Doktori Iskola igazgatója

Levezető elnök: Magyar Ferenc mk. őrnagy, a DOSZ tudományos osztályvezetője.

Inhalt

József Szabó:	Einige Fragen der Landesverteidigungsreform	3
Ernö Czoller:	Die Auswirkungen der euroatlantischen Integration auf die Streitkräftestruktur in Ungarn	18
József Pekó:	Über die strategischen Grundfragen der Streitkräftereform	33
Halász-Solymárné-Solymosi:	Kontrolle der Abrüstung von biologischen und chemischen Waffen	49
József Solymosi:	Militärisch-technische Übersicht über die Verwendung von dürem Uran . .	57
Krejgyin, Sz. V.:	Globale und regionale nukleare Abschreckung	69
György Csabai:	Militärisch-technologische Trends am Anfang des 21. Jahrhunderts	78
Ferenc Kuti:	Die Zivilkontrolle und der Ordnungsschutz	82
Károly Kassai:	Der Schutz des Fernmelde- und Informatiksystems	92
László Zsigovits:	Elemente des künftigen Grenzschutzsystems	99
Pál Nagy:	Wissensorientierte Datenverarbeitung für die Sicherheit unserer Grenzen	108
József Zachar:	Das Letzte Soldatenmitglied der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Oberst Árpád Markó	117
József Gubicza:	Aus der Geschichte des Flüchtlingswesens am Ausland und in Ungarn . . .	122

Contents

József Szabó:	Some questions of the armed forces reorganisation	3
Ernö Czoller:	The influence of Euroatlantic integration on the Hungarian armed forces structure	18
József Pekó:	About basic strategic questions of the reorganisation of the armed forces . .	33
Halász-Solymárné-Solymosi:	Controll of the disarmament of biological and chemical weapons . .	49
József Solymosi:	Summarizing the military-technical aspects of unnsed uranium	57
Krejgyin Sz. V.:	Global and regional deterrence	69
György Csabai:	Military technological trends all the beginning of the 21 st century	78
Ferenc Kuti:	Civilian control and order protection	82
Károly Kassai:	Protection of signal and information systems	92
László Zsigovits:	The elements of the borderguard system	99
Pál Nagy:	Data procession for the security for our borders	108
József Zachar:	The last military member of the Hungarian Academy of Sciences Colonel Árpád Markó	117
József Gubicza:	From the international and domestic history of refugees	122

Содержание

Йожеф Сабо:	Некоторые вопросы военной реформы	3
Эрнё Цоллер:	Влияние евроатлантической интеграции на структуру венгерских вооруженных сил	18
Йожеф Пеко:	Об основных стратегических вопросов военной реформы	33
Халас-Шоймарие-Шоймоши:	Контроль за сокращениям бактериологического и химического оружия	49
Йожеф Шоймоши:	Военно-инженерный обзор использования обеднённого урана	57
С. В. Крейдин:	Глобальная и региональная ядерная угроза	69
Дёрдь Чабай:	Военные Технические тренды в начале XXI века	78
Ференц Кути:	Гражданский контроль и защита порядка	82
Карой Кашшай:	Система связи и информатики	92
Ласло Жигович:	Составные части будущей системы пограничной охраны	99
Пал Надь:	Обработка данных в деле безопасности наших границ	108
Йожеф Захар:	Последний военный член Венгерской Академии Наук полковник Арпад Марко	117
Йожеф Губица:	Из международной и отечественной истории беженцев	122

Tájékoztató a tagsági díj befizetéséről

Az MHTT Elnöksége kéri a tagság tagjait, hogy

2001. április 30-ig
fizessék be a 2001. évi tagdíjat.

A küldöttgyűlés határozata alapján
az éves tagsági díj a munkaviszonyban lévőknek 1200 Ft,
diákoknak és nyugdíjasoknak 800 Ft.

Akik a megjelölt időpontig rendezik tagdíjukat, a Hadtudomány című folyóirat 2001. évi számait térítésmentesen megkapják. A tagdíjat a megküldött készpénz-átutalási megbízáson kérjük feladni.

A társaság folyóiratát, a Hadtudományt azok az állampolgárok is megrendelhetik, akik nem tagjai a társaságnak. Egy szám ára 300 Ft, az éves előfizetési díj 1200 Ft. Megrendelés esetén a befizetést az MHTT Titkársága által megküldött „Készpénz-átutalási megbízás” nyomtatványon kell eszközölni.

A társaság számlaszáma: 10200854-32570715-00000000

A tagdíj befizetésével, a belépéssel és a folyóirat megrendelésével kapcsolatos kérdéseivel forduljon az MHTT Titkárságához:

1101 Budapest X., Hungária krt. 9–11.

Levélcím: 1581 Budapest, Pf.: 15.

Telefon: 432-9000/29-384 mellék.